

Биляна Яврукова

**БИБЛИОГРАФСКИ КОНТРОЛ
В ПРОЦЕСА НА РЕТРОСПЕКТИВНА
КОНВЕРСИЯ И ДИГИТАЛИЗАЦИЯ
НА БИБЛИОТЕЧНИТЕ ФОНДОВЕ**

София
2021

Изданието е създадено на основата на защитен дисертационен труд през 2016 г. в катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“, Философски факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Научен ръководител на дисертационния труд е доц. д-р Татяна Янакиева, а рецензенти доц. д-р Милена Миланова и доц. д-р Александра Дипчикова.

© Биляна Яврукова – автор, 2021

© Издателство „Фабер“, 2021

ISBN: 978-619-00-1447-8

УВОД

Развитието на информационните технологии и въвеждането им във всекидневната дейност на библиотеките променя не само пътя на книгата, но и очакванията на потребителите. Първите стъпки за автоматизиране на библиотеките са в областта на каталогизацията и изграждането на електронни каталози с помощта на създадените формати за машинночетима каталогизация. Усилията за стандартизиране на каталогизационната практика в библиотеките започват с приемането на Парижките принципи за каталогизация. В началото на 70-те години на XX век библиотечните специалисти се стремят към унифициране на библиографските описания чрез създаване на стандарти за различни видове документи и осигуряване на условия за съвместимост на форматите за машинночетима каталогизация. Националните правила за описание се преработват съгласно новите стандарти и претърпяват редица промени, за да отговорят на нуждите на библиотеките при каталогизиране на новопоявяващите се видове документи. Изпълнението на тези задачи създава предпоставки за обмен на записи между различни библиотеки на национално и международно ниво и за изграждане на сводни онлайн каталози.

Именно в последната трета на XX век библиографията прави огромни крачки към универсализиране и стандартизиране на библиографските описания. Първите международни стандарти за библиографско описание са създадени от ИФЛА през 70-те години на XX век. Те предоставят постоянна структура за групиране на елементите в записа, която не зависи от азбуката или езика на описваните документи. Матрицата, заложена в тези стандарти, позволява разработването на редица национални стандарти. Създаването им през 80-те години на XX век, изградени на базата на международните, поставя българската каталогизационна практика на световно ниво.

Постепенно започва автоматизацията на всички процеси в библиотеките и представяне на библиотечните каталози онлайн. Развиващите се библиотечно-информационни системи улесняват процеса на информационно търсене и дават възможност за все повече и повече

точки на достъп в сравнение с традиционните библиотечни каталози. Предимствата на електронните каталози и усилията на библиотечната общност да унифицира каталогизационните практики и библиографските описания, водят до стремеж традиционните каталози да бъдат конвертирани и фондовете на библиотеките да бъдат разкрити в електронните каталози. В резултат на това се улеснява процесът на обмен на записи. Ретроспективната конверсия е част от цялостния процес на каталогизация. Ето защо за нейното изпълнение се изисква стандартизиране на библиографските описания и използване на съвместими комуникативни формати за машинночетима каталогизация. Инструментариумът за извършване на ретроспективна конверсия на традиционните каталози се променя в зависимост от развитието на стандартизирането и автоматизирането на каталогизационната дейност.

Този процес протича различно във всяка библиотека поради спецификите на каталозите, променящите се във времето каталогизационни практики и политики и ниското ниво на универсализиране на описанията преди приемането на международните стандарти. Затова се използват различни методи на конверсия, като всяка библиотека избира най-подходящия, опирайки се на своя и на чуждия опит в областта на каталогизацията.

Представянето на библиографската информация в онлайн каталозите на библиотеките подобрява нивото на обслужване на потребителите чрез предоставяне на нови услуги, адекватни на повишените потребителски изисквания, свързани с развитието на информационните технологии. Положително е и развитието за вътрешнобиблиотечните процеси със съкращаване на времето за различни информационни справки, инвентаризация на фондовете и др.

Една от най-устойчивите програми на ИФЛА е програмата „Универсален библиографски контрол“, чието начало е поставено през 1973 г. Нейните основни цели са свързани с унифициране на библиографските описания чрез създаване на международни стандарти, което от своя страна създава възможности за обмен на записи между библиотеките. Представянето на традиционните каталози в комуникативни формати за машинночетими библиографски записи, стандартизирането на описанията съгласно международните стандарти от семейството на ISBD и прилагането на национални правила за библиографско описание позволяват не само практическо приложение на процеса на споделена каталогизация, а създаване на сводни каталози с регионално, нацио-

нално и световно значение. Не на последно място трябва да се отбележат възможностите за извличане на групи от записи и организиране на електронни каталози по видове документи или колекции.

Развитието на ретроспективната конверсия в световен мащаб поражда своеобразен парадокс – библиотеките, които първи започват ретроконверсия, поради бързото развитие на информационните и комуникационните технологии са принудени да редактират и допълват записите. Библиотеките, които по една или друга причина се включват в този процес по-късно, се оказват в по-изгодно положение – те имат възможност не само да използват готови записи, но и при съмнения за допуснати грешки или неточности да проверяват в няколко каталога, да добавят елементи към записите, както и да увеличат нивото на нормативен контрол в процеса на създаването им.

Силен стимул за развитието на ретроконверсията в самия край на ХХ в. е дигитализацията. Създаването на дигитални колекции гарантира опазването на застрашеното културно наследство. Формирането им като част от ресурсите и услугите, които предоставят библиотеките на своите читатели, се базира на реализирани проекти за ретроспективна конверсия, които позволяват организиране и координиране на процесите на дигитализация на регионално и национално ниво. Дигитализирането на библиотечните документи и изграждането на дигитални библиотеки на различни нива позволяват на потребителите да използват дадено издание независимо дали се притежава от библиотеката, която посещават най-често, или от други библиотеки – участници в съответната дигитална библиотека.

Едни от първите проблеми, с които се сблъскват библиотеките, стартиращи процес на дигитализация на фондовете си, е изборът на схема за метаданни, която да приложат в своята практика. Усилията и желанието на библиотеките да имат водещ стандарт, който да бъде общоприет, налагат и възраждането на програмата „Универсален библиографски контрол“, която има за задача да подготвя и разпространява стандарти не само за библиотечните каталози, но и за дигиталните библиотеки.

Българските библиотеки закъсняват с реализирането на процеса на ретроспективна конверсия на каталозите си. Това се дължи на две основни причини – от една страна, забавянето на автоматизацията на библиотечните дейности и използването на разнообразни формати за машинночетима каталогизация, и от друга, остарелите стандарти и правила за библиографско описание, които не са актуализирани в съответствие с

международните повече от 25 години. Не бива да се пренебрегва и един от съществените проблеми, свързан с липсата на целево финансиране. Това води до забавяне на автоматизацията в българските библиотеки и съответно на процеса на ретроспективна конверсия и ги изправя пред предизвикателството да конвертират своите каталози в машинночетим вид с голямо закъснение в сравнение с другите европейски и американски библиотеки. Забавянето на процеса на ретроспективна конверсия има и известни предимства за българските библиотеки – те могат да почерпят опит и да приложат добри практики, както и да използват готови описания, създавайки стандартизирани записи и увеличавайки възможностите за осъществяване на нормативен контрол в процеса на ретроспективна конверсия на традиционните каталози.

Процесът на дигитализация в България стартира в началото на XXI в., но липсата на достатъчно средства за закупуване на качествени хардуерни и софтуерни продукти води до забавяне на дейностите. Това закъснение, заедно с липсата на съвременни правила за библиографско описание, както и на единен формат за машинночетими записи, води до намаляване на възможностите за координиране на усилията за дигитализиране на библиотечните фондове и постигане на нужната стандартизация на дигитализираните библиотечни документи и създадените към тях метаданни.

Така очертаната проблематика и задачите, свързани с конвертиране на традиционните библиотечни каталози и дигитализиране на застрашените библиотечни документи, част от националното книжовно богатство, стоящи пред българските библиотеки, показват необходимостта от разглеждане и анализ на световната практика при изпълнението на процесите, както и възможностите за приложението им в българските библиотеки.

Цел на настоящето изследване е въз основа на анализ на библиографския контрол в световната теория и практика при реализиране на процесите на ретроспективна конверсия и при дигитализацията на фондовете в големи световни библиотеки да се подберат подходящи методи за ретроспективна конверсия на традиционните библиотечни каталози и надеждни средства за изграждане на дигитални колекции в една от най-големите български библиотеки, а именно Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“.

Обект на изследването е приложението на библиографския контрол в процесите на ретроспективна конверсия и изграждане на диги-

тална библиотека в контекста на българската реалност. Извън ползването остава библиографският контрол на новите електронни ресурси и защитените от Закона за авторското право и сродните му права библиотечни документи, които се включват в дигиталните библиотеки, но би трябвало да са обект на самостоятелен анализ.

Предмет на изследването са международните и националните стандарти и правила за библиографско описание, форматите за машинночетима каталогизация и приложението им в библиотечните системи, схемите за метаданни и използването им в процеса на изграждане на дигитални библиотеки, реализирани проекти за ретроспективна конверсия и дигитализация на фондовете от големи европейски и национални библиотеки и прилагането на добри практики в Университетската библиотека.

Осъществяването на поставената цел се реализира чрез решаването на няколко **конкретни задачи**:

- Да се проследят съвременните постижения в областта на стандартизацията и универсализирането на каталогизационната практика;
- Да се проучи прилагането на библиографския контрол в процеса на ретроспективна конверсия и успешното реализиране на *процеса* в големи световни библиотеки;
- Да се разгледа връзката между процеса на ретроспективна конверсия на традиционните каталози и процеса на дигитализация на библиотечните фондове;
- Да се проучи развитието на библиографския контрол на дигитализираните библиотечни документи и създадените специално за библиотеки схеми за метаданни;
- Да се проучат реализирани проекти за изграждане на дигитални библиотеки на национално и световно ниво и да се анализират използваните схеми за метаданни;
- Да се проследи развитието на библиографския контрол в България и възможностите за приложението му в процеса на ретроспективна конверсия и дигитализация на фондовете;
- Да се представи експериментален модел за обща организационна програма за ретроспективна конверсия и дигитализация на фондовете, реализиран в Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“.

За проследяване на развитието на библиографския контрол и приложението му в процесите на ретроспективна конверсия и диги-

тализация на фондовете в световен мащаб и в България е използван **документалният анализ**. За представяне на реализирани проекти за ретроспективна конверсия и дигитализация е използван **документален анализ**. За представяне на процеса на ретроспективна конверсия и дигитализация на фондовете в Университетската библиотека са използвани **наблюдение и експеримент**.

Изследването е структурирано в увод, две части и заключение.

Част първа се състои от три глави. Първата глава проследява развитието на универсалния библиографски контрол и стремежа за унифициране и стандартизиране на библиографските описания и приложението им в каталогизационната практика на библиотеките. Разгледани са и съвременните тенденции в развитието на библиографския контрол.

Глава втора представя процеса на ретроспективна конверсия и неговото значение за библиотеките. Анализирани са различните типове ретроспективна конверсия и методите за нейното изпълнение, посочвайки предимствата и недостатъците на всеки от тях. Разгледани са условията, на които е необходимо да отговаря всяка библиотека, за да предприеме конвертиране на своите каталози, и етапите, през които трябва да премине при подготвяне и реализиране на проект за ретроспективна конверсия. Подробно е представен и инструментариумът, необходим при изпълнението на процеса – създаване на стандартизирани и унифицирани библиографски описания, включване на електронните каталози в изграждане на национални и международни онлайн сводни каталози. Представени са национални стратегии за ретроспективна конверсия и са разгледани четири случая на реализирани проекти.

Трета глава разкрива връзката между процеса на ретроспективна конверсия и дигитализация на фондовете. Акцентира се върху възможностите за организиране и координиране на процеса на дигитализация на национално ниво благодарение на изградени сводни каталози и възможности за подбор на писмените книжовни паметници, подлежащи на дигитализация. Дигитализацията е разгледана от гледна точка на използването ѝ за опазване на книжовното наследство. Представени са различни схеми за метаданни, използвани при изграждане на дигитални библиотеки на местно, национално и международно ниво. Разгледани са най-важните международни проекти и инициативи, свързани с дигитализация на библиотечните фондове, и двете най-големи

и значими дигитални библиотеки – World Digital Library и Europeana. Изследвани и анализирани са дигиталните колекции на две от най-големите световни библиотеки – Библиотеката на Конгреса на САЩ и Британската библиотека.

Част втора се състои от две глави: съответно четвърта и пета. Четвъртата глава е посветена на развитието на библиографския контрол в България и оценка на съвременното му състояние, съотнесено към световното ниво. Разгледан е опитът на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ за изпълнение на проект за ретроспективна конверсия, както и изграждането на дигитални колекции на библиотеката. Нивото на стандартизация на библиографските описания в процеса на каталогизация се разглежда с цел разкриване на проблемите, които стоят пред българските библиотеки в процесите на ретроспективна конверсия на каталозите и дигитализация на фондовете им и в частност на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“.

Глава пета представя експериментален модел за обща организационна програма за реализиране на ретроспективна конверсия и дигитализация на фондовете в Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“, проследявайки всички етапи на ретроспективната конверсия и стъпките при изграждане на дигиталните колекции.

Използваната терминология е на основата на наличните преводи на български език на *Международен стандарт за библиографско описание: консолидирано издание* (http://www.lib.bg/publish/IFLA/IFLA_ISBD.pdf [прегледан на 14.06.2021]), *Функционални изисквания към библиографските записи: концептуален модел* (http://www.lib.bg/publish/IFLA/ifla_frbr_2009.pdf [прегледан на 14.06.2021]), *Функционални изисквания към нормативните данни: концептуален модел* (http://www.lib.bg/publish/IFLA/ifla_frad_2009.pdf [прегледан на 14.06.2021]), *Международни принципи за каталогизация* (<http://www.ifla.org/publications/statement-of-international-cataloguing-principles> [прегледан на 14.06.2021]), *Ръководство за UNIMARC* (<http://www.lib.bg/prevodi/unimarc/index.html> [прегледан на 14.06.2021]), *MARC 21 Lite: Формат за машинночетими библиографски записи* (2005), *Формат MARC 21 за библиографски данни* (<http://www.nalis.bg/MARC-BIB/> [прегледан на 14.06.2021]). Библиографските описания на източниците са според БДС ISO 690:2011. *Информация и документация. Ръководство за библиографско цитиране и цитиране на информационни ресурси.*

ЧАСТ 1.

**БИБЛИОГРАФСКИЯТ КОНТРОЛ –
СЪЩНОСТ И ЗНАЧЕНИЕ.
РОЛЯТА МУ В ПРОЦЕСА
НА РЕТРОСПЕКТИВНА КОНВЕРСИЯ
И ДИГИТАЛИЗАЦИЯ
НА БИБЛИОТЕЧНИТЕ ФОНДОВЕ**

Глава 1.

КРАТЪК ПРЕГЛЕД НА РАЗВОЯ НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА БИБЛИОГРАФСКИ КОНТРОЛ ПРИ КАТАЛОГИЗИРАНЕ НА БИБЛИОТЕЧНИ ДОКУМЕНТИ

Програмата за библиографски контрол е една от най-устойчивите и продължителни програми на ИФЛА, която започва своето развитие през 1974 г. със създаването на Международно бюро по Универсален библиографски контрол (УБК). Програмата е създадена с цел стандартизиране и универсализиране на библиографските описания за машинночетими записи. През 1986 г. Програмата за УБК и програмата за международен MARC се сливат в обща програма, наречена „Програма за универсален библиографски контрол и международен MARC“. Считайки, че голяма част от поставените задачи са изпълнени, на 1.03.2003 г. програмата се закрива. Но само 10 години след това става ясно, че потенциалът ѝ съвсем не е изчерпан. Причините за това са, че за нормалното функциониране на информационния обмен в глобален мащаб има нужда от надеждни критерии за контрол и достоверност на данните, а в това поле библиотеките са натрупали огромен опит. Отчитайки създадената нова ситуация в информационната среда с мащабното развитие на дигитализацията на писмените документи, през декември 2012 г. ИФЛА взема решение за подновяването на Програмата за УБК: „Уебтехнологиите предлагат нови възможности за споделяне на данни в глобален мащаб и извън библиотечната сфера, но има нужда от контролирани и достоверни данни. Това показва, че концепцията за универсален библиографски контрол е все още важна и има нужда от подкрепата и насоките на ИФЛА“¹ [прев. мой – Б. Я.].

¹ IFLA professional statement on Universal bibliographic control [онлайн]. [Прегледан на 14.06.2021.] Достъпен от: <http://www.ifla.org/files/assets/bibliography/Documents/ifla-professional-statement-on-ubc-en.pdf>.

В литературата съществуват различни определения за библиографски контрол. В *Dictionary for library and information science* е посочена следната дефиниция: „Обобщаващ термин, представящ всички дейности, свързани със създаване, организиране, управление и поддържане на файлове с библиографски записи на документите, притежавани в дадена библиотека или архив или източници, посочени в индекс или база от данни, за да се улесни достъпът до съдържащата се в тях информация. Библиографският контрол включва стандартизацията на библиографското описание и анализа на съдържанието чрез унифицирани правила за описание и класификационни системи; нормативен контрол на имената и установени основни точки за достъп; създаването и поддържането на каталози, сводни списъци и описи на архивни документи; осигуряването на физически достъп до документите във фонда“² [прев. мой – Б. Я.].

Подобна е и дефиницията на Роналд Хиглер в труда му, разглеждащ въпросите, свързани с библиографските запис и информационните технологии: „Библиографският контрол е сбор от всички практически операции, които библиотекарят предприема, за да организира документите и тяхното описание, така че релевантните документи да бъдат намерени директно и ефективно в отговор на потребителско запитване“³ [прев. мой – Б. Я.].

Определението на ИФЛА [Международна федерация на библиотечните асоциации]⁴ гласи: „Световно разпространена система за контрол и обмен на библиографска информация. Целта на системата е да направи широко достъпни и бързо налични, в международно призната форма, основни библиографски данни за всички документи, публикувани във всяка страна“⁵ [прев. мой – Б. Я.].

Като работно определение в настоящия труд ще бъде използвано следното: **Библиографският контрол е процес по създаване, организиране и управление на библиотечните каталози чрез стандартизация и унификация на библиографското описание въз основа на използва-**

² Reitz, Joan M. *Dictionary for library and information science* [онлайн]. [Прегледан на 14.06.2021.] Достъпен от: https://products.abc-clio.com/ODLIS/odlis_about.aspx.

³ Hagler, Ronald. *The bibliographic record and information technology*. 3. ed. Chicago: ALA, 1997, p. 13. ISBN 0-88802-280-8.

⁴ IFLA [онлайн]. [Прегледан на 14.06.2021.] Достъпен от: <http://www.ifla.org/>.

⁵ Anderson, Dorothy. *Universal bibliographic control: A long term policy*. Muenchen: Verl. Dokumentation, Pullach, 1974, p. 11.

нето на международно приети стандарти за библиографско описание, комуникативни формати за машинночетима каталогизация и правила за каталогизация (създадени в синхрон с международните).

1.1. Първи опити за библиографски контрол в процеса на каталогизация

Още от древността със създаване на записани текстове възниква потребността от идентификация на писмените документи чрез набор от елементи, извлечени от текста. Текстът стои в основата на библиографията, т.е. библиографията е извлек на данни от текста, които са в състояние да го идентифицират по отношение на неговия автор и на неговото съдържание и да предоставят възможност за достъп. Основната цел е потребителят да намери документа, отговарящ на неговите потребности, както отбелязва специалистът в областта на история на каталогизацията Арлин Тейлър „Ние организираме, защото имаме нужда да търсим“⁶ [прев. мой – Б. Я.]. В последното столетие се наблюдава бързо и последователно развитие на езика на библиографията, използван от библиотеките в процеса на каталогизация, както отбелязва и Т. Янакиева: „Началните опити за създаване на специфична граматика на библиографията представят правилата за каталогизация най-напред в рамките на отделна библиотека, после на група библиотеки“⁷.

Първи опит за унифициране на каталогизационните правила в рамките на една държава прави френското правителство през 1791 г., като приема инструкции за каталогизиране на колекциите от конфискуваните библиотеки в страната по време на Френската буржоазна революция. През 1836 г. във Великобритания се провежда първата по рода си дискусия между учени, читатели и държавно управление, свързана с каталогизацията и каталозите на библиотеките. Фокусът на обсъждането е насочен към предимствата и недостатъците на азбучния и предметния каталог, поставяйки акцент на начина на подреждане в каталозите и пълнотата на описанията. В резултат на дискусията Антонио Паници⁸ съз-

⁶ Taylor, Arlene G. The organization of information. 2. ed. Westport, Conn: Libraries unlimited, 2004, p. 1. ISBN 1-56308-976-9.

⁷ Янакиева, Татяна. Езикът на библиографията – конструиране и валидност в полето на текста. – В: *Библиотека*, 2013, № 5, с. 142.

⁸ Антонио Генесио Мария Паници (16.09.1797 – 08.04.1879), известен като Антонио Паници – политически емигрант от Италия, юрист и професор по италиански език в

дава „91 правила“ за библиографското описание. Три години по-късно правилата са официално приети и започва създаването на азбучен каталог в Библиотеката на Британския музей.⁹ Важно следствие от предприетата стъпка е осъзнаването, че внедряването на нови правила изисква задължително рекаталогизиране на библиотечните колекции, процес, който се наблюдава във всяка библиотека при смяна на библиотекаря и правилата, които той налага при разкриване на фонда.

През 1850 г. американският библиотекар Чарлз Джуит¹⁰ публикува правила за каталогизация за Институт „Смитсоnian“, с които се поставят основите на нормативния контрол на имената на авторите. Няколко години по-късно, през 1876 г., друг изтъкнат американски библиотекар – Чарлз Кътър¹¹, разработва „Правила за печатен азбучен каталог“¹², които изиграват важна роля в развитието на каталогизацията в следващото столетие. Кътър дава дефиниция за каталог и представя неговите цели¹³ и средствата¹⁴, с които да бъдат реализирани¹⁵. Той разработва и правила

Лондонския университет и библиотекар в библиотеката на Британския музей и неин директор, удостоен с рицарско звание за заслуги към библиотеката от Кралица Виктория през 1869 г. Благодарение на неговите усилия през 50-те години на XIX в. Библиотеката на Британския музей получава по едно копие от всяка излязла от печат книга в кралството.

⁹ Това бележи началото на днешната каталогизация – заглавната страница на изданието става основен източник на информация (правило, спазвано и до днес). За първи път той въвежда колективния автор и налага като основно правило изданията да бъдат подредени в каталога според посоченото на заглавната страница име, ако изданието няма автор, но на заглавната страница е посочено име на лице.

¹⁰ Чарлз Кофит Джуит (1816 – 1868) – американски библиотекар, който през 1841 г. е назначен за библиотекар и помощник-секретар на Институт „Смитсоnian“.

¹¹ Чарлз Ами Кътър (1837 – 1903) – американски библиотекар, който създава първия публичен каталог на каталожни картички. Той предлага метода на централизирана каталогизация, който започва по-късно да се използва от Библиотеката на Конгреса.

¹² Интересен паралел между правилата на Кътър и Функционалните изисквания към библиографските записи прави Уилям Дентън: „Потребителските задачи на FRBR са произлезли от целите на Кътър. Например: „Да намери книга, чийто автор е известен“, става: „Да намери всички въплъщения, в които са представени произведенията, за които даденото лице или колективен орган носят отговорност“ и „Да намери определено въплъщение, когато е известно името (имената) на лицето (лицата) или колективният(ите) орган(и), които носят отговорност за произведение(я), представени във въплъщението“ [Прев. мой – Б. Я.].

¹³ Цели на каталога – улесняване в процеса на търсене на автор, заглавие, предмет; разкриване фонда на библиотеката; подпомага избора на книга.

¹⁴ Средства за изпълнение на целите на каталога – наличие на авторска или заглавна редна дума с необходимите препратки; наличие на предметен и/или систематичен каталог със съответните редни думи, препратки и класификационна таблица.

¹⁵ **Denton, William.** FRBR and the history of cataloging. – In: **Taylor, Arlene.** *Understanding FRBR.* Westport, Conn: Libraries unlimited, 2007. p. 40-41.

за предметизация, с чиято помощ потребителите на библиотеките могат да открият книгите в дадена област на едно място в каталога, събрани под съответната предметна рубрика. Обединява в един документ инструкции за описание, упътване за представяне на предметни рубрики и правила за избор на редна дума. В бъдеще тези три инструмента имат своето индивидуално развитие, всеки от тях се развива, за да стане неизменна част от инструментариума на каталогизаторите в света.

В края на XIX в., през 1899 г., се създава и влиза в употреба Пруската инструкция. Тя се използва предимно в немските библиотеки. Основната разлика между тази инструкция и всички останали правила се изразява в начина на определяне на заглавната редна дума. Постепенно тези правила отпадат от употреба именно поради трудността да бъде открит даден библиотечен документ, описан под заглавна редна дума.¹⁶

През 1908 г. в Съединените американски щати и в Англия са публикувани правила за каталогизация, т. нар. *Англо-американски правила за каталогизация*. За първи път в библиотечната сфера се появяват правила, които не са създадени, за да бъдат използвани само в конкретна библиотека.

Изключително важна стъпка за създаване на единни правила за библиографско описание прави основоположникът на съвременната документалистика Пол Отле¹⁷ в своя труд *Трактат за документацията*¹⁸, издаден през 1934 г. в Брюксел. Отле припознава като документи не само печатните издания, но и фотографиите, микрофилмите, филмите, радиото, телевизията и дори рентгеновите снимки.¹⁹ Той определя и основната цел на документацията, а именно да даде достоверни отговори на въпроси във всички области на знанието чрез библиографски описания, които трябва да бъдат:

- универсални по съдържание;
- точни и истинни;
- пълни;
- оперативни;

¹⁶ **Encyclopedia** of library history. Ed. by Wayne A. Wiegand, Donald G. Davis. New York, NY: Garland Publ., 1994, p. 109. ISBN 0-8240-5787-2.

¹⁷ Пол Мари Гислейн Отле (1868 – 1944) – белгийски юрист, библиограф и работещ активно за световен мир, участва в създаването на Лигата на нациите и ЮНЕСКО.

¹⁸ **Otlet, Paul.** *Traité de documentation: Le livre sur le livre, théorie et pratique.* Brussels: Palais mondial, 1934, 431 p.

¹⁹ **Frohmann, Bernd.** The role of facts in Paul Otlet's modernist project of documentation. – In: *European modernism and the information society.* Ed. by Boyd Rayward. London: Ashgate, 2008. p. 75 – 88.

- да представят актуални данни;
- достъпни;
- да могат да бъдат извлечени и изпращани при необходимост;
- да бъдат представяни на колкото се може повече хора.

Можем да направим аналогия с появата на новите първично дигитални ресурси, за които днес се създават нови методи за разкриването им в каталозите на библиотеките.

Пол Отле и Анри Лафонтен²⁰ създават проект, наречен *Bibliographia Universalis*, имащ за цел да бъде инструмент за изследване и да съдържа уникална информация, която би могла да даде бързи отговори на два въпроса: какво има по дадена тема и какви произведения са създадени от определен автор²¹ в света. Така още в края на XIX в. двамата учени поставят основите на идеята за споделена каталогизация, която в онзи момент е непостижима с наличния инструментариум. Реализирането на мегаидеята *Bibliographia Universalis* практически започва да се осъществява в наши дни, когато информационните технологии се превръщат в един от основните инструменти за работа в библиотеките и е изградена система от стандарти за библиографско описание и формати за машинночетима каталогизация. Продължението на работата на Отле се изразява в създаването на националните, а по-късно и на световните сводни каталози с помощта на съвременните информационни технологии. Благодарение на тях, освен библиографска информация, хората могат да се докоснат до ресурсите, независимо от местоположението им, когато те са дигитализирани и предоставени в интернет пространството.

1.2. Универсален библиографски контрол

През 1941 г. водещият специалист в областта на библиографския контрол и каталогизацията Андрю Осборн поставя важни проблеми на каталогизацията. Впечатляваща е неговата позиция, която е съзвучна с нашето време: „Все повече и повече правила и определения се създа-

²⁰ Анри Лафонтен (1907 – 1943) – белгийски юрист, библиограф и политик, президент на Международното бюро за мир (22.04.1907 – 14.05.1943). Удостоен с Нобелова награда за мир през 1913 г.

²¹ В края на 1912 г. репертоарът съдържа приблизително 9 млн. картички. Използването му също нараства с бързи темпове – ако през 1896 г. са постъпили едва 21 запитвания, то през 1912 г. техният брой е нараснал до над 10 000.

ват в наши дни, докато днес осъзнаваме, че преобладава класическият начин на работа. Постепенно каталогизацията става сложен и високо технически процес, съществуващ сам за себе си... За каталогизация не е необходимо толкова много самоцелно майсторство. Всъщност, колкото по-малко каталогизаторът е чисто и просто задълбочен познавач на своята област, толкова по-възможно е той да бъде превъзходен библиотекар²² [прев. мой – Б. Я.]. Оттогава до днес се наблюдава плавна промяна на стандартите и правилата за библиографско описание не само поради осъзнатата нужда от стандартизация на описанието, а и поради непрекъснато появяващите се нови видове документи. Библиографският контрол през втората половина на ХХ век и първото десетилетие на ХХI век се развива динамично в четири основни направления:

- Принципи за каталогизация;
- Стандарти за библиографско описание;
- Формати за машинночетими библиографски записи;
- Таблици за класиране и рубрикатори за предметизиране.

През 60-те години на ХХ в. започва унифициране на работата на каталогизаторите в световен мащаб. Първата огромна крачка в тази посока се прави през 1961 г. с приемането на известните днес *Парижки принципи*, които служат за основа при изграждането на международната стандартизация в областта на каталогизацията. Принципите се състоят от 12 точки, които засягат функциите и структурата на каталога, видовете и функциите на редните думи и препратки.²³ В същото време изтъкнатият специалист в областта на библиотекознанието, библиографията и каталогизацията Майкъл Горман²⁴ е натоварен с подготовянето на световен стандарт за библиографско описание.

През 1969 г. се провежда Международна среща на експерти каталогизатори, на която са предприети стъпки за подготвяне и приема-

²² **Osborn, Andrew, D.** The crisis in cataloging. – In: *The library quarterly*, Vol. 11, 1941, № 4, p. 395.

²³ **Statement principles** adopted on The International conference on cataloging principles Paris, October 1961 [онлайн]. [Прегледан на 14.06.2021.] Достъпен от: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/IMEICC/IMEICC1/statement_principles_paris_1961.pdf.

²⁴ Майкъл Горман (1941) – изтъкнат специалист в областта на библиотекознанието, библиографията, каталогизацията. Роден във Великобритания. Стартира своя професионален път в Британската библиотека, където отговаря за каталогизацията на Британската национална библиография и е ръководител на Офиса по библиографски стандарти. От 1977 г. започва работа в Университета в Илинойс, а 11 години по-късно – в Калифорнийския държавен университет.

не на стандарт за библиографско описание. Форумът излиза с резолюция, чиято цел според Сюзан Онор²⁵ е: „Усилията трябва да бъдат насочени към създаване на система за международен обмен на информация, чрез която стандартизираното библиографско описание на всяка публикация ще бъде създадено и разпространено от национална агенция в държавата, в която е издадена публикацията. Ефективността на системата ще зависи от максималната стандартизация на формата и съдържанието на библиографското описание“²⁶ [прев. мой – Б. Я.].

За изпълнение на тази резолюция е решено създаването на две групи, които да продължат започнатата работа. Първата група е отговорна за довършване на аотирано издание на Парижките принципи. Втората група е ангажирана с разработването на Международен стандарт за библиографско описание.

За първи път ясната формулировка и пътят за изграждане на универсален библиографски контрол се появяват в статията на директора на Държавната баварска библиотека Франц Георг Калтвасер през 1971 г., който отбелязва, че библиографският контрол на световната книжна продукция трябва да бъде подобрен чрез:²⁷

- разширяване на обхвата на включените документи;
- представяне на по-пълна информация за изданията;
- ускоряване на времето за предоставяне на информацията на потребителите.

Водещият принцип на УБК според Калтвасер е: „...информацията за книгата трябва да бъде представена колкото е възможно по-пълно и коректно и възможно най-бързо. В интерес на скоростта, точността и лекота на изпълнение това трябва да бъде правено от националните библиографии в държавата, в която е отпечатано изданието. Данните е необходимо да бъдат представени в машинночетима форма“²⁸ [прев. мой – Б. Я.]. По това време вече е стартирал процесът на автоматиза-

²⁵ Сюзан Онор (1909 – 2000) – френски архивист-палеограф, консерватор, ръководител на отдел „Каталогизация“ във Френската национална библиотека, председател на Френската библиотечна асоциация.

²⁶ **Report** of the International meeting of cataloging experts. Copenhagen, 1969. – In: *Libri*, Vol. 20, 1970, N 1 – 2, p. 115 – 116.

²⁷ **Kaltwasser, Franz Georg**. Universal bibliographical control. – In: *UNESCO bulletin for libraries*, Vol. 25, 1971, № 5, p. 252.

²⁸ Пак там.

ция на библиотечната каталогизация със създаването на форматите за машинночетими записи.²⁹

Калтвасер не само поставя проблемите, но и дава решения. Относно въпросите, свързани с източника на библиографските данни, той възлага отговорностите за обхвата и съдържанието на текущите национални библиографии и съответно за законодателство за депозиране на националните агенции в различните държави. Програмата за УБК предвижда стандартизация на библиографското описание чрез унифициране на правилата. Калтвасер счита ретроспективната конверсия на каталозите в машинночетим формат като дългосрочна задача, чието реализиране е условие за разрешаване на възможностите за боравене с данните.

Изпълнението на ретроконверсията чрез използването на новите правила означава идентифициране на публикуваните трудове на един автор, изданията на едно произведение, издателската продукция в дадена държава, публикациите по даден проблем, печатните произведения в даден период и др. Всичко това може да се постигне след конвертиране на всички библиографски данни за публикуваните произведения в машинночетим вид съгласно унифицирани стандарти и правила за библиографско описание, както обобщава и Т. Янакиева, „...създаването на „информационна матрица“ за библиографското описание на документите, която „снима“, преодолява различията и исторически утвърдените се специфики на националната практика, постигайки по-високо равнище на обобщение чрез въвеждането на международни стандарти за библиографско описание на различни по вид документи“³⁰.

Друг основен проблем, който Калтвасер поставя, е свързан със стандартизацията на библиографското описание и анализа на съдържанието. Според него тези процеси имат изключително значение за обмена на библиографските данни, което може да се осъществи и чрез т.нар. „дистрибуторски центрове“. Всъщност днес ние сме свидетели на тези центрове – това са сводните национални и световни каталози.

²⁹ Форматът MARC е създаден от Библиотеката на Конгреса на САЩ. Той е плод на дългогодишни разработки. Началото му датира от края на 50-те години, когато библиотеката започва да автоматизира своите каталози. В средата на 1966 г. Хенриет Аврам, Рут Фрайтаг и Кай Гилес завършват своя проект за създаване на формат MARC I, а неговото прилагане започва в края на същата година. В следващите години постепенно се създават редица национални формати за машинночетими записи.

³⁰ Янакиева, Татяна. Пермутации на библиографската информация или за отношението „национално – универсално“. – В: Библиотека, 1995, № 10, с. 4.

Вследствие от решенията на Конгреса в Копенхаген и от предложенията на Калтвасер през 1971 г. към IFLA се създава секретариат по каталогизация, който започва работа по поставените проблеми. Две години по-късно, по време на Международната конференция на ИФЛА в Гренобъл през 1973 г., се поставя началото на една от най-устойчивите програми на ИФЛА – програмата за УБК. Тя предвижда регистрацията на всеки новопоявил се документ в текущата национална библиография на съответната страна и възможности за обмен на записи между институциите в машинночетим вид. Програмата за УБК се превръща в основна програма на ИФЛА, по която тя работи в продължение на десетилетия. Стартирани са цяла поредица от изследвания по различни въпроси от практически и теоретичен характер. Всъщност това е официалното начало, но, както отбелязва и Дороти Андерсън, „много части от системата на УБК са съществували дълго преди името да бъде измислено“³¹. Тя визира практиката за споделена каталогизация на Библиотеката на Конгреса, която датира от 1966 г., когато в САЩ вече е стартирала автоматизация на библиотечните процеси.

Създаването на формати за машинночетими библиографски записи е безспорно най-голямото постижение в областта на информатизация на библиографията и в областта на библиотечната каталогизация и на библиографския контрол, давайки на библиотеките в света мощен инструмент, с чиято помощ се създават, съхраняват и поддържат техните библиографски данни; позволява обединяването на едно място на всички библиотечни каталози; подпомага процеса на споделена каталогизация и обмена на данни.

1.3. Развитие на стандартизацията в контекста на изпълнение на програмата за УБК

Първият международен стандарт за библиографско описание на монографии е публикуван през 1971 г. в резултат на усилената работа на ИФЛА в тази посока. Текстът е преведен на няколко езика и започва да се прилага в редица национални библиографии. Създаването на стандарта е голяма крачка в посока на стандартизиране на библиографското описание в световен мащаб, както отбелязва и Александра Дипчикова, „[стандартите] дават тласък на процеса на унификация на

³¹ Anderson, Dorothy. Universal bibliographic control..., p. 5.

библиографското описание в световен план и стават основа на редица национални правила за каталогизация³². Следва събиране на мнения и препоръки за предложения стандарт и три години по-късно – през 1974 г., е публикувано Първото стандартно издание³³, което навлиза широко в библиотечната практика. Много национални правила за библиографско описание стъпват на него. Преглеждайки каталозите на библиотеките от този момент нататък, може да видим съществената разлика в описанията – те стават все по-стандартизирани и еднакви, в резултат на това потребители и библиотекари се ориентират много по-лесно в данните, посочени на каталожната картичка.

Във връзка с изпълнението на програмата за УБК Комитетът по каталогизация и Комитетът по периодични издания към ИФЛА работят усърдно и през 1974 г. е публикуван и първият Международен стандарт за описание на периодични издания ISBD(S).³⁴

За да се гарантира запазване на структурата на международните стандарти и прилагането им като матрица за новите видове документи, се създава като обща рамка „Общ международен стандарт за библиографско описание ISBD(G)“³⁵. С цел актуализиране на вече публикуваните стандарти и уеднаквяването им с новия общ стандарт се прави преглед на ISBD(M) и ISBD(S). Още същата година е публикувано поправено издание на стандарта за описание на периодични издания³⁶, а през 1978 г. излиза и поправено издание на стандарта за монографии.³⁷ Публикуват се последователно следните издания от семейството на ISBD:

- Международен стандарт за библиографско описание на картографски издания ISBD(CM)³⁸, публикуван 1977 г.;

³² Дипчикова, Александра. Международни правила за каталогизация – необходимост, проблеми и перспективи. – В: *Библиотека*, 2010, № 5, с. 81.

³³ ISBD(M): International standard bibliographic description for monographic publications. First standard ed. 1974, X, 36 p. ISBN 0-903043-02-5.

³⁴ ISBD(S): International standard bibliographic description for serials. 1974, X, 36 p. ISBN 0-903043-03-3.

³⁵ ISBD(G): General international standard bibliographic description. 1977, X, 24 p. ISBN 0-903043-18-1.

³⁶ ISBD(S): International standard bibliographic description for serials. 1977, VIII, 61 p. ISBN 0-903043-13-0.

³⁷ ISBD(M): International standard bibliographic description for monographic publications. First standard ed. 1978, VIII, 51 p. ISBN 0-903043-21-1.

³⁸ ISBD(CM): International standard for bibliographic description for cartographic materials. 1977, X, 58 p. ISBN 0-903043-16-5.

- Международен стандарт за библиографско описание на неknижни материали ISBD(NBM)³⁹, публикуван 1977 г.;
- Международен стандарт за библиографско описание на по-стари (антикварни) монографични публикации ISBD(A)⁴⁰, публикуван 1980 г.;
- Международен стандарт за библиографско описание на нотни издания ISBD(PM)⁴¹, публикуван 1980 г.

Може да се обобщи, че до края на 1980 г. е постигната целта максимално голям брой от документите, налични в библиотеките, да бъдат обхванати от стандартите ISBD.

На Световния конгрес на ИФЛА в Брюксел през август 1977 г. Постоянният комитет на ИФЛА към Секцията по каталогизация предлага важни промени, свързани с ISBD. Взето е решение всички стандарти да бъдат с фиксиран срок на валидност. След този период те трябва да бъдат преразглеждани и осъвременявани.

Последното десетилетие на XX век е време на изключително бързо развитие на информационните технологии, появяват се нови и нови видове документи, интернет става все по-популярен и развитието на първично дигиталните ресурси набира скорост, появяват се оптични медии и мултимедийни ресурси. Каталогизаторите имат необходимост от съвременни инструменти, с които да работят.

През 1990 г. в Стокхолм се провежда семинар по библиографски контрол. Основна тема на дискусиата е промяната на средата, в която работят библиотекарите във връзка с появата и развитието на формите за машинночетима каталогизация и на автоматизираните библиотечни системи. Тази променена среда стимулира развитието на УБК, имайки предвид, че голяма част от библиотеките в света вече работят със стандартите от семейството на ISBD, използват машинночетими формати, а системите за електронна каталогизация позволяват експортирането и импортирането на записи. Голяма част от библиотечните софтуерни продукти имат функции за конвертиране от един формат в друг, което от своя страна води до нови възможности за споделена

³⁹ ISBD(NBM): International standard for bibliographic description for non-book materials. 1977, VIII, 61 p. ISBN 0-903043-12-2.

⁴⁰ ISBD(A): International standard for bibliographic description for older monographic publications (Antiquarian). 1980, X, 59 p. ISBN 0-903043-27-0.

⁴¹ ISBD(PM): International standard for bibliographic description for printed music. 1980, IX, 53 p. ISBN 0-903043-26-2.

каталогизация, бърза обмяна на записи, създаване на сводни каталози на регионално и международно ниво.

В резултат на дискусиата, проведена на семинара, е установено, че съществува разнობой във вижданията на участниците. Част от тях се обединяват около тезата, че е необходимо намаляване на високите разходи за библиографски контрол поради изискванията за високо качество на записите и спазване на международните стандарти, както и намаляване на разходите за нормативен контрол, който отнема много време и усилия. Другата част от участниците се обединяват около тезата, че е необходимо точно обратното – завишаване качеството на контрол и необходимостта от обхващане на новите видове документи, които се появяват с развитието на технологиите, интернет и електронното публикуване. Двете групи се обединяват около тезата, че е нужно намиране на оптимално решение, което да отговори на очакванията на потребителите. Формулират се следните задачи:

1. „Да очертае с ясно дефинирани термини функциите, които изпълнява библиографският запис, като взема предвид различните носители, приложения и потребности на ползвателите. Изследването трябва да обхване пълния диапазон от функции на библиографския запис в най-широк смисъл, т.е. запис, който съдържа не само описателни елементи, но и точки за достъп (име, заглавие, предмет и др.), други „организационни“ елементи (класификационни таблици и др.) и анотации.

2. Да препоръча основно ниво на функционалност и базови изисквания към данните за записите, създавани от националните библиографски агенции“.⁴²

Това се прави с цел намаляване на разходите за каталогизация, като в същото време записите отговарят на стандартите и съдържат необходимите елементи за идентифициране на даден документ.

Окончателният доклад е представен през 1997 г. на Годишната конференция на ИФЛА⁴³, в който детайлно е представено изследването в три основни групи:

⁴² **Функционални изисквания** към библиографските записи [онлайн]: Концептуален модел. Прев. Виолета Людсканова. Ред. на прев. Александра Дипчикова. с. 5. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.lib.bg/publish/IFLA/ifla_frbr_2009.pdf.

⁴³ **Madison, Olivia**. IFLA study on the Functional requirements for the bibliographic records report [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://archive.ifla.org/IV/ifla63/63mado.htm>.

- Общо описание на методологията и резултатите от изследването;
- Основни изисквания за записите на националните библиографии;
- Области за бъдещо изследване.

Публикацията на изследването⁴⁴ получава международно признание по време на Международната конференция на националните библиографски служби (ICNBS) в Копенхаген през 1998 г., където Оливия Мадисън го представя с доклад на тема „Стандартите за международен библиографски контрол и основни изисквания за данните за националния библиографски запис“⁴⁵. В заключителните препоръки на срещата (точка 12) се казва: „Националните библиографски агенции трябва да приемат компонентите на Основното ниво на записа, препоръчани в окончателния доклад на Работната група на ИФЛА за Функционални изисквания към библиографските записи“⁴⁶. Важен показател за големия интерес към това изследване, както посочва и Александра Дипчикова, е цитирането му в множество документи в интернет.⁴⁷

1.4. Функционални изисквания към библиографските записи

Функционалните изисквания към библиографските записи (FRBR) имат изключително значение за създаването на електронен каталог и конверсията на библиографските описания от каталожна картичка към библиографски записи в машинночетим вид.

Това изследване открива нови перспективи за структурата и връзките в библиографския запис и нормативните записи, то представя на библиотечната общност нова, по-прецизна терминология. Въвеждат се термини като:

⁴⁴ **Functional requirements** for bibliographic records: Final report. Muenich: K. G. Saur Verlag, 1998. VIII, 136 p. ISBN 978-3-598-11382-6.

⁴⁵ **Madison, Olivia**. Standards for international bibliographic control proposed basic data requirements for the national bibliographic record [онлайн]. [Прегледан на 11.07.2021.] Достъпен от: <https://archive.ifla.org/ubcim/icnbs/mado.htm>.

⁴⁶ **The final recommendations** on the International conference on National bibliographic services [онлайн]. [Прегледан на 11.07.2021.] Достъпен от: <https://archive.ifla.org/ubcim/icnbs/fina.htm>.

⁴⁷ **Дипчикова, Александра**. Функционални изисквания към библиографските записи: Коментар върху целите, понятията и препоръките на изследването на ИФЛА. – В: *Библиотека*, 2003, № 4 – 5, с. 28.

- **произведение** (обособена интелектуална или художествена творба – абстрактна форма, която ни улеснява да назовем и нарисуваме връзката с обособена интелектуална или художествена творба);
- **проявление** (интелектуална или художествена реализация на произведението, то обхваща специфични думи, изречения, параграфи и т.н., които имат значение за реализирането или проявлението на произведението);
- **въплъщение** (въплъщение на проявлението на произведението, представлящо всички физически обекти, които носят едни и същи характеристики по отношение на интелектуално съдържание и физическа форма);
- **единица** (единичен екземпляр от въплъщение, в много случаи това е един физически обект).⁴⁸

Новите понятия (произведение, проявление, въплъщение и единица) се обединяват в Група 1 на модела и са в основата на неговата методика.

Втората група включва лице (индивид) и колективен орган (организация или група от индивиди и/или организации). Тези обекти представляват отговарящите за интелектуалното или художествено съдържание на обекти от Група 1 и за физическото производство и/или разпространение на формите на въплъщение на Група 1. Те могат да служат и за предмети.

Третата група включва обектите понятие (абстрактна представа или идея), предмет (нещо материално), събитие (действие или явление) или място. Тези обекти обикновено служат за предмети на произведенията. Те могат да се отнасят само до едно произведение или до много произведения и всяко произведение може да съдържа няколко обекти от група 3.⁴⁹

В изследването е отделено голямо място на връзките между отделните обекти в Първата група. С тяхна помощ се обединяват изданията на едно произведение или наличните проявления на дадено произведение – печатно издание и дигитализирано издание – в съвременните библиотечни каталози, би следвало да съществува тази връзка и по-

⁴⁸ **Madison, Olivia.** IFLA study on the Functional requirements...

⁴⁹ **Дипчикова, Александра.** Функционални изисквания към библиографските записи..., с. 40 – 43.

требителите посредством един вход да достигнат до необходимата им информация. Също така трябва да се направи връзка между изданията на едно и също произведение на различни езици, в случай че библиотеката притежава няколко издания – напр. на едно място трябва да бъдат събрани всички издания на произведението „Под игото“ – на български език, на английски език, на шведски език и т.н., както и дигитализираното копие на произведението.

Специалистите считат, че този модел позволява гъвкавост при представянето както на традиционните документи, така и на различните видове електронни ресурси и дигитализирани копия на традиционни библиотечни документи. То улеснява и процеса на търсене на библиографска информация и предоставя възможност за анализиране на аспекти от наличната библиографска информация, което от своя страна подпомага нейното съхранение, обмен и представяне. Моделът и дефинирането на основния библиографски запис ще доведе до намаляване на разходите за каталогизация чрез споделена международна каталогизация и обмен на библиографски записи.

Функционалните изисквания към библиографския запис дават основа за развитие на библиографския контрол и имат за главна цел да отговорят на очакванията на потребителите. За да бъдат адекватни на своето време, библиотеките трябва да следят всички новости и да интегрират новите стандарти и изисквания в разумни срокове. Това няма да бъде толкова трудно, тъй като създателите на съвременните библиотечно-информационни системи ги въвеждат своевременно в своите продукти, а библиотеките могат да се възползват от тях чрез инсталирането на периодични актуализации на софтуера.

Съгласно решението, което се взема по време на Семинара по библиографски контрол в Стокхолм през 1990 г., във Функционалните изисквания към библиографските записи е необходимо да бъдат дефинирани задължителните елементи, които трябва да присъстват в записите на националните библиографии, т.е. определяне на *основното ниво на националния библиографски запис*. Те са конструирани в две големи групи:

- Група, съдържаща описателни елементи – тя включва заглавие, авторска отговорност, сведение за изданието, място на издаване, издателство, година на издаване;
- Група, съдържаща организационни елементи – записът трябва да съдържа точки за достъп за име/имена на лица или колективни органи, които имат авторска отговорност към произведени-

ето и проявлението, както и точка за достъп заглавието на произведението, точка за достъп заглавието на серията, предметни рубрики и класификационни индекси.⁵⁰

Международната конференция на националните библиографски служби подкрепя предложението и препоръчва съответните служби да го приемат и приложат в своята практика. Още следващата година Библиотеката на Конгреса на САЩ възприема препоръката и започва да създава записи на т.нар. от тях „същностно ниво“.

Пропускането на някои елементи и точки за достъп може да затрудни потребителите при търсене на документа в каталозите. Това е и причината руските специалисти да не подкрепят и прилагат в своята практика тази част от документа. Тяхното становище е представено в статията на Александра Дипчикова, посветена на Функционалните изисквания към библиографския запис: „...основният запис, съставян от националната библиографска агенция, трябва да предоставя подробно структурирани елементи на описанието. Те не приемат каквито и да е съкращения на задължителните елементи в областта на заглавието (пропускане на някои паралелни данни) и авторската отговорност (посочване само на лица или колективи с основна отговорност за съдържанието) и считат, че в тази област на описанието всяко пропускане или съкращаване на сведения трябва да бъде забранено. Тази позиция се основава на разбирането, че многократното използване на библиографските записи за различни цели се осъществява най-ефикасно, ако националната библиографска агенция предоставя записите в най-голяма пълнота, а отделните ползватели правят необходимите им съкращения“⁵¹.

1.4.1. Влияние на FRBR върху международните стандарти ISBD

Една от резолюциите, с които завършва Международната конференция на националните библиографски служби през 1998 г., гласи: „ИФЛА трябва да подкрепи прегледа на съществуващите [Парижки] принципи, за да осигури всички нови и бъдещи видове публикации“⁵² [прев. мой – Б. Я.]. Същата година по време на годишния конгрес на

⁵⁰ **Madison, Olivia.** Standards for International bibliographic control...

⁵¹ **Дипчикова, Александра.** Функционални изисквания към библиографските записи..., с. 48.

⁵² **The final recommendations** on the International conference...

ИФЛА са дадени препоръки за пълен преглед на съществуващите стандарти. В изпълнение на тези задачи през 2002 г. е представено новото издание на Международния стандарт за библиографско описание на монографични публикации.⁵³ Своевременно е публикуван и Международен стандарт за библиографско описание на периодични и други продължаващи ресурси⁵⁴, който заменя Международния стандарт за описание на периодични издания. Той е съобразен с ревизирания стандарт за монографични издания и с Функционалните изисквания към библиографските записи. През 2004 г. на световната библиотечна общност е представен и Общият международен стандарт за библиографско описание⁵⁵, чиято основна цел е да бъде основа за бъдеща редакция на съществуващите стандарти от семейството на ISBD. Стандартът е преведен и на български език и предоставен за свободно ползване на българските специалисти – каталогизатори и библиографи, в сайта на Българската библиотечно-информационна асоциация.⁵⁶

Процесът по редакция и хармонизиране на стандартите с Функционалните изисквания към библиографските записи така и не завършва, тъй като по време на Международната конференция на ИФЛА пред 2003 г. в Берлин се взема решение за разработване на стандарт, който да консолидира всички съществуващи до момента стандарти от семейството на ISBD. След проведена дискусия участниците са категорични, че това е осъществима задача и като приоритет на групата, занимаваща се с редакция на стандартите, е поставена задачата да се разработи консолидирано издание.

Работната група полага усилия да даде решение за някои от проблемите, пред които са изправени днес каталогизаторите. *Консолидираното издание на ISBD* е изработено, за да служи като стандарт за описание на всички видове печатни материали, дигитализирани би-

⁵³ ISBD(M): International standard bibliographic description for monographic publications [онлайн]. Rev. ed. 2002. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/isbd-m_2002.pdf.

⁵⁴ ISBD(CR): International standard bibliographic description for serials and other continuing resources. 2002, XI, 112 p. ISBN 3-598-11599-7.

⁵⁵ ISBD(G): General international standard bibliographic description [онлайн]. 2004. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/isbd-g_2004.pdf.

⁵⁶ **Общ международен стандарт** за библиографско описание [онлайн]. Прев. Александра Дипчикова. 2004, 34 с. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.lib.bg/standarti/Isbd_g_all.pdf.

биотечни документи, новопоявили се първично дигитални ресурси и да направи по-лесно описанието на ресурси, които притежават характеристики на повече от един формат. Освен това съществуването на един стандарт ще улесни редакцията на стандарта, за да бъде адекватен на новопоявяващите се видове ресурси и на промените, налагащи се от каталогизационната практика.

Терминологията, използвана в стандарта, е различна, за да отговаря на настъпилите промени в информационната среда. При разработването му фокусът е не върху оперативността на библиографско търсещите системи и формати, а върху отделните елементи от библиографското описание. Обърнато е внимание на нивата от задължителни, изборни и допълнителни елементи. Особено място имат упътванията за описание на многотомни издания, изискванията при различна от латиницата азбука. Премахнати са и условностите при описание на стари книги. В него има малки промени, свързани с пунктуацията, но като цяло тя запазва своите особености, за да има лесно разпознаване на областите на описание и елементите, включени в тях, независимо от езика на описвания ресурс.

Общопризнато е, че Консолидираното издание на Международния стандарт за библиографско описание се използва като основен стандарт за осъществяване на универсален библиографски контрол. Той е универсален и лесно приложим и предоставя условия за създаване на еднородност при обмена на библиографска информация.

Стандартът е представен на вниманието на специалистите по време на Международната конференция на ИФЛА през 2007 г. в Дърбан. Следва период на обсъждане и събиране на коментари и предложения за редакция. В резултат на това през 2009 г. е приета и добавена нова област 0, наречена „Област на формата на съдържанието и вида на средството“, която съдържа три елемента: форма на съдържанието, определение на съдържанието, вид на средството.

Междувременно през 2009 г. след няколкогодишно обсъждане, проведено в периода 2003 – 2007 г., са приети нови *Международни принципи за каталогизация*⁵⁷, които заменят Парижките принципи. Необходимостта от такъв документ е обусловена от настъпилите промени в информационната среда, вследствие на което са се променили и теоре-

⁵⁷ **Statement** of International cataloguing principles [онлайн]. 15 p. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-en.pdf.

тичните основи, и практиките в областта на каталогизацията. Новият документ разширява обхвата на Парижките принципи и е насочен не само към текстовите документи, но към всички видове документи. Той е съобразен с Функционалните изисквания към библиографските записи и насърчава „споделянето на библиографски и нормативни данни в международен план“, както и подпомагане на специалистите в отделните страни при създаването на „международни правила за каталогизация“⁵⁸. В него се поставят рамките не само за избор и форма на редна дума, но обхваща всички аспекти на библиографските и нормативните данни, които се използват в библиотечните каталози, в това число точки за достъп и връзки между записите.

Новите принципи са преведени на 26 езика, включително български. Александра Дипчикова констатира: „След всяка промяна на принципите естествено трябва да се отрази върху основните международни документи за стандартизация на библиографското описание – системата ISBD“⁵⁹.

Новото консолидирано издание на ISBD е публикувано през 2011 г. В него са взети под внимание препоръките, залегнали в новите принципи за каталогизация. Стандартът е преведен на български език и е публикуван със съдействието на Българската библиотечно-информационна асоциация.

Основните цели на Консолидираното издание на ISBD са:

- Обмен на записи от различни източници, така че, съставени в една страна, те да могат лесно да се използват в библиотечни каталози или други библиографски списъци във всяка друга държава;
- Преодоляване на езиковите бариери, за да се подпомогне възприемането на записите, така че, предназначени за потребители, ползващи един език, те да могат да се разчитат от такива, които говорят друг език;
- Съдействие за конверсията на библиографските записи в електронна форма;
- Разширяване на взаимодействието с други стандарти за описание на съдържание.

⁵⁸ **Изложение** на Международните принципи на каталогизацията [онлайн]. с. 2. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-bg.pdf.

⁵⁹ **Дипчикова, Александра.** Международни правила за каталогизация..., с. 84.

За първи път в стандарт от семейството на ISBD се появява като цел взаимодействието с други стандарти за описание на съдържание. Това позволява той да бъде променен в бъдеще вследствие не само на новопоявяващите се видове ресурси, но и от налагащите се от практиката нововъведения.

1.5. Стандартизация в процесите класиране и предметизиране

Част от библиографския контрол е и предметизирането, и класирането на библиотечните документи. От важно значение е използването на общоприета класификационна таблица, която да представя съдържанието на ресурса на международно приет класификационен език. Подобни таблици са *Универсалната десетична класификация*, разработена от Пол Отле и Анри Лафонтен, и *Десетичната класификация* на Дюи⁶⁰, които чрез цифрови индекси представят съдържанието на ресурсите. В резултат от приложението им библиотечните документи в една област могат да бъдат открити на едно място в каталога без значение от език, място на публикуване, година на издаване.

По-различно стои въпросът с предметните рубрикатори, които на естествен език представят съдържанието на документите. Отново на едно място в каталога се събират всички документи, които разглеждат определен проблем, но съществената разлика е, че потребителят използва говоримия от него език, за да може да открие необходимата му информация. Ако класификационните таблици се развиват на международно ниво и много държави използват универсалния език на цифрите, то предметните рубрикатори обикновено се разработват само от една държава и се използват и имат стойност само в съответната страна. Правят изключение страни, говорещи един език, като например Великобритания и Съединените американски щати, които използват предметния рубрикатор на Библиотеката на Конгреса.⁶¹ На Световния конгрес на ИФЛА в Брюксел през август 1977 г. участниците се обединяват около мнението, „че е невъзможно да се открие универсално

⁶⁰ Мелвил Дюи (1851 – 1931) – американски библиотекар и педагог, създал на Десетичната класификация.

⁶¹ LCSH (Library of Congress Subject Headings) [онлайн]. [Прегледан на 27.09.2021.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/aba/publications/FreeLCSH/freelcsh.html#About>.

възприета система⁶². Подобна е ситуацията и с класификационните таблици, както се посочва и от специалистите: „Изглежда трудно на конференцията да препоръча една система по начина, по който могат да бъдат препоръчани правила за автор и заглавие и създаването на стандарт, подобен на ISBD⁶³ [прев. мой – Б. Я.]

Въпреки осъзнаването на тези ограничения през 1999 г. се създава работна група за изработване на *Функционални изисквания и номериране на контролните записи* (FRANAR) в рамките на Програмата за Универсален библиографски контрол и международен MARC към ИФЛА. Основните цели на групата са⁶⁴:

- Да се определят функционалните изисквания към нормативните записи;
- Да проучи възможностите за създаване и приложение на международен стандартен номер за нормативни данни (ISADN);
- Да бъде официален посредник между ИФЛА и други групи, отговорни за създаване и разпространение на нормативни файлове.

Паралелно с тази група е създадена и Работна група за *Функционални изисквания към предметните нормативни данни* (FRSAD). Основните цели на групата са⁶⁵:

- Да изгради концептуален модел към Група 3, дефинирана във Функционалните изисквания към библиографските записи;
- Да предложи ясно дефинирана, структурирана система за свързване на данните, регистрирани от създателите на нормативния запис, с потребностите на ползвателите на тези данни;
- Да подпомага възможностите за обмен и ползване на нормативните данни както в библиотечния сектор, така и извън него.

Готовите документи са публикувани съответно през 2009 г. и 2010 г. FRAD и FRSAD подпомагат процесите по изграждане на нормативни файлове и осъществяването на нормативен контрол с основна цел

⁶² ICNBS Copenhagen 25 – 27 November 1998 [онлайн]: Pre-conference booklet: Universal bibliographic control and international MARC core programme (UBCIM) and division of bibliographic control, p. 33. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://archive.ifla.org/ubcim/icnbs/preconf.pdf>.

⁶³ Пак там.

⁶⁴ **Функционални изисквания** към нормативните данни [онлайн]: Концептуален модел. Прев. Силвия Филипова. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.lib.bg/publish/IFLA/ifla_frad_2009.pdf.

⁶⁵ **Functional requirements** for subject authority data...

улесняване на потребителите при информационно търсене в библиотечните каталози и бази от данни.

След тяхното публикуване се създава работната група *FRBR Consolidated Editorial Group*, която започва работа по създаването на един консолидиран модел на функционалните изисквания, който обединява и трите документа в един. Моделът е публикуван за обсъждане в началото на 2016 г. под наименованието *FRBR – Library Reference Model*⁶⁶, който е публикуван официално една година по-късно – през 2017 г.

През 2012 г. се създава VIAF⁶⁷ (Virtual International Authority File – Виртуален международен нормативен файл), поддържан от OCLC⁶⁸. Той е крачка напред към изграждане на УБК и напредък в изграждането на семантична мрежа чрез използване на контролирани речници и нормативни файлове. Създаването му е поредното доказателство, че библиотеките трябва да се стремят да работят съгласно най-новите стандарти и правила за библиографско описание. Виртуалният международен нормативен файл се разраства изключително бързо. Започвайки в началото с няколко големи масива от нормативни записи, за да достигне през 2021 г. до близо 60 интегрирани нормативни файла на водещи библиотеки, библиотечни консорциуми, национални библиотеки и интернет ресурси. Техният брой непрекъснато се променя. Преди включването на нов файл има тестови период. По-големите участници във VIAF са:

- Нормативният файл на имената NACO, поддържан от Библиотеката на Конгреса, в който са включени, освен Библиотеката на Конгреса на САЩ, и Британската библиотека, Националната библиотека на Мексико, Националната селскостопанска библиотека на САЩ, Националната медицинска библиотека на САЩ, Националната библиотека на Нова Зеландия, Националната библиотека на Шотландия, Националната библиотека на Южна Африка, Националната библиотека на Уелс;

⁶⁶ **FRBR – Library Reference Model** [онлайн]. [Прегледан на 12.07.2021.]. Достъпен от: <https://www.ifla.org/publications/node/11412>.

⁶⁷ VIAF [онлайн]. [Прегледан на 12.07.2021.] Достъпен от: <http://viaf.org/>.

⁶⁸ OCLC е основана през 1967 г. под името Ohio College Library Center към Държавния университет в щата Охайо. Първоначалната идея е била да обслужва академичните институции в Охайо, но през 1977 г. започват да се приобщават и библиотеки извън Охайо, а през 1981 г. се променя и името на организацията – OCLC (Online Computer Library Center). Днес той предоставя информация за над 2 млрд. ресурса, а услугите ѝ се използват от над 72 000 институции от 170 държави.

- Нормативните файлове на Френската национална библиотека;
- Нормативните файлове на Немската национална библиотека;
- Нормативните файлове на Израелската национална библиотека;
- NUKAT – нормативните файлове на полските научни библиотеки;
- Нормативните файлове на Руската държавна библиотека;
- Националният библиотечен борд на Сингапур и др.

На едно място са събрани нормативни записи и индекси на библиотеците участнички и само с едно търсене се получават резултати от всички библиотеки. Има възможност за търсене по име на лице, колективен орган, названия на географски области, заглавие на произведение и на негови проявления и др. Потребителят може да избира в кой нормативен файл системата да търси необходимата му информация.

Реализирането на този проект и на други подобни инициативи е бъдещето на каталогизацията – възможност за каталогизаторите и потребителите да намират бързо, само с едно информационно запитване, достоверна информация, която да използват при изграждане на своите каталози.

1.6. Новата рамка за библиографски контрол

През 2005 г. Диана Маркъм, по това време директор на отдел „Библиотечно обслужване“ в Библиотеката на Конгреса на САЩ, на семинар пред ръководството на EBSCO⁶⁹ говори за бъдещето на каталогизацията. Тя изтъква променящите се очаквания на потребителите и навика им първо да се обръщат към Google⁷⁰, когато търсят информация, както и „мисията“ на Google да „организира световната информация“ чрез дигитализиране на библиотечни документи и все по-разпространяващото се влияние на първично дигиталните ресурси. Бъдещето на каталогизацията и значението на библиографския контрол в съвременния свят според Д. Маркъм включват идентифициране на съществуващите вече метаданни и използване на готово описание и точки за достъп. Тя подчертава, че „новите **хибридни системи** използват информацията от традиционния библиотечен каталог заедно с инструменти за съставяне на резюме и за индексване и инструменти за онлайн справки... Допълнително ние преосмисляме – казва тя – ролята на участниците в

⁶⁹ EBSCO [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.ebsco.com>.

⁷⁰ Google [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.google.com>.

процеса на каталогизация. Например с откриването на автоматизираните технологии може би вече не е оправдано специалното внимание, което обръщаме на описателната каталогизация. Когато тази задача вече може да бъде поета от технически лица, опитните каталогизатори биха могли да отделят повече време на нормативния контрол, анализа на съдържанието, идентифицирането и оценяването на ресурса и съвместната работа с информационни специалисти по автоматизирани приложения и проекти за дигитализация⁷¹ [прев. мой – Б. Я.].

В резултат на тази среща се започва „преосмисляне“ на работата на каталогизаторите, развиване на съществуващите стандарти и правила за библиографско описание и на форматите за създаване и съхранение на машинночетими библиографски записи.

С това е направена крачка към реална промяна на работата на каталогизаторите и се полагат основите на новата рамка за библиографски контрол. Планът е насочен по-скоро към създаване на среда, отколкото на формат. За да бъде трансформирана използваната в момента среда, е необходимо да се направят следните промени⁷²:

- Да се създадат и да се наложат нови правила за описание. Реализирането на тази задача се осъществява чрез разработването на правилата, наследник на Англо-американските правила за библиографско описание, *RDA (Описание на ресурс и достъп до него)*⁷³;
- Да се разработят правила за създаване на данни, които логически придружават или поддържат библиографското описание. Тези данни могат да бъдат информация за налични в определена библиотека екземпляри от даден документ, нормативни записи, класификационни индекси, структурни метаданни за първично дигитални ресурси;
- Изграждане на възможности за създаване и използване на хипервръзки;

⁷¹ **Marcum, Deanna.** The future of cataloging [онлайн]: Address to the EBSCO leadership seminar. p. 11. [Прегледан на 13.02.2015.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/library/reports/CatalogingSpeech.pdf>.

⁷² **Library of Congress:** Bibliographic framework initiative [онлайн]: General plan. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/marc/transition/news/framework-103111.html>.

⁷³ **RDA Toolkit** [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.rdatoolkit.org/>.

- Новите правила за библиографско описание трябва да са в унисон с използвания комуникативен формат, от голямо значение е спазването на правилата, зададени от FRBR;
- Немаловажна задача е съобразяването на новата библиографска рамка с нуждите на всички видове библиотеки;
- Записите, създадени според новата библиографска рамка, трябва да са съвместими със записи, създадени във формат MARC, а вече създадените записи е необходимо да бъдат конвертирани.

Една от основните цели за създаване на новата библиографска рамка е спестяване на средства от библиотеките за каталогизиране и разкриване на фондовете им. Макар и да е постигнато добро ниво на обмен на готови библиографски записи, в много голяма част от случаите записите трябва да бъдат редактирани според нуждите на съответната институция. Много често се налага премахване или добавяне на нови елементи, което реално не спестява средства и време на библиотеките за каталогизация. Счита се, че с разработването на RDA и на новата среда за каталогизация ще се улесни и опрости библиографското описание на документите.

Разбира се, ползи ще има и за читателите, които ще могат чрез хипервръзки да видят различните издания на едно произведение, различните въплъщения на произведението и др. Всъщност това на практика е и реализирането на препоръките, заложили във Функционалните изисквания към библиографските записи.

Комитетът по развитие на **RDA** и комитетът, представящ Американската библиотечна асоциация, Канадската библиотечна асоциация, Висшият институт за библиотечно-информационни специалисти във Великобритания, Библиотеката на Конгреса на САЩ, Библиотеката и архивът на Канада, Британската библиотека, Националната библиотека на Австралия са си поставили следните основни цели при разработването на правилата:

- Опростяване;
- Конкретизиране и модернизиране на правилата за библиографско описание и достъпа до ресурси;
- Промяна на подхода към каталогизацията;
- Използване на логически и прости правила, които да служат при описанието на разнообразни по съдържание и физически формат документи.

Описанието на ресурс и достъпът до него е съобразен с вече споменатите функционални изисквания към библиографските записи,

с функционалните изисквания към нормативните данни, а също и с приетите от ИФЛА Международни принципи на каталогизацията. Изключително внимание в тях е отделено на връзките между отделните обекти, произведения и техните създатели. Авторите на RDA твърдят, че „...каталожните данни няма повече да бъдат предмет на отделната библиотека, а от тях ще се интересува международна аудитория. Със създаването на интернет и еволюцията му библиотечните технологии ще направят остър завой – каталозите и особено библиографските данни от всякакъв източник ще могат да бъдат включени в по-широката интернет среда“⁷⁴ [прев. мой – Б. Я.].

В библиотечната общност се появява дискусията относно ползата от прилагането на RDA в каталогизационната практика. Един от най-големите критици на правилата е Джеймс Вайнхаймър, който споделя своите възгледи на международна среща през 2011 г. Според него новите правила не са насочени към потребителите на библиотеките и техните очаквания, а промените, залегнали в тях, по никакъв начин няма да подпомогнат потребителя в процеса на информационно търсене в библиотечните каталози. Той смята, че дори и действащите стандарти преди RDA чрез използването на подходящи софтуерни продукти позволяват откриване на всички проявления и въплъщения на едно произведение. Обект на критика е и платеният достъп до правилата, което от своя страна затруднява по-малките библиотеки, които не разполагат с голям бюджет. Вайнхаймър твърди, че работата на каталогизаторите не се улеснява с прилагането на тези правила, а достъпът на читателите остава същият.⁷⁵ Въпреки появата на критики RDA продължава да се развива и постепенно се предприемат действия за внедряването му в библиотеките. През 2012 г. няколко библиотеки, сред които Библиотеката на Конгреса на САЩ и Британската библиотека, конвертират нормативните записи съгласно новите правила за описание. Новосъздадените нормативни записи на тези библиотеки вече се създават според RDA.

Постепенно библиотеките, използващи в своята практика Англо-

⁷⁴ Бахтурина, Т. А. Новый интеллектуальный продукт в сфере каталогизации: Правила RDA „Описание ресурса и доступ“. – В: *Научные и технические библиотеки*, 2011, № 7, с. 35 – 45.

⁷⁵ Weinheimer, James. Is RDA the only way? An alternative option through international cooperation [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.bn.gov.ar/resources/conferences/encuentroIII/ponencia-23-E-Wenheimer-ENG.pdf>.

американските правила за каталогизация, започват да създават и библиографски записи съгласно правилата за Описание на ресурс и достъпа до него. Сред специалистите, които обсъждат резултатите от първите опити за работа с RDA и формат MARC 21, се разграничават две основни групи:

- групата на традиционалистите или поддръжниците на формат MARC 21, които препоръчват промяна на формата и усъвършенстването му, с цел да посрещне съвременните потребности на каталогизатори и потребители (една от идеите е добавяне на трети индикатор, който би могъл да направи формата по-гъвкав);
- групата на новаторите, които защитават идеята, че е необходимо изграждане на изцяло нова структура за създаване на библиографски записи, отбелязвайки факта, че формат MARC 21 не е достатъчно подробен, свързването между отделните записи е тромав процес и във формата има ограничен брой възможности за пълно каталогизиране на новите видове информационни ресурси, така че да отговаря на съвременните изисквания на потребителите за бърз и лесен достъп до допълнителни материали за автора и/или произведението.

Средата на 2013 г. бележи края на Англо-американските правила за библиографско описание. Те са заместени изцяло от RDA. Взето е решение за актуализиране на формат MARC 21, така че да отговаря на новите изисквания, заложи в правилата, и да разшири възможностите за връзки между отделните записи. В последната година са направени изключително много актуализации на формат MARC 21, всеки месец се появяват нови полета и се правят промени във вече съществуващите. Фирмите, занимаващи се с разработване и поддържане на интегрирани библиотечно-информационни системи, работят по адаптиране на промените в софтуера.

Постепенно RDA започва да излиза извън англоезичните страни. В Европа е създадена *European RDA Interest group*⁷⁶, в която членуват 32 организации. Най-голяма е групата на националните библиотеки на европейските държави, участват и няколко университетски библиотеки, както и консорциуми, и библиотечни мрежи. Целта на групата е да разпространява информация за правилата и да насърчава техния пре-

⁷⁶ **European RDA Interest Group** (Европейска група на заинтересуваните от RDA) [онлайн]. [прегледан на 13.07.2021]. Достъпен от: <http://www.rda-rsc.org/europe>.

вод, както и да съдейства за координиране на усилията и обмяна на информация при въвеждане на RDA в дейността на европейските библиотеки. Ежегодно се провеждат срещи, на които се обсъжда развитието на RDA. Разработват се планове за въвеждането им в практиката. С цел преодоляване на трудностите представители на European RDA Interest group участват в работните групи към RDA.

Немските специалисти са едни от първите, които декларират, че подкрепят прилагането на правилата. Преводът на немски език е приключен през 2013 г.⁷⁷ В продължение на две години се провежда дискусия сред библиотечната гилдия в Германия за прилагането на RDA. От 1 октомври 2015 г. Немската национална библиотека въведе правилата в своята практика. Всички библиотеки в Германия, Австрия и немскоезичната част на Швейцария могат свободно да използват тези правила в своята каталогизационна дейност.⁷⁸ Наръчникът за RDA е преведен и на китайски, испански, каталунски, финландски, италиански, норвежки и френски език.

Радикални промени в библиотечната каталогизация се правят внимателно и след задълбочен анализ на евентуалните последствия от тях, поради което паралелно с актуализирането на формат MARC 21 започва и изграждане на новата библиографска рамка. Към момента новата инициативата се развива в Библиотеката на Конгреса и в Националната медицинска библиотека на САЩ. Самите те признават, че все още е необходимо да се извърви дълъг път преди широкото им прилагане.

⁷⁷ RDA Toolkit...

⁷⁸ Deutsche national bibliothek: Resource description and access [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: https://www.dnb.de/EN/Professionell/Standardisierung/Standards/_content/rda_akk.html.

Глава 2.

РЕТРОСПЕКТИВНАТА КОНВЕРСИЯ В БИБЛИОТЕКИТЕ

2.1. Какво всъщност е ретроспективна конверсия и нейното значение за библиотеките?

Автоматизирането на библиотечните процеси започва с автоматизация на каталогизационната дейност и създаване на електронни каталози на библиотеките. Развитието на информационните технологии и усъвършенстването на инструментариума на каталогизаторите логично води и до промяна в библиотечно-информационното обслужване на потребителите. Значението на новите форми на обслужване се ускорява от появата на интернет и предоставянето на каталозите на свободен достъп в Мрежата. Забелязва се тенденция потребителите да предпочитат все повече и повече електронните каталози пред традиционните. Неудобството от разкъсване на информацията за фонда, притежаван от библиотеката (част от него е представен в електронния каталог, а друга част може да бъде открита само в традиционния), пренасочва потребителите към информационни справки главно в електронните каталози. Така се оказва, че фондът, представен в традиционните каталози, остава скрит за потребителите.

Библиотечно-информационните специалисти също осъзнават предимствата на електронните каталози и възможностите, които те предоставят. Тези каталози позволяват да се „споделят машинночетими записи сред библиотеките в стандартизиран формат за организиране на библиографските данни“⁷⁹ [прев. мой – Б. Я.], да се осъществява споделена каталогизация, да се извършват разнородни справки и да се извличат статистически данни за обема на фонда, за неговия езиков състав, тематичен обхват и др.п. Това подсказва на библиотекарите, че цялата

⁷⁹ Reed-Scott, Jutta, Dorothy Gregor, Charles Payne. Issues in retrospective conversion: Report of a study conducted for the Council on Library resources. Washington, DC: Bibliographic service development program, 1984, p. 4.

информация е необходимо да бъде събрана на едно място. С появата на интегрираните библиотечно-информационни системи се създава възможност за автоматизиране не само на каталога на библиотеката, но и за автоматизиране на всички процеси, включително и на библиотечно-то обслужване, което в повечето случаи днес може да се извършва дистанционно – търсене в онлайн каталога, поръчка, запазване, заемане, напомняне за просрочени заемания и т.н. Един от основните принципи на каталозите е свързан със събирането на всички произведения от един автор на едно място или да се свързват с препратки. Едновременното съществуване на традиционни каталози и електронен каталог не позволява създаването на връзки между тях и потребителите се налага да извършват две информационни справки – едната в електронния каталог, а другата в традиционните каталози. Така се стига до идеята за конвертиране на традиционните каталози в електронен вид. Процесът се нарича ретроспективна конверсия на каталозите. В литературата се среща и в съкратен вариант – ретроконверсия.

Терминът се появява за първи път в началото на 70-те години на XX век, когато стартира процесът на ретроспективна конверсия на каталозите на Библиотеката на Конгреса на САЩ.⁸⁰ По данни на Бауман в третото издание на *Harrod's librarians' glossary*⁸¹ терминът липсва, но в изданието от 1977 г.⁸² съществува дефиниция за ретроспективна конверсия, която гласи: „частична или пълна конверсия на съществуващия каталог в машинночетима форма, за разлика от текущо създадените записи“⁸³ [прев. мой – Б. Я.]. По това време вече инструментариумът за каталогизиране в автоматизирана среда е наличен в пълния си вид – формати за машинночетими записи, международно приети стандарти за библиографско описание и правила за описание. Това е предпоставка за стартиране на процес на ретроспективна конверсия и за успешното му финализиране.

⁸⁰ **Bowman, J. H.** Retrospective conversion: The early years. – In: *Library history*, Vol. 23, 2007, p. 331.

⁸¹ *Harrod's librarians' glossary and reference book: A directory of over 10,200 terms, organizations, projects and acronyms in the areas of information management, library science, publishing and archive management.* Comp. by Ray Prytherch. 3. ed. London: Andre Deutsch, 1971, 784 p.

⁸² *Harrod's librarians' glossary of terms used in librarianship, documentation and the book crafts and reference book.* Leonard Montague Harrod. 4. ed. Aldershot: Gower, 1977, 903 p.

⁸³ Цит. по: **Bowman, J. H.** Retrospective conversion..., p. 331.

В *Dictionary for library and information science* е посочена следната дефиниция: „Процес на конвертиране на съществуващите библиографски описания на каталожни картички в библиографски записи в машинночетим формат, обикновено извършван чрез сверяването на старите записи един по един със записите от достоверна база от данни. След установяване на съответствие каталогизаторът сваля необходимата му информация от електронния запис, обикновено срещу малка такса. В Съединените щати повечето от записите във формат MARC, които могат да бъдат използвани за ретроспективна конверсия, се предлагат от OCLC“⁸⁴ [прев. мой – Б. Я.].

Като се вземат под внимание международно утвърдените определения на термина, като работно определение в настоящия труд се възприема следната дефиниция за ретроспективна конверсия: **Процес на конвертиране на традиционните библиотечни каталози в машинночетим формат, позволяващ стандартизиране на библиографски записи в съответствие с действащите международно приети стандарти за библиографско описание и използваните в съответната библиотека правила за описание.**

В литературата се прави разлика между „ретроспективна конверсия“, „ретроспективна каталогизация“ и „рекаталогизация“.

Ретроспективната каталогизация, за разлика от ретроспективната конверсия, е свързана с „първична каталогизация на библиотечни материали, обикновено по-стари документи, които не са били каталогизирани в миналото“⁸⁵ [прев. мой – Б. Я.]. Във всяка библиотека съществуват такива документи, които по една или друга причина не са каталогизирани или каталожните картички са унищожени.

Рекаталогизацията е процес на каталогизиране на библиотечни материали, които имат каталожно описание, направено по остарели правила, но имат нужда от унифициране и актуализиране в съответствие със съществуващите в момента стандарти и правила. Веднъж стандартизирани, библиографските записи в автоматизираните библиотечно-информационни системи могат да бъдат променяни групово в съответствие с промените, свързани с развитието на УБК. Пример за това са американските библиотеки, които през 2013 г. въвеждат новите

⁸⁴ Reitz, Joan M. Dictionary for library and information science...

⁸⁵ Chapman, Ann. Retrospective catalogue conversion: A national study and a discussion based on selected literature. – In: *Libri*, Vol. 46, 1996, № 1, p. 16.

правила за библиографско описание – RDA. С помощта на автоматизираните системи и възможностите, които те имат, се реализира конверсия на стандартизираните данни съгласно новите правила и настъпилите промени във формат MARC 21.

През 1989 г. Комитетът на министрите на Съвета на Европа приема препоръки за Ретроспективна конверсия на каталозите на научните библиотеки в Европа и насоки за нейното осъществяване:⁸⁶

- Основната задача на ретроспективната конверсия на каталозите е да осигури достъп до фондовете на библиотеките, които вече са каталогизирани;
- Библиотеките трябва да бъдат насърчавани и стимулирани за ретроспективна конверсия на техните каталози;
- При финансирането на проекти за ретроспективна конверсия приоритет трябва да бъде даван на фондове, които имат широко културно, научно и информационно значение за страната;
- Записите трябва да могат да бъдат обменяни неограничено между библиотеките и библиотечните мрежи;
- Конвертираните записи трябва да покриват минималните изисквания за библиографски записи, спазвайки приетите стандарти, за да могат да бъдат обменяни във и извън националните граници;
- Цената на ретроспективната конверсия трябва да бъде разумна, вземайки предвид използването на компютърните и комуникационните мрежи в Европа с цел използване на създадени библиографски записи.

Джоузеф Кокс и Джейн Бъмонт в Практическото ръководство за ретроспективна конверсия представят основните предимства на конвертираните каталози на регионално, национално и международно ниво:⁸⁷

- създаване на сводни каталози;
- споделяне на библиографски данни;
- улесняване на процеса на комплектуване;
- създаване на национални бази от данни и съдействие за прилагане на УБК.

⁸⁶ **Byrant, Philip.** Making the most of our libraries: The report of two studies on the retrospective conversion of library catalogues in the United Kingdom, and the need of a National strategy [онлайн]. London: British library research and innovation centre, 1997. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.ukoln.ac.uk/services/papers/bl/blri053/>.

⁸⁷ **Beumont, Jane, Joseph P. Cox.** Retrospective conversion: A practical guide for libraries. Westport, CT: Meckler, 1989, p. 7 – 8.

Подобни преимущества са посочени и от Джута Риид-Скот, Дороти Грегър и Чарлз Пейн⁸⁸:

- Изграждане на машинночетими бази от данни, които да поддържат онлайн каталозите, системите за обслужване, списъците с периодични издания и други компютъризирани приложения в библиотеките;
- Позволява консолидиране на всички библиографски записи в една интегрирана система, която дава възможност на дадена библиотека по-лесно да прилага промени в правилата за каталогизация и да улесни контрола при инвентаризация;
- Запазване на библиографските файлове на библиотеката и осигуряване на тяхната безопасност;
- Улеснява управлението на колекциите;
- Позволява изграждането и поддържането на местни и регионални програми за споделяне на ресурси;
- Води до обогатяване на националната база от данни;
- Осигурява национално покритие на необходимите библиотечни ресурси;
- Усъвършенства междубиблиотечното заемане и други публични услуги.

Конверсията на каталозите на библиотеките не само улеснява библиотекарите в тяхната всекидневна дейност и обслужването на потребителите, но и извежда библиотеката на международната сцена, позволявайки ѝ да стане част от регионални, национални и международни сводни каталози.

Съществуват няколко **типа ретроконверсия** и няколко възможни **метода на работа**.

2.2. Типове ретроспективна конверсия и методи за изпълнението ѝ

Обект на ретроконверсията са библиотечните каталози, които отразяват фонда на съответната библиотека. Процесът може да бъде разделен на два основни типа **според обхвата** си:

⁸⁸ Reed-Scott, Jutta, Dorothy Gregor, Charles Payne. Issues in Retrospective conversion..., p. 4.

- **Пълна ретроконверсия** – процесът предполага пълно представяне на фонда на дадена библиотека в електронния каталог. Конверсията може да бъде извършена по азбучните каталози, по систематичния или предметния каталог, по топографския каталог. Изборът на каталог, по който се работи, зависи от предимствата и недостатъците на всеки един от тях:

Вид каталог	Предимства	Недостатъци
Топографски каталог	<ul style="list-style-type: none"> • Служебен каталог, поради което читателите на библиотеката няма да усетят липсата на част от каталожните чекмеджета, които в определен период (докато тече процесът на ретроконверсия) няма да бъдат достъпни; • Разкрива най-пълно фонда на дадена библиотека, което е и най-голямото предимство на този каталог; • Един фиш отговаря на един запис; • Във всеки един момент може да се направи рекапитулация на извършената работа. 	<ul style="list-style-type: none"> • Основният му недостатък е, че много често каталожните картички в него са ръкописни или съдържат кратки библиографски данни, което е изключително неудобно и пречи в процеса на ретроспективна конверсия; • Каталогът не може да бъде използван в библиотеки с филиална структура, тъй като във всяка библиотека съществуват различни сигнатури – в едни филиални библиотеки е възможно да има систематично-азбучно сигниране, което да бъде с различна дробност – така едно и също издание попада на различно място в каталога, а същото издание в друга филиална библиотека е възможно да има форматно-поредна сигнатура. Следователно е невъзможно да бъде създаден адекватен топографски каталог на всички филиални библиотеки.
Систематичен каталог	<ul style="list-style-type: none"> • Разкрива тематично фонда на библиотеката и позволява да бъдат конвертирани първо библиотечните документи в най-търсените области. 	<ul style="list-style-type: none"> • Читателски каталог, който в даден период от време ще бъде недостъпен; • Съществува вероятност от липса на каталожни картички; • Възможно е наличието на няколко систематични каталога в библиотеката поради липсата на международно приета класификационна таблица, което води до честа смяна на използваните таблици;

		<ul style="list-style-type: none"> • Библиографските описания са създавани в различни периоди и по различни правила и стандарти, което в някои случаи може да доведе до неразчитане на данните от каталожната картичка.
Предметен каталог	<ul style="list-style-type: none"> • Разкрива тематично фонда на библиотеката, подреден азбучно според конкретен предмет, и позволява да бъдат конвертирани най-търсените библиотечни документи според тяхната тематика. 	<ul style="list-style-type: none"> • Читателски каталог, който в даден период от време ще бъде недостъпен; • Съществува вероятност от липса на каталожни картички; • Някои от книгите се представят на няколко места, което прави невъзможен изборът на изходна каталожна картичка; • Не отразява пълно фонда на библиотеката поради факта, че не включва художествена литература, учебници до VIII клас, сборници със смесено съдържание, както и издания без точен предмет; • Библиографските описания са създавани в различни периоди и по различни правила и стандарти, което в някои случаи може да доведе до неразчитане на данните от каталожната картичка.
Азбучен каталог	<ul style="list-style-type: none"> • Разкрива пълно фонда на библиотеката в азбучен ред според редната дума; • Библиографските описания са пълни и стандартизирани в съответствие с действащите в момента на каталогизирането стандарти и правила; • Каталогът на книгите съдържа препратки от неpreferred форми на имената към preferred форми, което подпомага и създаването на нормативен файл на имената; 	<ul style="list-style-type: none"> • В повечето случаи е читателски каталог, но ако ретроспективната конверсия се извършва от библиотека с филиална структура, е възможно наличието на служебен своден азбучен каталог; • Съществува вероятност от липса на каталожни картички (в някои случаи се унищожават каталожни картички в процеса на обслужване); • Библиографските описания са създавани в различни периоди и по различни правила и стандарти, което в някои случаи може да доведе до неразчитане на данните от каталожната картичка.

	<ul style="list-style-type: none"> • В българските библиотеки има традиция азбучните каталози да се разделят в поредици по азбуки – латиница и кирилица, като в по-големите библиотеки кирилицата се разделя на българска и чужда. Това позволява на библиотеката да започне с най-търсените от читателите издания – български или чужди. 	
--	--	--

Табл. 1. Предимства и недостатъци на видовете каталози

Най-подходящ за извършване на ретроспективна конверсия на фонда на една библиотека е азбучният каталог. Най-голямото и най-значимото негово преимущество е свързано с пълнотата и съществуващата стандартизация на описанията. Не бива да се пренебрегва и фактът, че с изработването на библиографските описания се изгражда и нормативният файл на имената, което улеснява библиотечно-информационното обслужване на потребителите и те самите по-лесно могат да се ориентират в електронния каталог на библиотеката. Библиографският запис включва не само библиографското описание на даден библиотечен документ, но също така и допълнителни точки за достъп, информация за наличните в библиотеката екземпляри със съответните инвентарни номера и сигнатури, а в систематичния азбучен каталог на библиотеки с филиална структура би следвало да са отразени по-голямата част от тези данни.

- **Частична ретроконверсия** – конвертиране на част от фонда на библиотеката. Процесът на ретроконверсия е трудоемък, продължителен и скъпо струващ. Много често се среща частично конвертиране на каталозите на конкретни колекции, за които може да бъде осигурено финансиране. Основният недостатък на този тип ретроконверсия се състои в неяснотата кога ще се получи финансиране, тъй като процесът на търсене на спомоществовател има вероятност да отнеме много време. Но при липсата на целево финансиране за пълна ретроспективна конверсия частичната е вариант, който позволява разкриване на ценните

колекции на библиотеката, приоритет, посочен и в Препоръките на Комитета на министрите на Съвета на Европа.⁸⁹

Според използвания **метод за организиране** на процеса на ретроконверсия тя може да бъде:

- **Организирана** – към процеса се подхожда организирано. Възможно е ретроконверсията да бъде осъществена по проект с целево финансиране или щатни служители от библиотеката да бъдат отговорни за извършване на ретроконверсия на каталозите или на картотеките, отразяващи определени колекции. За библиотеките е трудно да отделят щатен персонал, който да отговаря за тази задача. Основните предимства на този тип конверсия е систематизирането и следването на предварително определена програма. В някои случаи се налага работата да бъде извършена в кратки срокове, което може да бъде отчетено като основен недостатък.
- **Текуща** – ретроконверсията обикновено се извършва в процес на заемане на даден библиотечен документ. В рамките на няколко години (5 – 10 г.) се представят най-използваните библиотечни документи, което е основното предимство на този тип ретроспективна конверсия. Но недостатъците са много и съществени: не се работи систематизирано, ретроконверсията не следва никаква логика, никога не е ясно каква част от фонда е представен и колко още остава да бъде конвертирано.

Според **начина на изпълнение** ретроспективната конверсия може да бъде три основни типа: вътрешна, външна и смесена.

Вътрешната ретроконверсия се извършва от специалисти в самата библиотека с помощта на външни бази от данни или без достъп до външни източници.

Външната ретроконверсия се извършва от фирма – библиотеки те невинаги разполагат с достатъчно капацитет да извършат процеса със собствени сили и много често се налага използването на услугите на специализирани фирми. На световния пазар присъстват множество такива организации, които предлагат услугата „ретроспективна конверсия“ срещу определено заплащане. Цената варира от няколко цента до няколко долара за запис. Пример за такива фирми са:

- OCLC – първата в света организация, която предлага услугата ретроспективна конверсия, създавайки стандартизирани библиографски описания;

⁸⁹ **Byrant, Philip.** Making the most of our libraries...

- Backstage library works⁹⁰ – предлага богата гама от услуги, сред които ретроспективна конверсия, прекласиране на фонда на дадена библиотека, дигитализация и много други;
- Marcive, INC⁹¹ – голяма фирма, предлагаща не само ретроспективна конверсия, но и каталогизатори под наем. Част от услугите са обогатяване на библиографските записи във формат MARC със съдържание на изданието и резюмета, поддържане на нормативен файл и други;
- The Donohue group⁹² – предлага специализирани услуги за библиотеки, архиви и музеи, сред които и ретроконверсия, конверсия на данни от един формат в друг, каталогизация и др.

Предимствата и недостатъците на трите типа конверсия според начина на изпълнение, форумулирани от Бъмонт и Кокс, са представени в следващата таблица⁹³:

Тип	Предимства	Недостатъци
Вътрешна ретроконверсия – без използване на външни бази от данни	<ul style="list-style-type: none"> • Ще се запази политиката на библиотеката при определяне на редната дума и пълнотата на записите; • Проектът може да се реализира в удобен момент, когато има налични свободен персонал, време и финансова подкрепа. Особено важно е за библиотеки, които не могат да получат допълнително финансиране, а извършват процеса в рамките на текущите си ежедневни задължения; 	<ul style="list-style-type: none"> • За извършването на процеса са необходими много усилия и време, тъй като след създаването на записите е нужен и контрол за качеството на извършената работа; • Възможно е възникването на проблем, свързан с разпознаване на отделните елементи от библиографското описание поради използването на различни стандарти и правила през годините;

⁹⁰ Backstage library works [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.bslw.com/metadata/#retro>.

⁹¹ Marcive, INC [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://home.marcive.com/>.

⁹² The Donohue group [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.dgiinc.com/services/for-libraries-museums-and-archive/retrospective-conversion/>.

⁹³ Beumont, Jane, Joseph P. Cox. Retrospective conversion..., p. 30 – 39.

	<ul style="list-style-type: none"> • Ретроконверсията може да се извърши по топографския каталог и при необходимост да се работи de visu с изданията. По този начин фондът на библиотеката ще бъде отразен точно и без пропуски. 	<ul style="list-style-type: none"> • Липсата на достъп до външни бази от данни води до намаляване на възможностите за създаване на по-пълни и точни библиографски записи в съответствие с действащите в страната национални правила и международни стандарти за библиографско описание; • Възможно е да се наложи закупуването на техника, която да бъде използвана за работа по проекта, в случай че бъдат ангажирани повече хора, които не са на щат в библиотеката; • Необходимо е обучение на персонала.
<p>Вътрешна ретроконверсия с използване на външни бази от данни</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Използване на готови записи, което намалява процента на допуснати грешки; • Привличане на хора с по-ниска квалификация, които да копират записите; • Повишаване качеството на създадените записи и тяхното унифициране в съответствие с националните и международните стандарти и правила за библиографско описание; • Извършване на справки в световни и национални сводни каталози и нормативни файлове, което улеснява нормативния контрол и позволява не само допълване на информацията, но и откриване, и използване на пълната форма на имената на лицата, които имат авторска отговорност за описвания документ; • Възможност за копиране на записи или група от записи, което значително улеснява процеса. 	<ul style="list-style-type: none"> • Изисква много време за извършване на всички необходими справки; • Нужна е редакция на свалените записи в съответствие с приетите в библиотеката правила; • Необходимо е обучение на персонала не само за работа с библиотечната система, но и за работа с външните бази от данни.

Външна ретроконверсия	<ul style="list-style-type: none"> • Не изисква персоналът на библиотеката да бъде пряко ангажиран в изпълнение на процеса; • Предполага залагане на строги изисквания към изпълнителя, свързани с контрол по качеството на създадените записи, в това число контрол по качеството на записите, прилагане на последните стандарти за библиографско описание; • Залагане на определен времеви период за изпълнение; • Предварително е известна необходимата сума за реализиране на проекта. 	<ul style="list-style-type: none"> • При липса на достатъчно информация на каталожната картичка или при установяване на допуснатата грешка не може да се извърши описание на документа <i>de visu</i>; • Каталогът излиза от библиотеката, което в някаква степен застрашава неговата цялост; • Невинаги могат да се спазят специфичните особености на дадена библиотека; • Необходим е последващ контрол на готовите описания; • Изисква голям финансов ресурс.
Смесена	<ul style="list-style-type: none"> • Персоналът на библиотеката следи отблизо процеса и осъществява строг контрол по въвежданите данни; • Подпомага процеса на нормативен контрол на имената; • При необходимост осъществява проверка <i>de visu</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> • Отнема много голяма част от работния ден на персонала за работа по проекта.

Табл. 2. Типове ретроспективна конверсия според начина на изпълнение

Преди да се пристъпи към изпълнение на проект за ретроконверсия, е необходимо да се анализират възможностите и да се избере най-подходящият тип ретроспективна конверсия. Най-често изборът е комбинация от няколко типа ретроконверсия в зависимост от обхвата, от използвания подход и от начина на изпълнение. На първо място трябва да се вземе предвид и авторското право при изпълнение на проекта от външна фирма. На този факт обръща внимание и Сюзан Епщайн, която заявява: „Какъвто и да е източникът на ретроспективна конверсия, библиотеката трябва да определи собствеността на записите, за които е платено или които са създадени и качени в базата от данни, а също всички възможни рестрикции за повторно използване на тези записи“⁹⁴ [прев. мой – Б. Я.]. Това е един от най-дискутираните проблеми през 80-

⁹⁴ Epstein, Susan Baerg. Retrospective conversion revisited: Part 2. – In: *Library journal*, June 1, 1990, p. 94.

те години в областта на ретроспективната конверсия на каталозите на библиотеките. При подписване на договор е необходимо да се обърне основно внимание върху правата на библиотеката да използва, разпространява и предоставя в консорциуми или библиотечни мрежи създадената база от данни.⁹⁵ Пред подобна ситуация се изправя и Библиотеката на Конгреса, която в рамките на 25 години не може да разпространява повече от 15 000 заглавия годишно от конвертираната база⁹⁶ – значително ограничение, което възпрепятства в някаква степен възможностите за споделена каталогизация в Съединените американски щати.

При вземането на решение **основна роля** играе наличието на финансиране, обучен персонал, състоянието на каталозите и целите, които си поставя библиотеката при създаването на онлайн база от данни. Без значение кой тип конверсия ще бъде избран, трябва да се потърси най-подходящият метод за изпълнение на проекта, както твърдят Хенриет Аврам и нейният екип в изследване, посветено на създаване и използване на конвертирани записи във формат MARC: „Няма идеална стратегия за мащабна ретроспективна конверсия на каталожни описания. Критичните въпроси кои езици да бъдат конвертирани, период на създаване на записите, видове документи, обем на библиографската информация и детайли, свързани с машинночетимия формат, водят до множество различни отговори в зависимост от вида и размера на съответната библиотека“⁹⁷ [прев. мой – Б. Я.].

Съществуват два основни метода за извършване на ретроспективна конверсия на каталозите – **ръчно въвеждане на данните и автоматизиране на процеса чрез използване на съвременните технологии.**

Ръчното въвеждане на данните предполага използването на три отделни метода:

- **Консервативен метод** – преписване на данните от библиографската картичка и разполагането им по полета според използвания формат за машинночетима каталогизация;
- **Метод на споделена каталогизация** – сваляне на готови записи с помощта на протокол Z39.50 и редактиране според приетите в библиотеката правила;

⁹⁵ **Beumont, Jane, Joseph P. Cox.** Retrospective conversion..., p. 39.

⁹⁶ **Schottlaender, Brian.** Retrospective conversion: History, approaches, considerations. New York, NY: The Haworth Press, 1992, p. 24.

⁹⁷ **Avram, Henriette D.** National aspects of creating and using MARC/RECON. Washington: Library of Congress, 1973, p. 3.

► **Комбиниран метод** – копиране на отделни елементи от библиографското описание от световни или регионални сводни каталози и национални библиотеки. Записът става максимално пълен и стандартизиран според наличното на каталожната картичка описание и използваните информационни източници.

Консервативният метод за ретроспективна конверсия увеличава възможностите за осъществяване на нормативен контрол и за използване на новите стандарти и правила за библиографско описание. Методът на споделена каталогизация е целесъобразно да се прилага в случаите, когато библиотеката, вземаща готовия запис, използва същите стандарти и правила с организациите, създали записа. В противен случай се налагат корекции в записите и намаляване на нивото на тяхното унифициране, както отбелязва и Питър Бърнет, описвайки процеса на споделена каталогизация: „Ние предприехме прагматичен подход на споделена каталогизация, поправяйки само и единствено онези части от записа, които са свързани с достъпа, и не се стремим да създаваме перфектни записи“⁹⁸ [прев. мой – Б. Я.].

Използването на **съвременните технологии** за конвертиране на каталожните описания в машинночетима форма се състои в сканиране на библиографските описания, преминаването им през процес на оптично разпознаване на символите (OCR) и задаване на алгоритъм за разполагането на елементите по полета в използвания машинночетим формат за каталогизация. В някои библиотеки поради липсата на достатъчно финансиране се извършва само част от процеса – сканират се каталожните картички без последваща обработка и разполагане на елементите по полета. Това е частична конверсия, която може да послужи само и единствено за предоставяне на изображения в интернет. Този процес по никакъв начин не улеснява библиотечно-информационното обслужване на читателите, дори затруднява процеса поради дълготното време, което е необходимо за откриване на нужната информация. Необходимото време за извършване на справка не само се удължава, но не могат да се използват всички възможности, които предоставят интегрираните библиотечно-информационни системи, например търсене по заглавие. Пример за подобна конверсия е Руската държавна би-

⁹⁸ **Burnett, Peter P.** Emerging from bibliographic wilderness: Catalogue automation in the Bodleian library, University of Oxford. – In: *Cataloging and classification quarterly*, 2000, № 1, p. 57.

блиотека⁹⁹, в която все пак е осигурена възможност за азбучно търсене по редна дума.

В случаите, когато е извършено оптично разпознаване на символите, е необходима редакция на създадените записи поради несъвършенството на технологиите и невъзможността машината да се ориентира при разпознаването на елементите от описанието вследствие на промени в стандартите и правилата за библиографско описание. Биха могли да бъдат зададени различни алгоритми за разпознаване и разполагане на елементите в съответствие с използваните правила, но поради липсата на стандартизация те невинаги са използвани в обработването на каталожни картички, създадени преди 60-те и 70-те години на XX век. Голяма част от описанията, които трябва да бъдат конвертирани, са именно от този период. Съществен недостатък на метода е невъзможността за обогатяване на пълнотата на записа и неговото стандартизиране според действащите в момента правила. Ето защо след подобен процес винаги се налага редакция на създадените записи.

Сх. 1. Ретроспективна конверсия чрез сканиране или ръчно въвеждане на каталожни картички

⁹⁹ **Российская государственная библиотека** [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.]
Достъпен от: <http://www.rsl.ru/>.

Схемата показва, че който и метод да бъде използван, резултатът е създаване на машинночетим каталожен запис. Чрез използване на технологиите за осъществяване на ретроспективна конверсия безспорно е необходима намесата на библиотекари за редакция на записите, което допълнително усложнява процеса и невинаги води до желаното качество. Пример за това са данните, които дава Бауман за процеса на ретроконверсия, осъществен с помощта на технологията за оптично разпознаване на символите, в Университетската библиотека в Глазгоу – 85 % от записите трябва да бъдат редактирани, за да придобият нужното ниво на стандартизация.¹⁰⁰ При насочване към този метод библиотеките е необходимо да съобразят какви видове документи притежават и на какви езици. Колкото документите са по-разнообразни и библиотеката е по-богата, експоненциално намалява и ефективността на този метод. Процентът на грешките в конвертираните записи се увеличава право пропорционално на езиковото разнообразие на фонда.

Най-добрият метод е използване на споделена каталогизация и възможност за извършване на допълнителни справки в други бази от данни, за да се достигне до желаното ниво на стандартизация и унификация на записите. Винаги при организиране на процес на ретроспективна конверсия е необходимо библиотеките да преценят предимствата и недостатъците на всеки тип конверсия и да изберат най-подходящия за техните нужди, защото „няма перфектно решение на проблема“¹⁰¹.

2.3. Значението на онлайн каталозите на националните библиотеки и на сводните каталози за процеса на ретроспективна конверсия

В литературата, разглеждаща въпросите, свързани с УБК и с процеса на ретроспективна конверсия на каталозите, неслучайно се препоръчва ретроспективната конверсия на националната книжнина да се организира и извърши от националните библиотеки, които са отговорни за създаването на текущите национални библиографии и притежават архив на националната книжна продукция. В по-голямата част от тях са създадени и ретроспективни библиографии на печатната книжнина, в които са отразени максимално пълно всички документи,

¹⁰⁰ **Bowman, J. H.** Retrospective conversion..., p. 331 – 334.

¹⁰¹ **Avram, Henriette D.** National aspects of creating..., p. 30.

публикувани в страната. Стъпвайки на тези издания и на своите каталози, националните библиотеки могат да извършат конверсия. Тяхно задължение е и да предоставят стандартизирано библиографско описание, което да отговаря на международно приетите стандарти за библиографско описание и действащите в страната правила, както и да съхраняват и предоставят готовите записи в комуникативен формат за машинночетима каталогизация, който да може да бъде разчитан и използван не само от библиотеките в страната, но и от всички институции, които биха се заинтересували да вземат готови стандартизирани записи. Не е случаен фактът, че повечето национални европейски библиотеки използват UNIMARC като формат за машинночетима каталогизация или имат възможност да предоставят своите записи в него. Съществуват редица примери на по-малки библиотеки, които предприемат тази стъпка едва когато записите са създадени от националните библиотеки или от съответните библиографски агенции – най-ярък пример са американските библиотеки, които са „склонни да отложат местните усилия, докато записите не са достъпни от централен източник“¹⁰² [прев. мой – Б. Я.].

Това си има и своите предимства. Най-голямото от тях е **нормативният контрол** и възможността още със създаване на записите в по-малките библиотеки те да бъдат стандартизирани и унифицирани и да използват контролирани форми на имената.

Нормативният контрол има за цел „да осигури последователност при представянето на стойност в елементите, използвани като точки за достъп при информационно търсене – име на лице, наименование на място, термин или код, представлящи съдържание“¹⁰³ [прев. мой – Б. Я.].

В *Dictionary for library and information science*¹⁰⁴ дефиницията за нормативен контрол гласи: „Процедури, с които при въвеждането на нови заглавия в каталога се осигурява последователност на основните точки за достъп (имена на лица, унифицирани заглавия, заглавия на серии и предметни рубрики), използвани в библиотечен каталог или файл с библиографски записи с помощта на контролен списък, наречен нормативен файл. Нормативният контрол може да бъде осъществяван и във вид на услуга от външни посредници“ [прев. мой – Б. Я.].

¹⁰² Пак там, р. 30.

¹⁰³ **Functional requirements** for subject authority data..., р. 8.

¹⁰⁴ **Reitz, Joan M.** Dictionary for library and information science...

Най-важната част от процеса на ретроспективна конверсия и въвеждане на библиографските данни в машинночетим вид е осъществяването на нормативен контрол на имената на лицата. Трудно би могло, дори в повечето случаи невъзможно, да се осъществи предметизиране на конвертираните описания, но нормативният контрол на имената е един от задължителните елементи в процеса. Майкъл Горман дава пояснение на необходимостта от стандартизиране на библиографското описание и нормативния контрол: „Речниковият контрол се разбира като представяне на всяко име (на лице или колективен орган), унифицирано заглавие, серия и означение на съдържание в една-единствена стандартизирана форма. Причината, поради която имаме правила за каталогизация, е, че всеки каталогизатор, следвайки тези правила, теоретично би трябвало при всеки отделен случай да постига едни и същи стандартизирани резултати“¹⁰⁵ [прев. мой – Б. Я.]. Тук е най-важна ролята на националните библиотеки и задачите, които имат в процеса на ретроспективна конверсия. Хенриет Аврам и нейният екип констатира, че след приключване на процеса на конвертиране на библиографските описания е необходимо да се осъществи цялостен нормативен контрол на базата данни чрез следните индекси¹⁰⁶:

- имената на авторите;
- заглавията;
- географските предметни рубрики.

След приключването на този процес може да се пристъпи към използване на базата от други библиотеки като източник на информация.

От изключително значение е създаването и поддържането от OCLC на VIAF. За библиотеки, които едва сега стартират процес на ретроспективна конверсия, това е един много ценен инструмент, който ще ги съпътства в процеса на тяхната работа, в случай че са предпочели да използват вътрешна ретроконверсия, а ако са предприели външна ретроконверсия, след това много по-лесно може да се извърши нормативният контрол на имената и да се създадат нормативни записи, с които да се изгради собствен нормативен файл.

Нормативният контрол на имената е важен, защото спомага за:

¹⁰⁵ **Gorman, Michael.** Authority control in the context of bibliographic control in the electronic environment [онлайн]. [Прегледан на 13.07.2021.] Достъпен от: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1061.3942&rep=rep1&type=pdf>.

¹⁰⁶ **Avram, Henriette D.** National aspects of creating..., p. 20.

- събиране на едно място на всички произведения на едно лице, без значение от начина на изписване на името в дадена публикация;
- намаляване на информационния шум и получаване на релевантни резултати при извършване на библиотечно-информационно търсене;
- прераждане от неpreferred форма на името към preferred формата, зад която са събрани произведенията на едно лице;
- надеждност на предоставяната информация.

Каталозите на националните библиотеки и на световните сводни каталози подпомагат библиотекарите в процеса на ретроспективна конверсия не само от гледна точка на нормативния контрол, но и за проверка и допълване на данните от каталожната картичка.

Много важен инструмент в процеса на ретроспективна конверсия са именно каталозите на националните библиотеки. Повечето от тях спазват насоките на ИФЛА и използват като формат за описание UNIMARC, следвайки стандартите за библиографско описание ISBD. Усвояването на търсенето в различни системи и ориентирането в елементите от библиографския запис става лесно, когато се използват и посочените стандарти. Изключително полезни са нормативните файлове на националните библиотеки, където може да се открие необходимата информация – напр. пълно име на автор, заглавие на серия или наименование на издателство. Каталозите на националните библиотеки са най-достоверният източник на библиографска информация.

Информационните технологии позволяват създаването на електронни сводни каталози, събирайки на едно място цялата информация. Започва се със създаването на национални сводни каталози, които могат да прераснат в световни каталози. Най-ярък пример за това отново е американският опит със създаването на национални сводни каталози по щатове или по вид на библиотеките. OCLC първоначално е създаден, с идеята да обслужва библиотеките в щата Охайо, а впоследствие се разраства до такава степен, че поглъща и по-малките сводни каталози, като мрежата на научните библиотеки в САЩ – RLIN. Всички тези записи днес могат да бъдат намерени в каталога, поддържан от OCLC – WorldCat¹⁰⁷. Американските библиотеки са пример за споделена каталогизация и обединяване на усилията в областта на каталогизацията на националното книжовно богатство. Пример за това е и

¹⁰⁷ WorldCat [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.worldcat.org/>.

изграденият нормативен файл на имената на авторите, наречен NACO (Name authority control – Нормативен контрол на имената). В него са включени не само имената, въведени от американските библиотеки, но тук присъстват нормативните записи на Британската библиотека, Националните библиотеки на Мексико, Нова Зеландия, Шотландия, Южна Африка и Уелс.

Сводният каталог на Karlsruhe обхваща каталозите на Немската национална библиотека, на библиотеки от скандинавските страни и много други световни библиотеки. За разлика от WorldCat тук резултатите препращат към самия каталог на съответната библиотека, което понякога усложнява процеса на работа.

Най-големият руски своден каталог е ЛИБНЕТ¹⁰⁸. Той се поддържа от националния библиотечно-информационен център Либнет. В него са обединени електронните каталози на над 500 големи библиотеки, сред които РГБ, РНБ¹⁰⁹, ГПНТБ СО РАН¹¹⁰ и др.

Подобна е и ситуацията със сводния каталог на научните и академични библиотеки NUKAT¹¹¹, който обхваща нормативните записи на полските библиотеки и е един изключително ценен инструмент за тяхната ежедневна работа и за процеса на ретроспективна конверсия не само в полските библиотеки, но и във всички библиотеки, които трябва да извършат нормативен контрол на своите конвертирани записи.

Липсата на стандартизация в библиографското описание преди появата на програмата за Универсален библиографски контрол води до един съществен проблем, с който се сблъскват библиотеките в процеса на ретроспективна конверсия, а именно липсата на структурирани и точни данни на каталожната картичка. Много често информацията е оскъдна и понякога неточна, съществуват множество съкращения. Ето защо използването на стандартизирани описания, подготвени от националните библиотеки и световните сводни каталози, подпомага процеса на ретроспективна конверсия. Тук преимущество имат би-

¹⁰⁸ **Центр „Либнет“** – базы данных в свободном доступе [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.nilc.ru/skk/>.

¹⁰⁹ **Российская национальная библиотека**, Санкт-Петербург [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.nlr.ru>.

¹¹⁰ **Государственная публичная научно-техническая библиотека** Сибирского отделения Российской академии наук [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.spsl.nsc.ru/>.

¹¹¹ **NUKAT** [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.nukat.edu.pl/>.

библиотеките, които по една или друга причина са закъснели с процеса на конверсия, но сега имат възможност да използват тези каталози за справка и допълване на наличните данни. В резултат се получават по-пълни библиографски описания, съдържащи достоверни данни.

2.4. Инструментариум за извършване на ретроспективна конверсия

ФОРМАТИ

Един от най-важните фактори, които водят до стартиране на процес на ретроспективна конверсия, е успешното въвеждане на автоматизация в библиотеката и използването на формат за машинночетима каталогизация. Технологиите се променят изключително бързо и често се налага промяна на софтуерната платформа или преминаване към по-висока версия. Ето защо е препоръчително още със стартиране на процеса на автоматизация да бъде избран формат, който да е съобразен с международния стандарт ISO 2709¹¹², за да може впоследствие да се оперира с базата и да не се стига до загуба на масиви от записи.

Най-добрият вариант е използването на един от двата международно признати формата за машинночетими библиографски записи – MARC 21 или UNIMARC. Основното им предимство е защита на записите при промяна на софтуерния продукт и гарантиране на безпроблемно прехвърляне на данните. Всички фирми, занимаващи се с разработването на библиотечно-информационни системи от среден и висок клас, предлагат изход в своите системи и в двата формата – т.е. базата от данни автоматично може да бъде конвертирана в един или и в двата формата без загуба на информация.

Форматът има огромно значение за съхраняване на записите, но не по-малко е значението му за стартиране на процеса на ретроспективна конверсия. Една от основните цели при изграждане на УБК е осигуряване на условия за споделена каталогизация. А най-ефективният метод за осъществяване на процеса на ретроспективна конверсия е сва-

¹¹² Основната цел на този стандарт е да дефинира структурата на комуникативните формати. Според него библиографското описание е групирано в полета и подполета с променлива и постоянна дължина, които са маркирани от тагове, индикатори и разделителни знаци. По този начин се универсализира структурата на форматите и се подпомага процесът на конвертиране на записи и прехвърлянето им от една система в друга.

ляне на готови записи с помощта на протокол Z39.50¹¹³ от каталога на съответната национална библиотека или от световни каталози от типа на WorldCat. Използването на готовите записи спестява време както за създаване на записа, така и за извършване на нормативен контрол на имената на авторите.

СТАНДАРТИ

В началото на 70-те години на XX век излизат първите стандарти за библиографско описание. Разнообразието от национални правила и липсата на стандартизирана структура оказва голямо влияние върху представянето на описанието в каталожните картички. Това е времето, когато стартират първите проекти за ретроспективна конверсия на каталозите на библиотеките. Препоръчително е при реализиране на проект за ретроспективна конверсия да се пристъпи към стандартизиране на описанията и създаването им да бъде на базата на международно приета структура, което ще позволи на изградената база от данни да е съпоставима с международната практика, с което ще се улесни процесът на обмен на записи. Това е и необходимо условие при изграждане на сводни каталози на международно, национално и регионално ниво.

Препоръчително е използването на стандартите от семейството на ISBD. В случай че процесът се забави във времето, е необходимо изготвените инструкции за осъществяване на проекта за ретроспективна конверсия да бъдат съобразени с последните издания на международните стандарти за библиографско описание.

Голяма част от библиотеките приключват процесите на ретроспективна конверсия в рамките на 20 – 30 години след въвеждане на автоматизацията в библиотеките, т.е. до средата на 90-те години на XX век големите библиотеки в света като Библиотеката на Конгреса, Немската национална библиотека приключват конвертирането на своите каталози в електронен вид. Много други библиотеки, най-вече от страните в Източна и Югоизточна Европа, продължават с тази задача или едва в началото на XXI век започват процес на ретроконверсия. В този случай при изготвяне на насоки за осъществяване на проекта е необходимо да се вземат под внимание не само последните стандарти от семейството на ISBD, но и изследването за Функционални изисквания към библиографския

¹¹³ Международен стандарт, с чиято помощ става възможна обмяната на записи между две организации.

запис и заложените в тях препоръки за основно ниво на националния библиографски запис. Всяка библиотека преценява сама пълнотата на записите в зависимост от целите, които има, контингента от обслужвани и потенциални читатели и техните информационни потребности.

ПРАВИЛА ЗА БИБЛИОГРАФСКО ОПИСАНИЕ

Още преди появата на международните стандарти за библиографско описание в повечето страни съществуват правила за описание, които се използват в процеса на каталогизация. Това означава, че в някаква степен е съществувала унификация на описанията в библиотеките и има правила за избор на редна дума. След публикуването на първите издания на стандартите от семейството на ISBD в много държави се създават нови правила, в които се запазват националните традиции за избор на редна дума, представяне на имената на лицата, най-вече тези с национално значение, и в същото време се постига съответствие с международните стандарти. Ето защо и специалистите, които извършват ретроспективна конверсия на каталозите, е необходимо да познават правилата за описание не само от гледна точка на създаване на записи в машинночетим вид, но и поради факта, че е необходимо да бъдат разбирани и разпознавани елементите в съществуващите описания.

За да се запази унификацията на представяне на имената на авторите, унифицираните заглавия и др., е важно придържането към националните правила или към правилата, по които е работила библиотеката във времето. От изключително голямо значение е запазването на унификацията и в електронните каталози.

КЛАСИФИКАЦИОННИ ТАБЛИЦИ И ПРЕДМЕТНИ РУБРИКАТОРИ

При стартиране на процесите за ретроспективна конверсия библиотеките в световен мащаб използват разнообразни системи за разкриване на съдържанието на притежаваните от тях документи. Не са редки случаите, когато библиотеките променят през годините системите, които използват, или не са разкривали семантично своите фондове, поради което някои от по-старите каталожни картички не съдържат класификационни индекси. Ето защо Джерард Роджърс твърди: „Проектът за ретроконверсия предоставя златна възможност за унифициране на фондовете според една класификация“¹¹⁴ [прев. мой – Б. Я.].

¹¹⁴ **Rogers, Gerard H.** Retrospective conversion at the University of the West Indies. – In: *Technical services quarterly*, 2010, № 1, p. 59.

Аналогична е и ситуацията с поставянето на предметни рубрики в библиографските записи. Проблемът тук дори е по-комплициран поради факта, че е немислимо изграждането на международен предметен рубриikator, който да бъде използван в библиотеките по света, тъй като рубриikatorите се изграждат на базата на естествения език и всяка страна създава свой собствен рубриikator, който се използва най-вече в рамките на страната. Има случаи, в които в една държава се използват няколко рубриikatorа. Изключение правят страните, в които се говори един и същи език и които обединяват усилията си за изграждане на общ предметен рубриikator.

Създаването на класификационни индекси и поставянето на нови предметни рубрики в процеса на ретроспективна конверсия има няколко възможни решения:

- Прекласиране на съществуващите индекси съгласно използваните в момента класификационни таблици и предметен рубриikator. Най-добрият вариант е да се използва една от двете големи и световно разпространени класификации. За целта е необходимо да се съставят приравнителни таблици, които да дават съответствията на индекса от старите таблици към индекса според новите. В тези случаи дробността на индексите не може да бъде по-голяма от трети знак. Аналогично би трябвало да се направи паралел между стария и новия предметен рубриikator.
- Запазване на съществуващия индекс и предметната рубрика и поставянето им в полета в съответния формат за машинночетими записи.
- Пропускане на класификационния индекс – допустим вариант, особено в случаите, когато каталогът, който подлежи на ретроконверсия, не съдържа класификационни индекси и предметни рубрики, а библиотеката няма възможност за описание на документите *de visu*.

Който и от трите възможни варианта да бъде избран, най-важно е представянето на библиографското описание и предоставянето на възможност за информационно търсене по имената на авторите и лицата с вторична интелектуална отговорност и различните форми на заглавието чрез допълнителните точки за достъп, тъй като това е основният начин, който използват потребителите на библиотеките за откриване на необходимата им литература.

2.5. Ретроспективна конверсия – условия и етапи

Библиографският контрол включва организиране и управление на каталозите. Съответно в процеса на ретроспективна конверсия той включва и организирането, и управлението на процеса на ретроспективна конверсия.

В литературата се посочват **задължителните условия**, които трябва да е изпълнила всяка библиотека, преди да пристъпи към реализиране на проект за ретроспективна конверсия. Те са посочени в Ръководството на Бъмонт и Кокс¹¹⁵:

- Наличие на автоматизирана система, с чиято помощ ще се осъществи процесът на ретроспективна конверсия;
- Утвърдени услуги за потребителите – библиотеката трябва да е стабилна, да познава своите потребители и техните информационни потребности, за да знае как да подходи към процеса на ретроконверсия и в каква пълнота да представи библиографските записи;
- Утвърдени вътрешнобиблиотечни процеси – необходимо е пътят на книгата да е ясен и всеки служител от веригата да е наясно със своите задължения и отговорности, тъй като изпълнението на проект за ретроспективна конверсия много често има нужда от консултация и насоки. Без значение от избора тип ретроконверсия – вътрешна или външна, винаги има нужда от човек, който да координира процесите, и от хора, които да вземат необходимите решения при възникване на проблеми. Препоръчително е да има каталогизатор, който да отговаря за библиографските записи, отделен библиотекар, който да отговаря за фонда и сигнирането (изключително необходим при стари библиотеки, които имат разнообразни сигнатури), и един специалист, отговарящ за администриране на библиотечно-информационната система;
- Създаване на интегриран файл и елиминиране на средствата за паралелно поддържане на еднаква информация – с цел спестяване на средства и труд, както и унифициране на информацията е добре да се вземе решение за поддържане на интегрирана (обща) база от данни, която да отразява цялостно фонда на библиотеката. Не са редки случаите, в които в годините са използвани различни

¹¹⁵ Beumont, Jane, Joseph P. Cox. Retrospective conversion..., p. 6 – 7.

библнотечни системи и записите не могат да бъдат прехвърлени. Така на читатели и библнотекари се налага да използват няколко електронни каталога – неудобно и недопустимо при наличие на технологии, които позволяват конвертиране и съхраняване на всички налични бази с библнграфски записи в една;

- Създаване на гъвкавост при преминаване от една към друга система чрез използване на утвърден формат MARC – едно от основните изисквания, за да се пристъпи към процес на ретроспективна конверсия на каталозите, е използване на утвърден формат за машинночетима каталогизация, за да не се стигне до загуба на данни;
- Защита на библнотечните файлове – едно от най-важните изисквания при наличие на библнотечно-информационна система е защита на създадената база от данни. Системите от висок клас предполагат всекидневно архивиране на въведените през деня данни и периодично архивиране на цялата база, като се препоръчва архивът да се съхранява в различна сграда от тази, в която се помещава сървърът с инсталацията на системата. По този начин се защитава базата и се намалява значително вероятността от загуба на информация.

Две от условията в цитираното издание могат да бъдат посочени като препоръчителни:

- Създаване на специални продукти – специалните продукти могат да бъдат изготвени като резултат от ретроспективната конверсия, напр. създаване на библнграфии, включване в сводни каталози, изграждане на каталози на специални видове издания, включително и каталог на редки и ценни издания на регионално или национално ниво, който да служи за координиране на процеса на дигитализация на фондовете на библнотеките;
- Максимална възвръщаемост на средствата за автоматизация чрез обмен на библнграфски записи – добре би било библнотеката да може да предоставя своите записи срещу заплащане, но това условие не може да бъде изпълнено от по-малките библнотеки. Всеки потребител на записи предпочита да използва стандартизирания запис на съответната национална библнотека.

В литературата се срещат различни гледни точки за дефиниране на етапите на процеса за ретроспективна конверсия. Макар и припокриващи се в някаква степен, всеки от тях съдържа своите специфич-

ни точки. Това се дължи на разнообразието от библиотеки и техните разнородни потребности. Например американският изследовател Лю Уетърби¹¹⁶ предлага следните етапи:

- определяне на необходимостта от ретроспективна конверсия в институцията;
- възможно най-подробно определяне на обхвата на проекта;
- определяне на наличния ресурс за стартиране на проекта;
- създаване на подробен план за действие;
- избор на метод за ретроспективна конверсия;
- изпълнение на проекта.

Преди извършването на ретроспективна конверсия в Университета в Калифорния библиотекарят Стивън Соренсън¹¹⁷ определя следните въпроси, които трябва да бъдат разгледани и решени от библиотеката в изпълнение на проекта:

- цели на ретроспективната конверсия;
- качество на изпълнение на ретроспективна конверсия;
- срокове за ретроспективна конверсия;
- финансиране на конверсията;
- обхват на конверсията;
- стратегии за конверсия;
- планиране на задачите.

Бъмонт и Кокс посочват следните **етапи**, които са по-общи, не са базирани само на опита на конкретна библиотека и могат да бъдат приложени във всеки един случай¹¹⁸:

- определяне на нуждите на библиотеката;
- задаване на параметри на проекта за ретроспективна конверсия;
- създаване на стандарти за проект за ретроспективна конверсия;
- идентифициране на типовете ретроспективна конверсия;
- анализиране на типовете;
- избиране на тип;
- разработване на план за действие;
- изчистване на пропуските и изпълнение на проекта.

Преди да се подходи към създаване на проект за ретроспективна

¹¹⁶ **Whetherbee, Lou.** Planning retroconversion project. – In: *Retrospective conversion: Kit 65.* Washington, DC: SPEC, 1980, p. 30.

¹¹⁷ **Sorensen, Stephen.** University of California: Retrospective conversion. – In: *Retrospective conversion: Kit 65.* Washington, DC: SPEC, 1980, p. 63.

¹¹⁸ **Beumont, Jane, Joseph P. Cox.** Retrospective conversion..., p. 14.

конверсия и да се предприемат конкретни стъпки за неговото реализиране, е нужно библиотеката да изясни за себе си необходимостта от конвертиране и да си постави конкретни цели. В някои случаи се налага да бъде конвертирана определена част от фонда на библиотеката, за да може да бъде разработен и приложен модулът за обслужване на използваната библиотечно-информационна система или процесът да се извърши с оглед на въвеждане на система за RFID (Radio Frequency Identification – радиочестотна идентификация) и улесняване на обслужването и инвентаризацията на фонда на библиотеката.

В етапа на задаване на параметри на ретроспективната конверсия е необходимо да бъде направена преценка дали библиотеката има достатъчно ресурс да осъществи пълна ретроконверсия, или ще се насочи към частична конверсия. Който и тип да бъде избран, трябва да се вземе решение за подхода, ако е частична – кои колекции да бъдат обхванати, ако е пълна – кой каталог ще бъде използван.

Етапът създаване на стандарти може да бъде разделен на две части – определяне на стандартите за библиографско описание и дефиниране на правилата, които ще бъдат използвани в процеса на ретроспективна конверсия. Форматът, в който ще се конвертират данните, би следвало да е предварително заложен в библиотечно-информационната система, която използва библиотеката. Втората част на този етап е уточняването на необходимите допълнителни материали за процеса – кодове на държави и езици; методични решения, прилагани в конкретната библиотека; насоки за изписване на сигнатурата и местоположението на описвания документ.

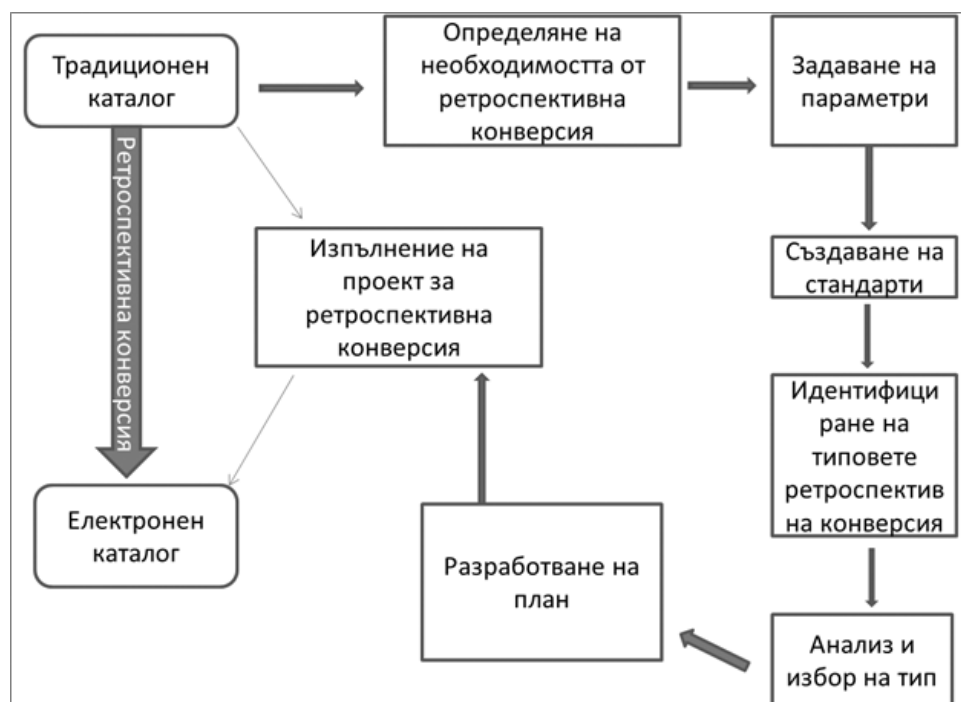
Следващите два етапа са свързани с идентифициране и анализ на най-подходящия тип ретроконверсия в зависимост от заложените в предните етапи параметри. Един съществен факт, който тук трябва да се вземе под внимание, е дали има допълнително финансиране, или библиотеката трябва да разчита само и единствено на своите усилия, тъй като времетраенето на проекта зависи и от възможностите за неговото финансово обезпечаване. В зависимост от това в следващия етап трябва да бъде избран най-подходящият метод за осъществяване на ретроспективна конверсия.

Един от най-важните етапи е етапът на създаване на план за изпълнение на проекта. Тук е необходимо да се посочат всички стъпки и да се предвидят максимален брой случаи, които биха могли да възникнат. В този етап се определя дали библиотеката ще извърши предварително

инвентаризация на фонда, за да се избегне създаването на записи на липсващи библиотечни документи. Тази опция се предпочита от доста библиотеки с цел намаляване на средствата, необходими за проекта. В този момент е необходимо да се определят отговорници от библиотеката, да се дефинира последователността на стъпките, да се обсъдят участниците и графичите за обучение, да се подготвят необходимите инструкции.

Последният етап включва изпълнение на проекта и контрол на извършената работа. В много случаи се налага и извършването на допълнителни дейности, свързани с наличните в библиотеката екземпляри, проверка и редакция на създадените записи. Този етап от процеса обикновено е най-продължителен и излиза извън рамките на мащабната работа по създаване на библиографските записи.

Последователността на процесите са илюстрирани графично с помощта на следващата схема.

Сх. 2. Етапи на ретроспективна конверсия

2.6. Осъществени проекти за ретроспективна конверсия

За ретроспективна конверсия започва да се говори още в края на 60-те години на XX в. Оттогава датират и първите проекти за конвертиране на каталозите на библиотеките в машинночетим формат. Процесът е дълъг и труден. Прегледът на литературата позволява да се обобщи, че в страните, в които библиотеките получават целева финансова подкрепа за ретроспективна конверсия, процесът приключва по-бързо. Например библиотеките в Германия са подкрепени от правителството и до средата на 90-те години на миналия век приключват със задачата, като целево финансиране получава не само Националната библиотека, но и редица регионални и местни библиотеки, както и големи университетски библиотеки. Националните библиотеки на Чехия, Унгария и Франция са подпомогнати от правителствата или отговорните министерства.¹¹⁹ Повечето библиотеки обаче получават целево финансиране от спомоществатели или използват собствени средства. Но библиотеките, които разчитат само и единствено на собствени усилия, закъснват с конвертиране на каталозите си.

По-голямата част на литературата, разглеждаща ретроспективната конверсия, отразява изпълнението на проекта от конкретна библиотека. Разгледаните проекти за ретроспективна конверсия разкриват различни подходи към процеса. Те завършват успешно и библиотеките успяват да предоставят на своите потребители информация за наличния фонд, да подобрят качеството на тяхното обслужване, да изградят каталог със стандартизирани библиографски описания в изпълнение на задачите на универсалния библиографски контрол, съответно да създадат сводни онлайн каталози, достъпни от цял свят, и не на последно място, да облекчат библиотечните процеси, свързани с комплектуване, каталогизация и организиране на фондовете.

¹¹⁹ **Brzukovic-Stanisavljevic, Tatjana, Aleksandra Nastic.** Retrospective conversion and retrospective cataloging with special reference to experience to experience of the University library "Svetozar Markovic" in Belgrade. – In: *INFOTECA – Journal of informatics and librarianship*, Vol. 8, 2007, № 1 – 2, p. 10a.

2.6.1. Национална стратегия за ретроспективна конверсия на САЩ. Конвертиране на каталозите на Библиотеката на Конгреса

Първият проект за ретроспективна конверсия се разработва в Библиотеката на Конгреса през 1968 г.¹²⁰ Ръководител на групата е Хенриет Аврам. Проектът предвижда създаване на национална стратегия за ретроспективна конверсия. В основата му е конверсия на каталозите на Библиотеката на Конгреса, след което останалите библиотеки могат да използват записите чрез услугата споделена каталогизация. Планът предвижда записите да бъдат създадени съгласно действащите по това време правила.¹²¹ В доклада на Джута Риид-Скот са посочени предимствата на този подход¹²²:

- елиминирание на нуждата библиотеките да конвертират каталозите си самостоятелно и намаляване на дублирането на дейности;
- намаляване на цената и времето за конверсия;
- разширяване на достъпната база от данни на местно и национално ниво;
- намаляване на необходимостта от първична каталогизация;
- улесняване на процеса на каталогизация;
- разпространяване на стандартизацията.

Въпреки изтъкнатите предимства и качествата на изготвения проект той така и не се реализира поради липсата на средства. Същото се случва и със следващия опит за организиране на ретроспективна конверсия на традиционните каталози на национално ниво, който се нарича Проект за коопериран MARC¹²³, предвиждащ библиотеките да работят поотделно, но записите да бъдат изпращани в Библиотеката на Конгреса и по този начин да се изгради национална база от данни, която да се използва от всички останали библиотеки. Методът наподобява вече изградената система за споделена каталогизация в Америка. Ръководството на библиотеката, както и библиотечната общност в САЩ осъзнават, че задачата е непосилна и не би могла да бъде реализирана

¹²⁰ **Avram, Henriette D.** Whatever became of the national database. – In: *The Library quarterly: Information, community, policy*, Vol. 53, 1983, № 3, p. 271.

¹²¹ Пак там..., p. 271.

¹²² **Reed-Scott, Jutta, Dorothy Gregor, Charles Payne.** Issues in retrospective conversion..., p. 5.

¹²³ Cooperative Marc project, известен и като COMARC.

на национално ниво, освен това няма как да бъде извършена само с усилията на библиотекарите, а е необходима чужда помощ.

OCLC веднага отговаря на нуждите на библиотеките и започва да предоставя услуги за конвертиране на каталозите на библиотеките в машинночетим вид. По данни на Джута Риид-Скот към 1984 г. вече с помощта на OCLC са конвертирани каталозите на 82 библиотеки, а в Съединените американски щати в този момент се работи по 1 304 проекта за ретроспективна конверсия.¹²⁴ Големият брой разработени и действащи проекти е вследствие на стартиралата библиотечна програма, финансово подкрепена от правителството. По-голямата част от средствата по нея са предвидени за ретроспективна конверсия и библиографски контрол в научните библиотеки. Обособено е и отделно перо за публичните библиотеки, които благодарение на това успяват да подпомогнат финансово усилията си в областта на ретроспективната конверсия. Общата стойност на програмата надхвърля 24 милиона щатски долара. Много малка част от библиотеките в Америка получават допълнително финансиране от външни източници за реализиране на проект за ретроспективна конверсия, а още по-малка – част от институциите, към които принадлежат.

В края на 70-те години малките и средно големите библиотеки работят усилено по реализиране на проекти за ретроспективна конверсия, което води до активизиране на усилията в тази посока в училищни и обществени библиотеки, а впоследствие и във всички научни библиотеки.¹²⁵ За съжаление неуспешно реализираната идея за създаване на национален каталог и извършване на ретроспективна конверсия на национално ниво води до следните негативни последици¹²⁶:

- създадените записи не служат за споделена каталогизация и не могат да бъдат от полза на останалите библиотеки;
- записите не са конвертирани с еднакво качество и пълнота;
- записите не са проверени дали са създадени в съответствие с действащите стандарти и правила за библиографско описание;
- не е извършен нормативен контрол на записите;
- създадените записи не се поддържат и няма възможност за обмен;

¹²⁴ Reed-Scott, Jutta, Dorothy Gregor, Charles Payne. Issues in retrospective conversion..., p. 11.

¹²⁵ Пак там, p. 14.

¹²⁶ Пак там, p. 29.

- ▶ има съществени бариери за осъществяване на достъп до библиографски данни за по-стари издания и материали на чужди езици;
- ▶ липсва достатъчно информация за необходимите средства, за да бъдат остойнствени различните типове ретроспективна конверсия.

Липсата на достатъчно добра координация и недостатъчната традиция и опит в областта на стандартизацията в този период води до ниско качество на записите, които впоследствие ще е необходимо да бъдат редактирани¹²⁷, както отбелязва и Хенриет Аврам, „икономически и библиографски общността винаги ще плаща цената за изпуснатата възможност“¹²⁸ [прев. мой – Б. Я.]. В следващите години се налага библиотеките да отделят допълнително средства за стандартизиране и унифициране на създадените записи, за да се осигури в бъдеще ефективното им споделяне.

Макар първите проекти на Библиотеката на Конгреса за стартиране на процеса на ретроконверсия да са направени още с въвеждането в употреба на формат за машинночетими записи, същинският процес на конверсия на каталозите стартира 10 години по-късно. В периода 1977 – 1978 г. University Microfilms International заедно с Carollton Press микрофилмират топографския каталог на Библиотеката на Конгреса, а през 1979 г. копието е публикувано.¹²⁹ То съдържа над 4 милиона библиографски описания на книги, периодични издания, атласи, карти, музикални произведения и филми. Въз основа на създадения от издателството азбучен списък на заглавията и микрофилмовото копие на каталога се създава машинночетимо копие на базата. Библиотеката на Конгреса го закупува, заплащайки по 0,3705 долара на запис, общата стойност е приблизително 1 900 000 щатски долара. Един от най-големите недостатъци в този случай е авторското право върху записите, тъй като е поставен лимит от 15 000 записа годишно, които могат да бъдат разпространявани за период от 25 години. След този период няма ограничение в обема от записи, които могат да бъдат разпространявани. По този начин едва през 2005 г. Библиотеката на Конгреса придобива пълни права върху базата, която тя самата нарича файл PREMARC,

¹²⁷ Пак там, р. 12.

¹²⁸ **Avram, Henriette D.** Whatever became of the national..., р. 277.

¹²⁹ **Vita, Susan H.** PREMARC – A history and status report. – In: **Schottlaender, Brian.** *Retrospective conversion: History, approaches, considerations.* New York, NY: The Haworth Press, 1992, р. 23.

чието име отразява и неговото съдържание – записи преди създаването на формат MARC.¹³⁰

Следва същинската работа по файл PREMARC, за да бъде интегриран в автоматизираната система на библиотеката. Файлът преминава през процедура за OCR с помощта на софтуер, създаден специално за тази цел, който автоматично идентифицира областите и елементите от библиографското описание – автор, заглавие, предметна рубрика и др. Основните проблеми, които изникват, е липсата на стандартизация и разнообразието от правила за библиографско описание, по които е работила Библиотеката на Конгреса. Част от картичките съдържат прекалено кратка информация, която трябва да бъде допълнена. Около 2 % от записите, или това са 80 000 каталожни картички, не са въведени, тъй като се оказват нечетивни. Едва в края на 1987 г. базата е интегрирана в библиотечно-информационната система на библиотеката.

Следва значително по-дългият и трудоемък процес на редакция на въведените записи. Създадена е специална група за целта, която трябва да работи с азбучния каталог на библиотеката и да търси каталожна картичка след каталожна картичка, за да направи необходимите корекции във всеки запис. Записите, които не са намерени в системата, се конвертират ръчно, а дублираните записи се изтриват. Взето е много важно решение, което предопределя работата на библиотеката занапред: „Трябва да бъде отбелязано, че записите от файл PREMARC няма да бъдат актуализирани в съответствие с Англо-американските правила за библиографско описание, 2. издание. Предметните рубрики ще бъдат поставени според деветото издание на Предметния рубрикатор на Библиотеката на Конгреса. Записите ще съдържат транслитерирани данни.¹³¹ В допълнение Кодовете за географска област (GACs – Geographic area codes) няма да бъдат проверявани“¹³² [прев. мой – Б. Я.]. Според декларирания инструментариум, който ще бъде използван в процеса на редакция на записите, може да се стигне до заключението, че конвертираните записи ще бъдат с по-ниско ниво на унификация и стандартизация в сравнение с новосъздадените записи.

Изчислени са приблизителни срокове, в които да бъде извършена тази задача: ако по задачата работят 6 души – ще бъдат необходими 107 години,

¹³⁰ Пак там, р. 24.

¹³¹ Дългогодишна практика е използването на транслитерация за азбуки, различни от латиница.

¹³² Vita, Susan H. PREMARC..., р. 30.

за да бъде изпълнена задачата, ако работят 20 души – ще бъдат необходими 32 години, а ако работят 30 специалисти – ще са необходими 21 години и половина. В момента в процеса са ангажирани 20 библиотекари.¹³³

Въпреки огромната работа, която предстои, потребителите на библиотеката могат да правят библиотечно-информационно търсене в електронния каталог, което значително повишава качеството на обслужване на потребителите на Библиотеката на Конгреса.

2.6.2. Ретроспективна конверсия в Германия. Проектът за ретроконверсия на Немската национална библиотека

Германия е една от страните в света, в която библиотеките са подпомогнати финансово от държавата да конвертират своите каталози. Създадена е национална стратегия за изпълнение на процеса в университетските библиотеки. Общият обем, който е заложен в проекта, е приблизително 30 милиона записа, а изпълнението е предвидено да продължи около десет години. Обърнато е внимание и на качеството на записите, които трябва да бъдат създадени според действащите в момента правила. Прави впечатление прецизността на проекта, в който много правилно е залегнала идеята първо да бъдат конвертирани каталозите на големите библиотеки или съществуващите сводни каталози, преди всяка една библиотека да предприеме конверсия на собствените си каталози, за да се спестят усилия и да могат да се използват готови записи.¹³⁴

Методите, които са използвани в процеса на конверсията, са свързани с издирване на данни в регионални сводни каталози, каталога на Немската национална библиотека и чужди бази от данни, стремежи се към увеличаване на качеството на създадените записи.

Германия стартира проекти за ретроспективна конверсия в началото на 90-те години, няколко години след Библиотеката на Конгреса. Огромно влияние оказва развитието на технологиите в този кратък период. Осъзнато е неудобството от сканирането на каталозите и извършването на процедура за OCR и големият процент грешки, който се получава при изпълнението на подобен проект.

Пред Немската национална библиотека стои въпросът не само да направи ретроспективна конверсия на своите каталози, но и да се обе-

¹³³ Пак там, р. 34.

¹³⁴ **Retrospective conversion.** Conversion of card catalogues in German university libraries. Methods, procedures, costs. Berlin: German libraries institute, 1993, p. 8.

динят каталозите на двете библиотеки, развиващи се самостоятелно до падането на Берлинската стена и обединението на Германия – Националната библиотека за пруска култура и Немската национална библиотека, които по исторически причини се развиват самостоятелно след Втората световна война. За да изпълнят тази нелека задача и да обединят каталозите в един общ онлайн ресурс, е необходимо да се извърши конверсия на следните каталози¹³⁵:

1. Каталозите на Немската национална библиотека:

- Старият азбучен каталог, отразяващ постъпилите библиотечни документи до 1985 г.;
- Източноевропейският своден каталог, поддържан до 1984 г.

2. Каталозите на Националната библиотека за пруска култура:

- Новият азбучен каталог, отразяващ постъпленията от 1975 г.;
- Азбучен каталог 1, отразяващ постъпилите библиотечни материали до 1908 г.;
- Азбучен каталог 2, отразяващ постъпилите в библиотеката материали от 1909 до 1974 г.

Общият обем на каталожните картички, които предстои да бъдат конвертирани, надхвърля 8 милиона, след премахване на препратките обемът стига до малко над 6 милиона картички.

Поради разнообразието от правила за библиографско описание, липсата на стандартизация и универсален библиографски контрол във времето на изграждане на тези каталози се стига до извода, че е „за предпочитане да се намери бърз и ефикасен метод за конверсия, който да доведе до качествени резултати, които впоследствие ще служат за основа за работа по стандартизиране на записите“¹³⁶ [прев. мой – Б. Я.]. За изпълнение на проекта е избрана утвърдената шотландска компания Saztec, която е специализирана в дизайн, създаване и поддържане на бази от данни.

Изпълнението на проекта протича през следните етапи¹³⁷:

- Създаване на ръководства, планиране на работата и определяне на организационната структура;
- Тестване на ръководствата с малък обем от записи;
- Тестване с по-голям обем от записи;

¹³⁵ Пак там, р. 105 – 109.

¹³⁶ Пак там, р. 105.

¹³⁷ Пак там, р. 107.

- Реална работа по изпълнение на проекта, започвайки с каталозите, отразяващи най-новия фонд, и като последен етап е работата по първите каталози на библиотеката, тъй като за ретроспективна конверсия на тези каталози е необходим повече опит поради спецификата на каталога и липсата на стандартизация в този период.

Работата по проекта протича с активното участие на специалисти от библиотеката, които са ангажирани с предварителна подготовка на каталога за изпращане към изпълнителя – те сканират каталожни картички, осъществяват кодиране на елементите от библиографското описание (изготвяне на схема с елементите, съдържащи се в структурата на библиографското описание). Своевременно премахват препратките и след приключване на процеса осъществяват контрол по качеството на извършената работа, сравнявайки каталожните картички с въведените данни, след което записите се конвертират в библиотечно-информационната система.

Процентът на грешки е изключително малък, под 1 %. Те могат да бъдат разделени на два основни вида:

- Печатни грешки – процентът им е под 0,01 %, тъй като всяка каталожна картичка се обработва два пъти от различен служител, след което автоматично се съпоставят записите – вероятността за съвпадение на грешките е изключително малък, резултатът е 5 грешки на 10 000 записа;
- Грешки в кодирането – процентът им е по-голям, тъй като библиографските описания на каталожните картички са създавани в различни периоди и липсва стандартизация. В някои случаи служителите, отговарящи за процеса в компанията изпълнител, не успяват да идентифицират правилно всички елементи от библиографското описание.

Въпреки малкия процент грешки впоследствие се налага да бъдат вложени усилия за стандартизиране на описанията съгласно изискванията на УБК, както и редакция на нормативните файлове. Но времето, необходимо за този процес, е далеч по-малко в сравнение с времето, необходимо на Библиотеката на Конгреса за редакция на конвертираните записи.

2.6.3. Великобритания и процесът на ретроспективна конверсия. Конвертиране на каталога на Британската библиотека

Процесът на автоматизиране на библиотеките във Великобритания стартира едновременно с автоматизирането на американските библиотеки. Пред библиотеките в Обединеното кралство стои задачата да конвертират своите каталози. Основната цел е да се създаде национална стратегия и програма за реализиране на този процес. В изследване, направено от Филип Байрънт в средата на 90-те години, се установява, че пред библиотеките стои огромната задача да бъдат конвертирани над 50 милиона записа, от които 28 милиона записа в университетски библиотеки, над 12 милиона записа в обществени библиотеки и останалите около 10 милиона записа в други видове библиотеки.¹³⁸ Общата стойност на проекта се предвижда да бъде между 40 и 50 милиона лири. В препоръките за изготвяне на национална стратегия е поставено категоричното становище, че „конвертираните записи трябва да бъдат създадени според приетите стандарти и с идеята как тези записи да бъдат разпространявани и достъпни. Общите библиографски данни и формални правила, на които отговарят конвертираните каталози, трябва да покриват минималните изисквания, за да може каталожните записи да служат ефективно за справки и обмен във и извън националните граници“¹³⁹ [прев. мой – Б. Я.]. Една от препоръките на Байрънт е коопериране на библиотеките в изпълнение на тази задача. Така няма да се налага дублиране на усилията в процеса на изпълнение на националната програма, която идва и в отговор на една от задачите, поставени от УБК – описанието да бъде съставено веднъж и използвано многократно от библиотеките.

За съжаление препоръките, залегнали в това изследване за изпълнение на програма за ретроспективна конверсия на каталозите, не се реализират в близките години. През 1998 г. по настояване на Британската библиотека се предприемат стъпки за организация на залегналите в доклада на Байрънт препоръки. Новият подход е свързан с обединяване на усилията на библиотеки и архиви за реализиране на тази

¹³⁸ **Byrant, Philip.** Making the most of our libraries...

¹³⁹ Пак там.

задача.¹⁴⁰ В новата програма се предвижда проектите за ретроспективна конверсия да бъдат изпълнени за период от 10 години.

За съжаление националната стратегия отново не се реализира поради липсата на държавно финансиране. По-голямата част от библиотеките създават проекти за конвертиране на картотеките на конкретни колекции или определен каталог, които се финансират от различни източници.

Първите опити за ретроспективна конверсия в Британската библиотека датират от 1983 г., когато започва работа по азбучния каталог на библиотеката. Методът, с който стартира процесът, е сканиране и оптично разпознаване на символите, но получените резултати се оказват недобри – обемът от грешки в описанията на латиница е изключително голям, а описанията на книги, написани с азбука, различна от латиницата, се оказват неизползваеми. Ето защо проектът е прекратен след година и половина.¹⁴¹ През 1987 г. отново стартира процес на ретроспективна конверсия, чиято цел е да обхване приблизително 6 милиона записа, 53 % от които са издания на английски език, останалите издания са на над 100 езика. Предвиденият обем за ретроспективна конверсия е минимален в сравнение с фонда на библиотеката, който днес наброява над 150 милиона библиотечни единици, а всяка година постъпват приблизително нови 3 милиона тома. Най-голям проблем се оказват библиографските описания, създадени по правилата на Антонио Паницци. Проектът е възложен на Saztec, фирмата която реализира и проекта на Немската национална библиотека. Практиката и тук е същата – описанията се въвеждат от двама служители на компанията изпълнител, след което автоматично се прави сравнение за допуснати правописни грешки. Разликата между двата проекта е в това, че кодирането на данните става след техническото набиране на описанията. След като готовите описания се връщат в Британската библиотека, отговарящите за процеса служители проверяват за коректността на данните, извършват необходимото кодиране на елементите заглавие и подзаглавие, след което описанията отново се връщат във фирмата, където се обединяват кодираните данни с останалата част от описанието

¹⁴⁰ **Chapman, Ann, Nicholas Kingsley, Lorcan Dempsey.** Releasing the value of library and archive collections [онлайн]. 1999. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.ukoln.ac.uk/services/lic/fulldisclosure/report.pdf>.

¹⁴¹ **Кисловская, Г. А.** Ретроспективная конверсия карточных каталогов. Практическое пособие. Москва: Либерия-Бибинформ, 2009, с. 15 – 16.

и се конвертират във формат UKMARC. Ретроспективната конверсия приключва през 1991 г., а процесът на редакция на създадените записи продължава и днес.¹⁴² Библиотеката все още е изправена пред предизвикателството да конвертира всички свои каталози.

2.6.4. Руските библиотеки и опитът на Руската държавна библиотека за чуждестранна литература (ВГБИЛ)¹⁴³

Руската държавна библиотека е пионерът в автоматизацията на руските библиотеки. През 1972 г. тя започва да използва новите технологии за създаване на електронен каталог.¹⁴⁴ От този момент започва да се говори и за ретроспективна конверсия на каталозите на библиотеките в страната, но поради липса на целево финансиране не се постигат големи резултати в тази посока. Прегледът на литературата позволява да се обобщи, че процесът в страната протича бавно и неорганизирано. В програмата на Руската федерация „Информационно общество (2011 – 2020)“¹⁴⁵, приета през 2010 г., се предвижда решаване на проблема в близко бъдеще, но всяка библиотека стартира процеса според своите възможности. Обемите са големи, илюстративно може да бъде посочено, че Руската национална библиотека трябва да конвертира описанията на 32 милиона библиотечни единици, а Руската държавна библиотека – на 42 милиона библиотечни единици.¹⁴⁶ Националната библиотека към момента е сканирала своите каталози и ги предоставя онлайн. Потребителите е необходимо да прелистват картичка след картичка, за да намерят необходимата им информация. Този метод е неефективен и предоставените описания са трудно използвани.

Един от успешно реализираните проекти е този на ВГБИЛ, която стартира процеса на ретроспективна конверсия през 1998 г. Фондът на библиотеката към 1 януари 2003 г. е близо 4 400 000 библиотечни

¹⁴² Пак там, с. 17.

¹⁴³ **Всероссийская государственная библиотека** иностранной литературы [онлайн]. [Прегледан на 13.07.2021.] Достъпен от: <http://www.libfl.ru/>.

¹⁴⁴ **Ретроспективная конверсия** (ретроконверсия) [онлайн]. Формирование машиночитаемых записей. Создание электронных каталогов. [Прегледан на 13.07.2021.]. Достъпен от: <http://www.infocomm.ru/uslugi/retrokonversya/libraries.html>.

¹⁴⁵ **Государственная программа** Российской Федерации „Информационное общество (2011 – 2020 годы)“ [онлайн]. [Прегледан на 13.07.2021.]. Достъпен от: <http://www.rg.ru/2010/11/16/infobchestvo-site-dok.html>.

¹⁴⁶ **Кисловская, Г. А.** Ретроспективная конверсия карточных каталогов..., с. 39.

единици с голямо разнообразие от езиков обхват – над 140 езика. На ретроспективна конверсия подлежат постъпилите в библиотеката документи преди 1997 г. За изпълнение на проекта е избран азбучният каталог. Реализирането му се осъществява чрез автоматизиран метод, който включва сканиране на каталожните картички, оптично разпознаване на символите и структуриране на елементите на описанието по полета и подполета в съответния формат за машинночетима каталогизация.¹⁴⁷

Сканирането е извършено в рамките на няколко месеца. Процесът продължава с OCR и структуриране и разполагане на елементите в полета и подполета. За улесняване на процеса библиотеката изготвя и предоставя списъци на автори, местоиздаване, издателства и серии, както и схеми на библиографските описания, използвани при създаване на каталога през годините. С цел оптимизиране и минимизиране на грешките фирмата създава механизъм за представяне на разпознатия текст в UNICODE.¹⁴⁸

С въвеждането на автоматизирана система през 1997 г. ВГБИЛ променя и класификационните таблици, с помощта на които разкрива съдържанието на библиотечните документи. Преди това библиотеката използва собствени класификационни таблици и тематично насоченият фонд в областите изкуство и общо езикознание са класирани по ББК.¹⁴⁹ Библиотеката решава да прекласира конвертираните библиотечни документи и да постави предметни рубрики, които да улеснят библиотечно-информационното обслужване на потребителите. За целта се създава приравнителна таблица, състояща се от три колони – класификационен индекс по УДК, предметна рубрика, която да отговаря на този индекс, и класификационен индекс по действащите до 1997 г. таблици.

В рамките на една година се извършва подготовката за стартиране на процеса, направени са всички проби и са уточнени детайлите. В началото на 2000 г. започва реализацията на проекта, който приключва в рамките на 2 години.

¹⁴⁷ Пак там, с. 73 – 74.

¹⁴⁸ UNICODE – Стандарт за кодиране, представяне и обработка на текст на повечето писмености в света.

¹⁴⁹ Библиотечно-библиографска класификация – национална класификационна система, използвана в руските библиотеки.

Но след финализирането на тази част следва задължителната втора част, която е свързана с редакция на конвертираните записи. Във ВГБИЛ тя се състои от следните три дейности¹⁵⁰:

1. Нормативен контрол;
2. Уточняване на инвентарните номера;
3. Създаване на нови записи на издания, чиито описания не са могли да бъдат конвертирани поради наличието на различни грешки.

Усъвършенстването на технологиите улеснява и съкращава процеса на ретроспективна конверсия. Обемът от грешки в резултат на използване на автоматизиран метод е драстично намален (вследствие на развитието на информационните технологии), което спестява значителни усилия за редактиране на конвертираните машинночетими записи.

¹⁵⁰ **Кирюшкина, Т. С., Русакова, Кисловская.** Редактура библиографических записей в ретроспективном ЭК ВГБИЛ [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2003/trud/tom1/sec/Doc47.HTML>.

Глава 3.

БИБЛИОГРАФСКИЯТ КОНТРОЛ И ДИГИТАЛИЗИРАНЕТО НА БИБЛИОТЕЧНИТЕ ФОНДОВЕ

*За библиотеките приоритет имат посланията,
които се съдържат в записаната памет на човечеството,
а носителите, чрез които се предават тези послания,
имат второстепенно значение*¹⁵¹

Технологиите се усъвършенстват, всеки ден библиотеките имат възможност да предоставят на читателите си все повече нови услуги и да повишават тяхното качество. Те дават възможност за съхраняване в дигитален формат на традиционните библиотечни документи чрез т.нар. метод на дигитализация: „Дигитализацията е процес на конвертиране на данни в дигитален формат за обработка чрез компютър. В информационните системи дигитализацията обикновено се свързва с конвертирането на печатен текст или изображения (фотографии, илюстрации, карти и др.) в двоични знаци, използвайки сканиращи устройства, които позволяват резултатът да бъде показван на компютърен екран“¹⁵² [прев. мой – Б. Я.].

Като работно определение за дигитализация ще се използва това на Гари Кливланд, направено в издание на ИФЛА в подкрепа на създаването на дигиталните библиотеки. Неговата дефиниция за дигитализация: „**конвертиране на хартиени или други носители от съществува-**

¹⁵¹ Горман, Майкъл. Правилният и погрешният подход: Ролята на библиотеките за достъпа до културното наследство и неговото опазване. – В: *Globalization, digitization, access and preservation of cultural heritage: Papers from the International conference Sofia, Bulgaria, 8 – 10 November, 2006*. Sofia: Sofia University “St. Kliment Ohridski”, 2007, p. 32.

¹⁵² Reitz, Joan M. Dictionary for library and information science...

щи колекции в дигитален формат¹⁵³ [прев. мой – Б. Я.], съответства на целите и задачите на настоящия труд. Това определение е в синхрон с цитираната вече дефиниция за процеса на ретроспективна конверсия – традиционните библиотечни документи биват дигитализирани и достъпни в електронен вид. Двата процеса са взаимосвързани, най-вече в библиотеките, които все още не са пристъпили или са в начална фаза на конвертиране на каталозите.

Ако ретроконверсията може да съществува без дигитализация, то дигитализацията не би могла да съществува без ретроконверсията. С бързото навлизане на технологиите в библиотеките възникват и нови видове документи, които нямат печатен еквивалент. Тези документи са създадени и съществуват единствено като първично дигитални ресурси. В настоящия труд за по-голяма яснота този вид документи ще бъдат наричани първично дигитални ресурси, а конвертираните от печатен в електронен вид – дигитализирани ресурси.

В литературата се среща и терминът дигитална конверсия на библиотечните фондове: „процес на преобразуване на дадено информационно съдържание в дигитален вид, притежаващ нови свойства и възможности за достъп и ползване“¹⁵⁴, също и терминът „ретроспективна конверсия на документите“¹⁵⁵ или „ретроспективна конверсия на фондовете“¹⁵⁶. В настоящия труд като основен термин ще бъде използван „дигитализация на библиотечните фондове“.

3.1. Ретроспективна конверсия на каталозите и дигитализация на фондовете – два взаимосвързани процеса

Реализирането на процес на ретроспективна конверсия на каталозите на една библиотека гарантира представяне на библиографските данни за фонда на библиотеката в електронния каталог и позволява използването на тези записи в процеса на дигитализация на фондовете в три посоки:

¹⁵³ **Cleveland, Gary.** Digital libraries: Definitions [онлайн]: Issues and challenges. 1998. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://archive.ifla.org/VI/5/op/udtop8/udt-op8.pdf>.

¹⁵⁴ **Върбанова-Денчева, Кристина.** Дигитална конверсия и функционална трансформация на библиотеките. София: За буквите – о писменехъ, 2009, с. 144.

¹⁵⁵ **Дипчикова, Александра, Татяна Янакиева.** Библиографският контрол и дигитализацията на културно-историческото наследство. – В: *Библиотека*, 2007, № 1, с. 5 – 15.

¹⁵⁶ **Cleveland, Gary.** Digital libraries..., p. 5

- подпомага избора на библиотечни документи, които да бъдат дигитализирани;
- позволява участието в сводни каталози, вкл. и каталози на специални колекции и управлението на процеса на дигитализация на регионално и национално ниво, а при създадени условия и на международно ниво;
- позволява използване на записите на традиционния библиотечен документ за създаване на дескриптивни метаданни за дигитализираните библиотечни документи.

Интегрираните библиотечно-информационни системи дават възможност за търсене по всички полета от библиографския запис и съответно прецизиране на информационните запитвания и получаване на максимално релевантни резултати. Това предимство позволява и извличане на библиотечни документи по определени параметри, например книги на български език, издадени преди 1878 г., т.е. старопечатни български книги или книги на френски език, издадени преди 1800 г., т.е. старопечатни книги на френски език и т.н. По този начин могат да се направят списъци на издания, които подлежат на дигитализация.

С осъзнаването на възможността методът на дигитализация да бъде използван от библиотеките с цел опазване на застрашените от унищожаване библиотечни документи, специалистите препоръчват обединяване на усилията в процеса на дигитализация не само на национално, но и на международно ниво. За съжаление реализирането на процеса на международно ниво все още не може да се осъществи, но има създадени национални програми за опазване, които предполагат координиране на усилията за дигитализиране на националното документално наследство и предоставянето му за ползване в интернет. Сводните каталози на национално ниво имат още една важна роля в процеса на дигитализация, която също трябва да бъде взета под внимание. Обикновено на дигитализация подлежат издания, които са застрашени или са в лошо физическо състояние. Възможно е да липсват страници или отделни фрагменти от изданието. Тук идва на помощ и сводният каталог, който позволява издирване на друго налично копие в страната и допълване на липсващия елемент от документа.

Третата пресечна точка е свързана с процеса на създаване на метаданни на дигитализираните библиотечни документи. Възможно е използването на готовите записи на традиционните библиотечни документи и добавянето на допълнителни данни само за дигиталното ко-

ституцията, която е дигитализирала документа, промяна на полетата с фиксирана дължина, в които се указват видът на описвания документ, характеристики на ресурса, данни за ограничения в ползването, както и информация за неговия вид. От друга страна в съответствие с препоръките в FRBR е необходимо в записа на книжното тяло да бъде отбелязано, че съответното издание има и електронен носител, а в най-добрия случай да бъде направена връзка между електронния каталог на библиотеката и дигиталната библиотека. Създаването на връзки между отделните записи е изключително важно за библиотеките, техните електронни каталози и дигитални библиотеки, както се твърди и в Дигиталната стратегия на Библиотеката на Конгреса „Създаването и изразяването на връзките между информационните ресурси е един от най-трудните аспекти на каталога. Тези връзки са многоаспектни, позволявайки създаването на множество не само двупосочни връзки“¹⁵⁷ [прев. мой – Б. Я.]. Използването на готови записи от електронния каталог на библиотеката гарантира създаването на стандартизирани и унифицирани библиографски данни.

3.2. Културното наследство и дигитализацията като метод за неговото опазване

В своя доклад, разглеждащ ролята на библиотеките за достъпа до културното наследство и неговото опазване, Майкъл Горман набелязва полето на действие на библиотеките, което очертава и основните им задачи в миналото, настоящето и бъдещето:

- „събират и предоставят достъп до подбрани подмножества от писмената памет на човечеството (библиотечните фондове – материални и виртуални);
- организират и описват тези подмножества, за да може в тях да се търси;
- оказват съдействие и подпомагат ползването на писмените паметници;
- работят, за да осигурят интегрирането на подмножествата, за които носят отговорност, за да се постигне глобален достъп до цялата писмена памет на човечеството;

¹⁵⁷ LC21: A digital strategy for the Library of Congress. Washington, DC: National academy press, 2000, p. 140.

- посвещават се на опазване и предаване на писмените паметници на поколенията¹⁵⁸ [прев. мой – Б. Я.].

В информационното пространство се появяват документи, които са дигитални по своя произход – това са първично дигиталните ресурси, в това число и уебсайтове. Библиотеките са изправени пред едно от най-големите предизвикателства на ХХ век, когато трябва да вземат решения за тяхното събиране, съхраняване и предоставяне на своите потребители. А специалистите в областта на каталогизацията са изправени пред въпроса как точно да бъдат каталогизирани, така че да бъдат разпознаваеми за читателите. Не по-малко съществен е въпросът, свързан с представянето на ресурсите на свободен достъп, и дали и как те да бъдат включени в библиотечните каталози. Тези проблеми са изключително важни за библиотеките и могат да бъдат обект на отделно изследване, посветено на библиографския контрол на първично дигиталните ресурси.

Осигуряването на глобален достъп до цялата писмена памет на човечеството може да се реализира чрез дигитализиране на библиотечни фондове и предоставянето им онлайн, с цел по-голяма възможност да достигнат не само до широката публика, но и до научните специалисти, чиито обекти на изследване са именно тези ресурси.

Специално внимание трябва да се обърне на онези документи от библиотечните фондове, които по някакъв начин са застрашени от унищожение. Секцията по култура на ЮНЕСКО разглежда ролята на библиотеките за опазване на писменото наследство и представя факторите, които го застрашават: „Документалното наследство, събрано в библиотеки и архиви, представлява значителна част от колективната памет и отразява разнообразието на езици, народи и култури. Но тази памет е крехка. Значителна част от световното документално наследство изчезва по „естествени“ причини: хартията се влияе от киселината и се разсипва на прах, а кожата, пергаментът, филмът и магнитната лента се повреждат от светлината, топлината, влагата или праха. Необходимо е на първо място незабавно да се осигури опазването с най-подходящи средства на документалното наследство със световно значение и да се насърчава опазването на наследството с национална и регионална стойност. Важно е също така това наследство да стане достъпно за възможно най-много хора в страните, където то се съхра-

¹⁵⁸ Горман, Майкъл. Правилният и погрешният подход..., р. 34.

нява, или извън техните граници, като за това се използва най-подходящата технология¹⁵⁹ [прев. мой – Б. Я.].

По тези въпроси стартират изследвания в началото на 90-те години на ХХ век, които представят проблемите, свързани с опазване на културното наследство и по-специално на документалното наследство. В изследването на Милър, посветено на опазване на документалното наследство в Америка, се посочва, че около една четвърт от писмените документи, съхранявани в американските библиотеки, са застрашени от унищожаване в следващите 25 години.¹⁶⁰ В този момент широко разпространение имат микроформите и те са разглеждани като възможност за опазване на застрашените библиотечни документи.

В насоките на ИФЛА за опазване и консервация се посочват възможните причини една библиотека да предприеме стъпки за опазване на притежаваните от нея документи¹⁶¹:

- да се съхрани интелектуалното съдържание;
- да се намали износването на оригинала;
- да се спести място – документите в лошо физическо състояние може да нямат историческа, а само интелектуална стойност;
- да се осигури широк достъп;
- да се осигурят копия, в случай че документът е повреден, унищожен или откраднат.

Още в началото на 90-те години на ХХ в. Милър предлага обединение на усилията не само на регионално и национално ниво, но и в световен мащаб: „Би било глупаво от наша страна да дублираме усилията за консервиране, направени вече в Париж, Лондон или Берлин. Усилията за опазване на европейските библиотеки ще бъдат синхронизирани с нашите усилия. Началото е поставено. Комисията за опазване и достъп е подкрепена от Европейската общност за създаване на общ библиографски запис за документите в европейските библиотеки“¹⁶² [прев. мой – Б. Я.].

¹⁵⁹ UNESCO [онлайн]: Cultural section: The different types of cultural heritage. Цит. по: **Горман, Майкъл**. Правилният и погрешният подход..., р. 35 – 36.

¹⁶⁰ **Miller, J. Hillis**. Preserving the literary heritage: The final report of the scholarly advisory committee on modern language and literature of the commission on preservation and access. Washington, 1991, р. 4.

¹⁶¹ **IFLA** principles for the care and handling of library materials [онлайн]. Comp. and ed. by Edward P. Adcock. With the assist. Marie-Terese Varlamoff, Virginie Kremp. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.ifla.org/files/assets/pac/ipi/ipi1-en.pdf>.

¹⁶² **Miller, J. Hillis**. Preserving the literary heritage..., р. 8.

През 1992 г. ЮНЕСКО създава програмата „Паметта на света“¹⁶³, една от видимите ѝ цели е създаване на Регистър на паметта на света.¹⁶⁴ Регистърът е създаден през 1995 г., а реално започва да функционира от 1997 г. В него се включват след одобрение не само отделни документи, но и колекции. Достъпът до регистъра се осъществява по четири начина:

- преглед на пълния списък;
- търсене по държава;
- достъп по година на включване;
- достъп по организация, притежаваща ресурси, включени в регистъра.

През 1993 г. Американската национална научна фондация (NSF – American National Science Foundation), Агенцията за развитие на нови технологии (APRA – Advanced Research Projects Agency) и НАСА (National Aeronautics and Space Administration – Национално управление по въздухоплаване и изследване на космическото пространство) обявяват конкурс за набиране на предложения за стартиране на изследване за „дигитални библиотеки“, чиято основна цел е да изследва всички предимства на такива дигитални библиотеки за науката. Проблемът не е само свързването в мрежа, а постигането на икономически приемливи възможности за дигитализация на корпуси от съществуваща и нова информация, както и съхраняването, откриването, използването и търсенето на информация в тях по удобен за потребителите начин. За реализирането на тази задача ще е необходимо провеждането на фундаментални научни изследвания, както и изграждане на интелигентен софтуер.¹⁶⁵ В резултат на събраните материали специалните достигат до извода, че това е едно от най-големите предизвикателства пред човечеството и най-вече в стремежа на едно място да бъдат събрани дигитализирани библиотечни документи и електронни ресурси. В търсене на решение за изграждане на инструменти за ди-

¹⁶³ **Memory of the World** [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/about-the-programme/>.

¹⁶⁴ **Memory of the World Register** [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/register/>.

¹⁶⁵ Report on digital libraries⁹⁴ [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.ukoln.ac.uk/services/papers/bl/diglib/backgrou.html>.

гитална библиотека е предоставена сумата от 24,4 милиона долара на шест университета.¹⁶⁶

Началото е поставено. В световната библиотечна общност и редица правителствени и неправителствени организации стартират проекти и изследвания, свързани с оценка на застрашеността на писменото културно наследство и възможностите за тяхното опазване. В тези изследвания основен инструмент е библиографският контрол, който има две основни задачи в процеса на опазване и респективно за дигитализация на фондовете:

- организиране на процеса, давайки възможност за подбор на документите, които подлежат на дигитализация;
- управление на колекциите чрез създаване на метаданни на дигитализираните документи, организирането им в определени схеми, изграждането на механизми за тяхното съхранение, издирване и предоставяне на потребителите.

Без адекватен библиографски контрол, както отбелязва и Леймън, „в колекциите ще липсва ред, възможност за разпознаване и система за достъп. От гледна точка на разнообразието от видове електронни публикации, процесите, свързани с конверсия и миграция, както и новите технологии, разработени в съответствие с потребителските изисквания, е ясно за всички, че само цитирането на едно заглавие няма да бъде достатъчно“¹⁶⁷ [прев. мой – Б. Я.].

Изследвания са направени не само на застрашени библиотечни колекции, но и на методите за тяхното опазване. Процесът по прехвърляне върху друг носител се нарича *преформатиране* и може да бъде осъществен по три основни способа:

- микрофилмиране;
- копиране;
- дигитализация.

Всеки от тях си има своите предимства и недостатъци. Първоначално библиотеките се насочват към комбиниране на методите, осигурявайки различни носители за опазване, в началото чрез копиране и микрофилмиране, а впоследствие микрофилмиране и дигитализация. Бързото развитие на технологиите е причина за остаряване на форма-

¹⁶⁶ **Lehmann, Klaus-Dieter.** Making the transitory permanent: The intellectual heritage in a digitized world of knowledge. – In: *Daedalus*, Vol. 125, 1996, № 4, p. 308.

¹⁶⁷ Пак там, p. 326.

тите, в които се съхраняват дигитализираните библиотечни документи, и води до загуба на данни. Това е трудно преодолимо препятствие, което се оказва и пречка за реализиране на процесите.

Един от основните проблеми, пред които се изправят библиотеките в процеса на дигитализация, е голямото разнообразие от препоръки и стандарти и липсата на едно универсално решение за библиографски контрол. Както и в процеса на ретроспективна конверсия професионалните организации правят препоръки, които могат да бъдат приложими в по-голямата част от случаите, но библиотеките сами решават кои от препоръките да използват и в каква степен да ги прилагат, тъй като всяка библиотека има своята специфика и потребителски потребности.

Асоциацията на научните библиотеки (ARL – Association of research libraries) насърчава прилагането на дигитализацията като метод, който да бъде използван от библиотеките за опазване на застрашените библиотечни документи: „ARL подкрепя дигитализацията като стратегия за преформатиране с цел опазване и ще действа като катализатор за обединяване на обществата и ще поеме водеща роля с функции на централизирано звено за информация, за разпространение и използване на стандарти, за добри практики и улесняване на въвеждането на тези стандарти от институциите“¹⁶⁸ [прев. мой – Б. Я.]. Специалистите осъзнават необходимостта от стандартизиране на тяхната работа и са готови да изминат дългия път от наличието на множество различни стандарти за метаданни до приемането на един универсален стандарт за библиографско описание на електронни ресурси и дигитализирани библиотечни документи, за да постигнат необходимото високо ниво на стандартизация. Въпросът със стандартизираното представяне на новите ресурси и дигитализираните библиотечни документи в електронните каталози на библиотеките е решен с приемането и прилагането на консолидираното издание на Международния стандарт за библиографско описание. Във формат MARC 21 са разработени полета, които могат да бъдат приложени за тези ресурси. **На преден план пред библиотеките е предизвикателството да стандартизират описанията на дигитализираните си ресурси, както и да разпространят тези стандарти и правила, като наложат тяхното използване поне от по-**

¹⁶⁸ Arthur, Kathleen. Recognizing digitalization as a preservation reformatting method. [Washington, 2004], p. 4.

вечето създатели на първично дигитални ресурси и разнообразни дигитални библиотеки и бази от данни.

3.3. Създаване и управление на дигитални колекции. Видове метаданни

3.3.1. Организиране на процеса на дигитализация

Процесът на дигитализация, подобно и на процеса на ретроспективна конверсия, преминава през няколко етапа. В насоките на ИФЛА *Guidelines for digitization projects for collections and holding in the public domain, particularly those held by libraries and archives* [Насоки за проекти за дигитализация на колекции и фондове в публичния сектор, най-вече тези, изпълнявани от библиотеки и архиви] [прев. мой – Б. Я.] са посочени следните етапи на процеса¹⁶⁹:

- Политика на подбор на документите, които да бъдат дигитализирани;
- Процес на дигитализация;
- Програма за контрол на качеството;
- Управление на колекцията;
- Представяне;
- Поддържане на дългосрочен достъп до дигитализираните документи.

Посочените етапи са общи и включват в себе си редица условия, които трябва да бъдат реализирани преди преминаването към следващия етап. Всеки един от тях се състои от елементи, които са еднакво важни, но могат да бъдат различни в зависимост от институцията, която предприема изпълнението на проект за дигитализация.

За разлика от процеса на ретроспективна конверсия, при който основната и крайна цел е конвертиране на всички каталози на библиотеката в електронен вид, при процеса на дигитализация не би могло да има подобна крайна цел, тъй като той е скъпо струващ, трудоемък и е свързан с основния юридически въпрос, касаещ авторското право на документите. Въпросът, отнасящ се до авторското право, е „едно

¹⁶⁹ **Guidelines** for digitization projects for collections and holdings in the public domain, particularly those held by libraries and archives [онлайн]. IFLA, Preservation and conservation section. Draft ed. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.ifla.org/files/assets/preservation-and-conservation/publications/digitization-projects-guidelines.pdf>.

от най-големите предизвикателства в дигиталната трансформация на материалите в специалните колекции¹⁷⁰ [прев. мой – Б. Я.]. Библиотеките трябва стриктно да спазват заложените ограничения в закона, разглеждащ авторското право в конкретната страна. В случай че се пристъпи към дигитализиране на документ, който е защитен от закона, то е необходимо получаване на съгласие от автора или неговите наследници за дигитализирането и предоставянето му в интернет пространството.

На първо място е необходимо да се идентифицират документи, които подлежат на дигитализация. В повечето случаи библиотеките получават целеви средства за дигитализиране на определени колекции или отделни документи. Те могат да бъдат свързани както с разпространение на националната култура и идентичност на конкретна държава, представяне на документалното културно наследство в дигитална библиотека, опазване на застрашени документи, така и с научни изследвания и образование.

В своя доклад, посветен на дигиталните библиотеки, Гари Кливланд посочва основните критерии за избор на определен документ, който да бъде дигитализиран¹⁷¹:

- неговия потенциал за дългосрочно използване;
- неговата интелектуална или културна стойност;
- дали се предоставя по-широк достъп в сравнение с оригиналния документ (поради наложени ограничения, свързани с опазване на документа);
- дали авторските права или наличието на лицензионни права позволяват неговата дигитализация.

Процесът на дигитализация не е самоцел на една библиотека. В него могат да участват и потребителите, и то най-вече в процеса на подбор на документите, които да бъдат дигитализирани. Този процес се наблюдава в научните и академичните библиотеки, които трябва да отговорят на потребителските търсения с цел осигуряване на научната и учебната дейност на институциите чрез приоритизиране на конкретен документ или колекция.

В Насоките на ИФЛА се посочват и две важни условия, с които е необходимо да се съобрази всяка организация в процеса на подбор на

¹⁷⁰ **Daigle, Bradley J.** The digital transformation of special collections. – In: *Journal of library administration*, 2012, № 3 – 4, p. 254.

¹⁷¹ **Cleveland, Gary.** Digital libraries..., p. 5.

даден документ за дигитализация. От една страна, се взема предвид физическото състояние на документа, а от друга страна, наличието на унифицирано библиографско описание.¹⁷²

Много често библиотеките правят консорциуми и изготвят общи проекти за дигитализиране на документи, които да бъдат полезни за потребителите на всички участващи институции. Изключително важен момент в тези проекти е подборът на документите, които ще бъдат дигитализирани, и избягване на повторна дигитализация на документи, включени в списъка на другата/другите участващи институции. На помощ тук идва библиографският контрол, който подпомага процеса на идентифициране на документите, подлежащи на дигитализация.

Още с появата на идеята за използване на информационните технологии за сканиране и предоставяне на библиотечни документи се появяват и призивите за обединяване на усилията не само на национално, но и на световно ниво, основно чрез сводни каталози. Изпълнението на тази задача на световно ниво е утопия, но реализирането на национално ниво е не само постижимо, но дори задължително. По този начин се избягва двойното дигитализиране на един и същи документ и дублирането на усилията за повторна обработка на дигиталния обект и създаването на метаданни за него. Дигитализацията на едно и също печатно издание е допустимо в случаите, в които се касае за наличие на приписки или други елементи, които правят изданието уникално.

Процесът на дигитализация включва и вземане на решения за техническите параметри, свързани с него. Взема се под внимание качеството на изображението, което съдържа няколко характеристики – разделителната способност (резолюцията), която ще бъде използвана в процеса; дълбочината на цветовете (битовете); необходимостта от вторична обработка на получените дигитални изображения; необходимостта от OCR; формата/форматите, в които ще се съхраняват дигитализираните обекти; стандартите и схемите за създаване на метаданни към ресурса.

В различните проекти за дигитализация на една и съща институция могат да бъдат вземани различни решения за процеса на сканиране, които се определят в зависимост от дигитализираните библиотечни документи и тяхната специфика. Изборът на формат за съхранение на дигиталния обект и подборът на подходящи формати и стандарти за

¹⁷² **Guidelines** for digitization projects...

създаване и съхранение на метаданни имат огромно значение и във връзка с възможността за използването им при включване на дигитализираните документи в различни дигитални библиотеки на национално и международно ниво.

В документа *A framework of guidance for building good digital collections*, подготвен от NISO (National information standards organization – Организация за национални информационни стандарти) се посочват препоръките за създаване на добри дигитални обекти. Добър обект е този, който¹⁷³:

- съществува във формат, който поддържа планираната му настояща и бъдеща употреба;
- подлежи на съхраняване;
- значим и полезен е извън местния контекст;
- има постоянен уникален идентификатор, от който може да се извлече неговият настоящ адрес;
- позволява установяване на автентичността му;
- има асоциирани метаданни¹⁷⁴.

Програмата за контрол на качеството е важен елемент от изпълнението на проекта за дигитализация. Тя трябва да обхваща всички елементи – от етапа на сканиране до етапа на създаване на метаданни. Основната ѝ цел е „гарантиране на целостта и последователността на файловете с изображения“¹⁷⁵ и унифициране и стандартизиране на метаданните.

В литературата се препоръчват различни подходи за реализиране на програмата – преглеждане на случайни дигитализирани документи, преглеждане на група документи или на цялата колекция. Опитът, свързан с процеса на каталогизация на библиотечни документи и съответно с процеса на ретроспективна конверсия, показва, че е препоръчително да бъдат проверявани всички елементи, подлежащи на контрол, с цел минимизиране на процента допуснати грешки.

Управлението на колекциите е част от процеса на изграждане на дигитална библиотека. Дигиталните библиотеки могат да бъдат изграде-

¹⁷³ **A framework of guidance for building good digital collections: A NISO recommended practice.** 3. ed. Baltimore, Md: NISO, 2007, p. 26 – 57.

¹⁷⁴ Прев., направен по: **Миланова, Милена.** Предпоставки за създаване на устойчиви дигитални колекции. – В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.* Книга Библиотечно-информационни науки. Т. 5. 2013, , с. 112.

¹⁷⁵ **Guidelines for digitization projects...**

ни на местно, регионално, национално или международно ниво. Един и същи дигитализиран документ има вероятност да бъде включен в няколко дигитални библиотеки. Изграждането на добра дигитална колекция се базира на девет основни принципа, посочени в *A framework of guidance for building good digital collections*:

- Една добра дигитална колекция се създава според ясно формулирана политика за развитие на колекцията;
- Колекциите трябва да бъдат описани така, че потребителят да може да намери техните характеристики, включително обхват, формат, ограничения в достъпа, собственост и всяка информация, която е от значение за определянето на нейната автентичност, цялостност и интерпретация;
- Добрата колекция се нуждае от постоянна грижа, което означава, че ресурсите в нея се управляват активно през целия им жизнен цикъл;
- Добрата колекция е широко достъпна без ненужни пречки пред нейната употреба. Колекциите трябва да са достъпни за лица с увреждания и да могат да се използват ефективно с технологии, които се адаптират;
- Добрите колекции са съобразени с интелектуалните права за собственост;
- Добрата колекция притежава механизми за предоставяне на данни за използването и на други данни, които позволяват регистриране на стандартни стойности за полезност;
- Добрата колекция е съвместима;
- Добрата колекция се интегрира в работния процес на потребителите;
- Добрата колекция е устойчива във времето.¹⁷⁶

Всички тези принципи са изпълними, ако бъдат взети адекватни управленски решения при стартиране на проект за дигитализация. Голямо значение има и софтуерът, който ще бъде използван за създаване на дигиталната библиотека. Програмните продукти са изключително скъпи и малко библиотеки биха могли да си ги позволят. Но те гарантират, подобно на интегрираните библиотечно-информационни системи, съхранението и достъпността, както и възможностите за предоставяне

¹⁷⁶ Прев., направен по: Миланова, Милена. Предпоставки за създаване на устойчиви..., с. 108.

на дигиталните обекти и техните метаданни в други библиотеки. Устойчивостта е съществен фактор в работата на всяка библиотека, тя се гарантира от трите атрибута на добрата дигитална колекция, посочени от Милена Миланова¹⁷⁷:

- Наличност – свързана с възможността за широк достъп на потребители до колекцията, а библиотеката е необходимо да гарантира устойчивостта ѝ във времето;
- Ползваемост – библиотеката трябва да осигури лесен за използване потребителски интерфейс;
- Достъпност – използваният софтуер да позволява изграждането на подходящ уебинтерфейс, който да може да бъде използван от потенциалните потребители и от потребители в неравностойно положение.

В процеса на планиране и изграждане на дигитален репозиториум е необходимо да бъдат взети под внимание следните функционалности на софтуера в зависимост от целите, които си е поставила библиотеката с предприемането на стъпки за неговото изграждане¹⁷⁸:

- процес на работа;
- форматиране на дигиталните обекти;
- уебдизайн и програмиране;
- дизайн на базата от данни и системата за търсене;
- каталогизация и индексване;
- административни и управленчески възможности.

Софтуерът трябва да бъде подбран така, че да дава максимална сигурност на дигиталните обекти и метаданните и в същото време да има достатъчно добра функционалност и интуитивен потребителски интерфейс, за да бъде използван лесно и удобно от потенциалните потребители на дигиталната библиотека. В случай че академична библиотека е изправена пред избор на софтуер за изграждане на дигитална библиотека, е необходимо той да дава възможност на потребителите сами да добавят дигитални обекти и да създават метаданни към тях.

Гаранция за устойчивост е вземането на правилните решения, свързани с процеса на сканиране и избора на стандартизирани схеми за създаване на метаданни.

¹⁷⁷ Пак там, с. 110.

¹⁷⁸ **Chopey, Michael A.** Planning and implementing a metadata-driven digital repository. – In: *Cataloging and classification quarterly*, 2005, № 3 – 4, p. 267.

3.3.2. Метаданни

Едни от най-важните елементи на библиографския контрол в процеса на дигитализация са метаданните на дигиталните обекти. Терминът придобива широко приложение с развитието на електронното публикуване и появата на нови видове първично дигитални ресурси. Но метаданните се използват и в процеса на дигитализация поради необходимостта от представяне на данни за дигитализираните библиотечни документи, както и осигуряване на възможност те да бъдат достъпни за потребителите. В литературата съществуват различни **дефиниции за метаданни**. Най-точно е определението, дадено от NISO: „Метаданните са структурирана информация, която описва, обяснява, посочва местоположението или по друг начин улеснява търсенето, използването или управлението на информационен ресурс. Метаданните често са известни като данни за данните или информация за информацията“¹⁷⁹ [прев. мой – Б. Я.]. Всъщност метаданните са познати отдавна на специалистите в областта на библиотечно-информационните науки, както отбелязва и Милена Миланова: „Традиционните библиотечни каталози са форма на метаданни“¹⁸⁰.

Създаването на стандарти за изграждане на традиционни каталози има своята дълга история – започвайки от наличието на множество правила, в много случаи прилагани само в една библиотека, за да се стигне до появата на международни стандарти за библиографско описание, които позволяват унифициране на описанията в световен мащаб. Дигиталните библиотеки са в зората на своето създаване. Макар да се развиват бързо, в областта на стандартизацията може да се направи паралел с историята на развитие на стандартизацията на библиографското описание. Свидетели сме на съществуването на множество схеми за метаданни. Някои от тях имат по-широко приложение, други се създават и използват само в изграждането на конкретна дигитална библиотека. Необходимостта от обмен и споделяне на метаданни налага и създаването на специален протокол, който да бъде основа за това – OAI-PMH (Open Archives Initiative – Protocol for Metadata Harvesting – Инициатива отворени архиви – протокол за събиране на метаданни).¹⁸¹

¹⁷⁹ **Understanding metadata**. Bethesda, MD: NISO press, 2004, p. 1.

¹⁸⁰ **Миланова, Милена**. Метаданни. Характеристики. – В: *Библиотека*, 2007, № 2, с. 43.

¹⁸¹ **Hillmann, Diane I., Rhonda Marker, Chris Brady**. Metadata standards and applications. – In: *The serials librarian: From the printed page to the digital age*, 2008, № 1 – 2, p. 8.

Вероятно предстои и създаването на схеми за метаданни, които да бъдат използвани широко в областта на електронното публикуване и създаването на дигитални библиотеки. Необходимостта от стандартизация е една от основните причини за направените стъпки за възстановяване на програмата за УБК, чиято цел е установяването на „механизмите на стандартизацията, нормализирането и обогатяването на схемите за метаданни чрез обекти, които са лингвистично формализирани и свързани с понятия като термини, контролирани речници, класификации, онтологии, свързани данни и т.н.“¹⁸² [прев. мой – Б. Я.].

Принципите за създаване на добри метаданни, посочени в *A framework of guidance for building good digital collections*, гласят:

- Добрите метаданни се съобразяват със стандартите на общността, така че да са подходящи за материалите в колекцията, потребителите на колекцията и настоящото и потенциалното бъдещо използване на колекцията;
- Добрите метаданни осигуряват съвместимостта;
- Добрите метаданни използват нормативен контрол и стандартите за анализ на съдържанието за описване и групират свързаните обекти;
- Добрите метаданни съдържат ясни условия и срокове за използване на дигиталния обект;
- Добрите метаданни издържат дългосрочното реставриране и опазване на обектите в колекциите;
- Самите записи на добрите метаданни са обекти и поради това трябва да притежават качествата на добри обекти, включително достоверност, автентичност, възможност за архивиране, дълготрайност и уникална идентификация.¹⁸³ Метаданните могат да бъдат създавани по два начина. Първият е чрез автоматично генериране на записа с помощта на индекси, използвани от търсещите машини и други източници, които генерират индекси. Другият начин за създаване на метаданни, използван и от библиотеките, е ръчният. На ръка се въвежда необходимата информация чрез използването на формати за машинночетими

¹⁸² **Solodovnik, Iryna**. Metadata issues in digital libraries: Key concepts and perspectives. – In: Italian journal of library and information science [онлайн], 2011, № 2. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.jlis.it/article/view/4663>.

¹⁸³ Прев., направен по: **Миланова, Милена**. Предпоставки за създаване на устойчиви..., с. 113.

записи.¹⁸⁴ Библиотеките използват втория начин на създаване на метаданни поради възможностите, които позволяват стандартизиране, унифициране и осъществяване на нормативен контрол на записите.

В изпълнение на основните си задачи **метаданните биват три основни вида:**

- **Дескриптивни** – дават описателни данни за ресурса, за да може той да бъде идентифициран. Аналог на дескриптивните метаданни са библиографските записи в машинночетим формат;
- **Структурни** – позволяват проследяване на структурата на дигитализираното издание чрез посочване на последователността на частите и страниците;
- **Административни** – те подпомагат организирането на ресурсите в колекции, дават информация за достъпа до съответния ресурс и ограниченията, свързани с авторското право, както и информация за създателя на дигиталното копие на документа и данни, необходими в процеса на опазване на ресурса, свързани с техническите параметри на дигиталния обект.^{185, 186}

Метаданните могат да бъдат създавани едновременно с дигиталния обект или впоследствие като част от процеса на каталогизация в институцията. Съществуват няколко начина на **съхраняване и управление на метаданните**.¹⁸⁷

- **Вградени метаданни** – съдържат се в дигиталния обект. Те се съставят едновременно със създаването на ресурса, обикновено се поставят от автора на дигиталния обект. Този тип на съхранение на метаданните позволява непрекъснатото асоцииране на записа с ресурса;
- **Асоциирани метаданни** – съхраняват се извън ресурса, но са свързани с него чрез хипервръзка. Използват се в библиотечните каталози, в които записите, описващи даден ресурс, съдържат и връзка към него. Позволява по-добро ниво на библиографски контрол, но най-големият недостатък е свързан с липсата на си-

¹⁸⁴ **Intner, Sheila S., Susan S. Lazinger, Jane Wheis.** Metadata and its impact on libraries. Westport, Conn: Libraries unlimited, 2006, p. 10 – 11.

¹⁸⁵ **Миланова, Милена.** Метаданни..., с. 47 – 48.

¹⁸⁶ **Intner, Sheila S., Susan S. Lazinger, Jane Wheis.** Metadata and its impact on libraries..., p. 11.

¹⁸⁷ Пак там, p. 14 – 17.

гурност за валидността на връзката при промяна на адреса на дигиталния обект;

- Метаданни като трета страна – това са метаданни, които не предоставят връзка към дигитализирания библиотечен документ или електронен ресурс. Те се съхраняват в отделен репозиториум и нямат никакво влияние върху достъпността на дигиталния обект.
- Капсуловани метаданни – метаданните се съхраняват на един и същи сървър с дигиталните обекти. Така се гарантира качествено управление на метаданните и дигиталните обекти и се гарантира отбелязването на всяка промяна на дигиталния обект в метаданните за него.

В зависимост от софтуерните решения на библиотеката е възможно използването на повече от един начин за съхраняване на метаданни. Днес метаданни използват не само библиотеките, а всички участници в информационното пространство. Схемите за метаданни са разнообразни, а техният брой расте с всеки изминал ден. С развитието на технологиите се усъвършенстват и възможностите за конвертиране на данните и използването им в различни дигитални библиотеки или библиотечни каталози.

В ръководството за метаданни са посочени четири основни **инструмента за създаване на метаданни**¹⁸⁸:

- Шаблони – потребителите въвеждат стойностите на метаданните в предварително зададени полета, които отговарят на използвания от институцията набор от елементи. След това шаблонът генерира форматиран набор от атрибути на елементите и съответстващите им стойности;
- Инструменти за маркиране, които структурират атрибутите и стойностите на метаданните в езика на определената схема;
- Инструменти за извличане, които извличат и създават метаданни след анализ на дигиталния ресурс;
- Инструменти за конвертиране – осъществяват конвертирането на метаданни от един формат в друг.

Съществуват **два езика за маркиране** за създаването на метаданни:

- SGML (Standard Generalized Markup Language – Стандартен обобщен маркиращ език) и неговото подмножество XML (eXtensible

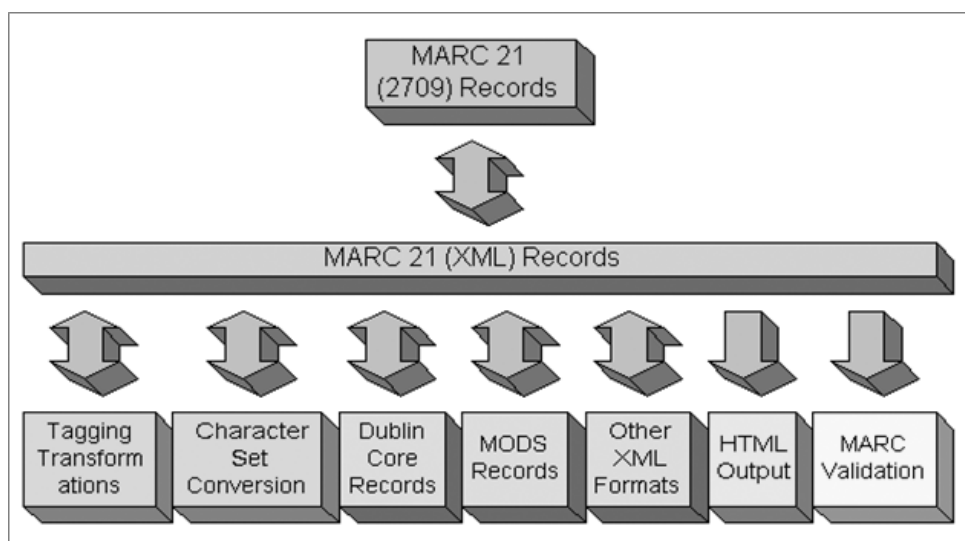
¹⁸⁸ **Understanding metadata...**, p. 10.

Markup Language – Разширяем маркиращ език) – полетата в тях не са дефинирани предварително, а могат да бъдат заложени от автора;

- HTML (HyperText Markup Language – Език за маркиране на текст) – използва се по-рядко в библиотеките. Разликата с първия формат е в дефинирането на ограничен брой семантични и структурни етикети.

Това са метаезици, които позволяват вграждане на описателни елементи в даден документ.

В библиотеките най-често се използва формат **MARXML**¹⁸⁹ за създаване и обмен на метаданни. Създаден е и се поддържа от Библиотеката на Конгреса. В своята същност това е рамка за работа със записи във формат MARC, които да бъдат използвани в XML среда. Схемата запазва семантичната рамка на формат MARC. Служи и за конвертиране на данните и тяхното разполагане в друга схема, от типа на Dublin Core.

Сх. 4. Конвертиране на запис в MARC 21 в MARCXML и след това в друга схема¹⁹⁰

¹⁸⁹ MARXML [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/standards/marxml/>.

¹⁹⁰ MARC XML architecture [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/standards/marxml/marxml-architecture.html>.

MARCXML може да бъде потенциално използван:

- за представяне на пълен запис във формат MARC в XML;
- като схема за разширение на METS (Metadata Encoding Transmission Standard – Стандарт за кодиране и предаване на метаданни);
- да представи метаданни за OAI harvesting (Протокол за събиране на метаданни в интернет пространството);
- за оригинално описание на ресурси в синтаксис на XML;
- за метаданни в XML, които могат да бъдат част от електронен ресурс.

Рамката е създадена така, че да бъде гъвкава и разтеглива, за да се адаптира към нуждите на потребителите.¹⁹¹

MarcXchange е международен стандарт, който представя схема, наподобяваща MARCXML, запазвайки неговата структура. В резултат на това се получава XML разширение на стандарта ISO 2709. Той може да се използва за конвертиране в XML на всички записи, създадени в машинночитим вид според ISO 2709. По този начин се подпомага и улеснява обменът на записи между институциите в световен мащаб. Основните приложения на MarcXchange са¹⁹²:

- Възможност за представяне на пълен запис или група от записи във формат MARC в XML;
- Създаване на оригинални описания на ресурси в синтаксис XML;
- Като схема за разширение на METS;
- Служи за обмен на записи във формат MARC в XML;
- Подпомага трансфера на записи във формат MARC в уеб услуги като търсене чрез URL (Uniform resource locator – Стандартизиран адрес на ресурс);
- Позволява предаване на данни на издатели;
- Може да служи като временен формат при всякакъв вид трансформиране или управление на данни като конверсия, публикуване, редактиране, валидиране;
- За създаване на метаданни в XML, които могат да бъдат прикачени към електронен ресурс.

¹⁹¹ **MARC XML** [онлайн]: Uses and features. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/standards/marcxml/marcxml-overview.html>.

¹⁹² **MarcXchange**: БДС ISO 25577:2014. София: Български институт за стандартизация, 2014, с. 6.

Стандартът е приет и като Български държавен стандарт през 2011 г., а през 2015 г. е публикувано поправеното издание, което включва и възможност за представяне на вградени данни, които се използват например при описание на многотомни издания.

През 1994 г. е публикувано ръководство за **TEI**¹⁹³ (Text Encoding Initiative – Инициатива за кодиране на текст). Четири години по-късно излиза и ново разширено издание. Най-новите изменения и допълнения са свободно достъпни и в интернет на няколко езика, сред които английски, немски, френски, китайски. Основната мисия, която си поставя консорциумът за създаване на TEI, е „да развива и поддържа набор от висококачествени ръководства за кодиране на хуманитарни текстове и да поддържа тяхното използване от голям кръг общности за проекти, институции и частни лица“¹⁹⁴. TEI започва със заглавна част, която съдържа набор от етикети и правила, дефинирани според синтаксиса на SGML, които описват структурата и елементите на текста. Заглавната част се използва за представяне на библиографска информация. Като цяло форматът е доста сложен, но някои библиотеки използват TEI Lite при изграждане на своите дигитални библиотеки. Съществува възможност за конвертиране на данните във формат MARC чрез изградена съпоставителна карта. Библиотеките често използват заглавната част на тази структура, за да извличат и създават записи във формат MARC. Съществува и обратният процес – извличане на данни от запис във формат MARC към TEI.¹⁹⁵

RDF (Resource description framework – Система за описание на ресурси) е XML базиран език, който е стандартен модел за обмен на записи в интернет. Улеснява обединяването на метаданни в едно описание, дори и ако първичните схеми се различават. Позволява и описване на различни ресурси, както и представяне на връзките между отделни документи. Схемата RDF представя класовете от свойства на описваните ресурси.¹⁹⁶ Последното издание на схемата е публикувано на 25.02.2014 г.

Езиците за маркиране се използват, за да може в тях да бъдат представени метаданните. Структурата на метаданните се определя от схеми,

¹⁹³ **TEI** [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.tei-c.org/release/doc/tei-p5-doc/en/html/index.html>.

¹⁹⁴ **TEI** [онлайн]: Goals and missions [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.tei-c.org/About/mission.xml>.

¹⁹⁵ **Understanding metadata...**, p. 4.

¹⁹⁶ **RDF Schema** [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.w3.org/TR/2014/REC-rdf-schema-20140225/#ch_introduction.

съдържащи групи от елементи. Те дават насоки и се използват за създаване на дескриптивни, структурни и административни метаданни.

DUBLIN CORE

Dublin Core е първият стандартизиран формат за описание на първично дигитални ресурси¹⁹⁷ и е преведен и приет като български държавен стандарт.¹⁹⁸ Неговото начало е поставено през 1995 г. в Дъблин, щата Охайо, и е известен като Множество от елементи метаданни Dublin Core. Основната цел за създаването му е изграждане на международен стандарт, който да подпомага „търсенето и разпространението на информация“¹⁹⁹. Основните критерии, използвани за формулиране на метаданните Dublin Core, са²⁰⁰:

- простота;
- международна съгласуваност;
- техническа способност за взаимодействие на метаданни;
- достигане на по-висока прецизност на информационно-търсещия процес в интернет;
- стандартизирано множество за означение на елементите Dublin Core;
- разработване на обща и разбираема машинночетима семантика.

Схемата Dublin Core съдържа следните елементи: заглавие, създател, предмет, описание (изложение на съдържанието на ресурса), издател, участник (субект, с принос към създаването на ресурса), дата (дава информация за определен момент, етап или период от време, свързани с дадено събитие в жизнения цикъл на ресурса), тип (характер или жанр на ресурса), формат (на файла или физическия носител), идентификатор, източник (сходен ресурс, от който произхожда описваният ресурс), език, връзка с друг сходен ресурс, обхват (пространство или период от време, свързани с темата на ресурса, пространствената приложимост на ресурса или юрисдикцията, под която ресурсът е реле-

¹⁹⁷ **Койчева, Елена.** The Dublin Core metadata initiative: Стандартизиран формат за метаданни за интернет пространството. – В: *Computer*, 2004, № 12, с. 56.

¹⁹⁸ **Множество** от елементи метаданни Dublin Core. Част 1: Главни елементи: БДС ISO 15836-1:2017. София: Български институт за стандартизация, 2019. 12 с.

¹⁹⁹ **Койчева, Елена.** The Dublin Core Metadata Initiative..., с. 56.

²⁰⁰ Пак там, с. 56.

вантен), права, свързани с достъпа и защитата на ресурса.²⁰¹ Посочените елементи могат да се разделят в три категории:²⁰²

- за съдържанието на ресурса;
- за интелектуалната собственост на ресурса;
- описателни за идентифициране на ресурса.

Стандартът не е библиотечен и поради това не налага точни правила за отделните елементи. Въпреки това той се използва от множество институции при дигитализиране на притежаваното от тях културно наследство. Може да се комбинира с различни езици за маркиране като XML или RDF.²⁰³

MODS

MODS (Metadata object description schema – Описателна схема за метаданни на обект) е схема, разработена и поддържана от Библиотеката на Конгреса²⁰⁴, която позволява създаване на дескриптивни метаданни. С нейна помощ се извличат данни от записи във формат MARC 21, а също така се създават и оригинални записи. Съдържа набор от полета, чиито етикети са представени с думи от естествения език, а не както е във формат MARC 21 с цифрови тагове. Тази схема се използва в комбинация с език за маркиране XML.²⁰⁵ Елементите, включени в нея, са по-богати в сравнение със схемата Dublin Core, съдържайки и елементи за класификационен индекс, резюме, съдържание, информация за подходящата аудитория на пълния текст и др. MODS предоставя по-добри възможности от формат MARC 21, улеснявайки създаването на връзки между записите, възможност да съдържа информация за език, шрифт и схема за транслитерация, както и добри възможности за вграждане на допълнителни данни в записа. Схемата много добре работи и се допълва с METS (Metadata encoding and transmission standard – Стандарт за кодиране и предаване на метаданни) при представяне на сложни дигитални обекти.²⁰⁶

²⁰¹ Множество от елементи метаданни Dublin Core..., с. 6 – 9.

²⁰² Койчева, Елена. The Dublin Core metadata initiative... , с. 58; Intner, Sheila S., Susan S. Lazinger, Jane Wheis. Metadata and its impact on libraries..., p. 33.

²⁰³ Койчева, Елена. The Dublin Core metadata initiative..., с. 58.

²⁰⁴ MODS [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.loc.gov/standards/mods/mods-schemas.html>.

²⁰⁵ Understanding metadata..., p. 5.

²⁰⁶ Пак там, p. 6.

METS

METS²⁰⁷ е схема, поддържана от Библиотеката на Конгреса, която позволява управление на дигитални обекти, както и обмен на обектите между различни репозиториуми.²⁰⁸ Тази схема е създадена специално за библиотеки и предоставя механизъм за създаване на връзки между отделните части в съдържанието на дигиталния обект и между дигиталния обект и метаданните. Състои се от седем големи секции:

- заглавна част на METS;
- дескриптивни метаданни;
- административни метаданни;
- секция на файла;
- карта на структурата;
- връзки в структурата;
- поведение, което дава информация за действието на съдържанието в обект METS.

Схемата за метаданни METS е сред най-разпространените схеми в библиотеките, които я използват за създаване, поддържане и съхранение на своите дигитални обекти. Редица софтуерни продукти за изграждане на дигитални библиотеки я използват, като така гарантират и възможността за обмен на дигитални обекти и създадените към тях метаданни.

MADS

MADS²⁰⁹ (Metadata authority description schema – Схема за описание на нормативни метаданни) е допълнение към схемата MODS и позволява създаване на нормативни метаданни за имена на лица, организации, предметни рубрики и др. Създадена е и се поддържа от Библиотеката на Конгреса. Последната промяна на схемата е от 2016 г. Двете схеми могат да се използват и самостоятелно в комбинация с други схеми. MADS е кодирана с език за маркиране XML, която подпомага контролирането, нормализирането и управлението на някои видове данни, съдържащи се в описанието. Създадени са инструменти за

²⁰⁷ **METS** [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.loc.gov/standards/mets/mets-home.html>.

²⁰⁸ **<METS>** Metadata encoding and transmission standard [онлайн]: Primer and reference manual. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/standards/mets/METS%20Documentation%20final%20070930%20msw.pdf>.

²⁰⁹ **MADS** [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/standards/mads/>.

конвертиране на записи във формат MARC 21 за нормативни данни в MADS. Схемата се състои от елементи, поделелементи и атрибути, съдържайки информацията, която се включва и в един нормативен запис: автор, свързани термини и/или други форми на името.

Представените схеми за създаване на метаданни са само една малка част от съществуващите. Наличието на множество схеми води до липса на стандартизация и унификация на използваните стандарти. При сравнение на елементите, съдържащи се в някои схеми, се вижда, че повечето от тях покриват минималните изисквания за идентифициране на даден ресурс. Всяка от тях използва собствена терминология, което усложнява процеса на работа. Утвърдени схеми за метаданни като форматите MARC 21 и UNIMARC съдържат подробни данни, които позволяват въвеждането на максимално пълна информация, подпомагаща процеса на информационно търсене. Създадените с тяхна помощ записи могат да бъдат конвертирани в други схеми за метаданни, но много често се получава загуба на информация поради факта, че в записите, създадени във форматите за машинночетими записи, има много повече данни, отколкото могат да бъдат поставени в схемите за метаданни от типа на Dublin Core.

Библиотечната общност се стреми да унифицира и наложи в практиката няколко схеми. За това говорят и усилията на Библиотеката на Конгреса, която поддържа схеми за метаданни, включително и схема за нормативни данни, гарантираща осъществяването на нормативен контрол в процеса на изграждане на дигитална библиотека. **Съвместимостта на метаданните** има три основни измерения²¹⁰:

- Семантична съвместимост – съвместимостта между отделните елементи в различните схеми за метаданни и определяне на елементите, които съдържат еднаква информация, и елементите, които нямат аналог в друга схема;
- Структурна съвместимост – всяка схема за метаданни представя група от стойности, които са групирани по някакъв начин, но за да бъдат разчетени от компютър, те трябва да са структурирани по идентични начини и да има логична последователност на елементите, за да се използват правилно и да са полезни в процеса на издирване на информация;
- Синтактична съвместимост – метаданните се създават с цел съхранение, обмяна и използване на записите от различни из-

²¹⁰ LC21..., p. 138.

точници. За да се осъществи това, е необходимо наличието на общ механизъм за изразяване, семантика и структура на метаданните, подобно на RDF и XML.

Процесът за **хармонизиране на схемите за метаданни** трябва да бъде реализиран чрез изпълнение на следните задачи²¹¹:

- Създаване на уникален идентификатор за всеки елемент на метаданните, например етикет, идентификатор, название на поле;
- Семантично определение за всеки елемент;
- Дефиниране на правила, които да определят дали даден елемент от метаданните е задължителен, препоръчителен или задължителен при определени условия;
- Дефиниране на правила, които да определят кои елементи могат да бъдат повторяеми;
- Дефиниране на правила, които да определят йерархичната връзка между отделните елементи;
- Налагане на ограничения при използването на елементите или дефиниране на правила, които да указват дали даден елемент може да бъде свободен текст, да има цифрово изражение, или да се използва контролиран речник за създаването му;
- Изясняване на възможностите за използване на елементи, които имат само местно значение.

Организационната структура на стандартите е необходимо да бъде съпоставима. Елемент, който съдържа една и съща информация, трябва да бъде разположен в идентични секции. Усилията в световен мащаб за хармонизиране на схемите за метаданни са свързани с постигането на три основни цели²¹²:

- Да се улесни търсенето на идентична информация чрез използване на еднакви понятия;
- Да позволи директната и индиректната свързана информация да бъде откривана независимо от нейните източници;
- Да позволи повторното използване на кодираното знание за дадено приложение.

²¹¹ **Pierre, Margaret St., LaPlant Jr.** Issues in crosswalking content metadata standards [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: https://groups.niso.org/publications/white_papers/crosswalk/.

²¹² **Intner, Sheila S., Susan S. Lazinger, Jane Wheis.** Metadata and its impact on libraries..., p. 93.

Схемите с метаданни съдържат данни, които трябва да бъдат създадени според определени правила. В библиотечната практика при представянето на отделните елементи се използват познатите правила за библиографско описание, в повечето случаи създадени на национално ниво. Семантичното разкриване на съдържанието се осъществява с помощта на предметните рубрики и класификационните схеми. Основен проблем се явява използването на национални или местни, а не общоприети правила, предметни рубрикатори и класификационни таблици, което води до липса на унификация при реализирането на общи, включително и международни проекти за изграждане на дигитални библиотеки. В повечето случаи за реализирането на тези проекти се подготвя не само схема за метаданни, но и правила за нейното използване. Библиотеките днес са изправени пред предизвикателството да вземат правилните решения и да вървят към унифициране на използваните схеми за създаване на своите дигитални колекции.

3.4. Международни проекти и инициативи.

Национални програми за дигитализация

3.4.1. Международни проекти и инициативи

През 2001 г. в гр. Лунд, Швеция, се провежда среща на експерти, които обсъждат въпроси, свързани с дигитализацията на културното наследство и достъпа до електронни ресурси на страните членки на Европейския съюз. В резултат на срещата специалистите се обединяват около идеята за „създаване на механизъм за координация на програмите за дигитализация сред държавите членки на Съюза“²¹³. В резултат на тази среща се създава „План за действие за координиране на програмите и политиките за дигитализация“²¹⁴. Той предвижда изпълнение на няколко основни задачи в рамките на една година, а именно:

- Подобряване на политиките и програмите с помощта на коопериране и постигане на съпоставимост чрез създаване на нацио-

²¹³ **The Lund principles** [онлайн]: Conclusions of experts meeting, Lund, Sweden, 4 April 2001. [Прегледан на 13.08.2015.] Достъпен от: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/ist/docs/digicult/lund_principles-en.pdf.

²¹⁴ **Action plan** on coordination of digitisation programmes and policies [онлайн]: Follow up the experts meeting, Lund, Sweden, 4 April 2001. [Прегледан на 13.02.2015.] Достъпен от: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/ist/docs/digicult/lund_action_plan-en.pdf.

нални уебсайтове за програми и политики, приемане на рамка за сравнението им, създаване на индикатори и група от критерии, подкрепяне на дейности за координиране;

- Откриване на дигитализирани ресурси чрез национални описи, откриване на дигитално съдържание чрез изграждане на адекватна инфраструктура;
- Представяне на добри практики и създаване на центрове за компетентност;
- Изготвяне на рамка на съдържанието с помощта на координиран план за действие за осигуряване на достъп до дигиталното съдържание на европейските държави и осигуряване на постоянен достъп до него.²¹⁵

Направени са първите крачки за насърчаване на институциите, съхраняващи културно наследство с цел дигитализация на притежаваните от тях документи и осигуряване на достъп до тях от всяка точка на света. Приемат се ред програми и се разработват проекти за изпълнение на тези задачи. Най-важните от тях са проектите „Minerva“ и „Minerva plus“ на Европейската комисия, реализирани през 2002 – 2005 г. в изпълнение на Пета и Шеста рамкови програми и на Лундските принципи.²¹⁶ По програма „eContentplus“²¹⁷ са отпуснати 149 милиона евро за периода 2005 – 2008 г. с цел улесняване на достъпа до дигитално съдържание.²¹⁸ Подкрепа за дигитализация се получава и от програмите „eEurope 2005“²¹⁹ и нейното продължение „Цифрови библиотеки i2010“²²⁰.

²¹⁵ Пак там.

²¹⁶ **Тотоманова, Антоанета.** Участието на Националната библиографска агенция в опазването на писменото културно наследство в електронна среда. – В: *Globalization, digitization, access and preservation of cultural heritage: Papers from the International conference Sofia, Bulgaria, 8 – 10 November 2006.* Sofia: Sofia University “St. Kliment Ohridski”, 2007, p. 43.

²¹⁷ **eContentplus** [онлайн]. [Прегледан на 13.02.2015.] Достъпен от: http://cordis.europa.eu/programme/rcn/840_en.html.

²¹⁸ **Койчева, Елена.** Европейски проекти за дигитализация в контекста на политическата инициатива i2010. – В: *Globalization, digitization, access and preservation of cultural heritage: Papers from the International conference Sofia, Bulgaria, 8 – 10 November 2006,* Sofia: Sofia University “St. Kliment Ohridski”, 2007, p. 429.

²¹⁹ **eEurope** [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/l24226_en.htm.

²²⁰ **Цифрови библиотеки i2010** [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/l24226i_en.htm.

През 2005 г. Международната конференция „ЮНЕСКО между две световни конференции за информационното общество“, проведена в Санкт Петербург, прави следните препоръки за дигитализиране на световното културно наследство²²¹:

- Да подпомага международните и националните политики за дигитализация, опазване, достъп, използване и координиране на дигиталното наследство;
- Да подпомага усилията на националните правителства да поемат отговорност за дигитализиране на документалното културно наследство на техните нации, да осигури тяхното съществуване и достъпност във времето;
- Да подпомага нациите в изпълнение на отговорността им да запазят техния патримониум, обръщайки специално внимание на застрашените аудиозаписи, видеозаписи и електронни форми;
- Да подпомага координирането на техническо и стратегическо ниво между програмите за дигитализация, опазване и достъп съгласно най-добрите световни практики;
- Да разработи и следи показатели за дигитализиране и опазване на световното наследство;
- Да отчете потенциала за разработване на програма на ЮНЕСКО за дигитализация, опазване и достъп.

В резултат на всички тези програми се пристъпва и към създаване на единна дигитална библиотека, в която да бъдат събирани дигитализирани документи, съхранявани от институциите на паметта в страните членки на Европейския съюз.

През 2010 г. е публикуван Манифест на ИФЛА за дигиталните библиотеки, който посочва тяхната мисия „да предоставят директен достъп до дигитални и недигитални информационни ресурси по структуриран и контролиран начин и така да се свържат информационните технологии, образованието и културата в съвременното библиотечно обслужване“²²² [прев. мой – Б. Я.]. В документа се отбелязва, че много държави вече са изградили национални програми за дигитализация,

²²¹ **International conference** „UNESCO between two phases of the World summit on the Information society“, Saint Petersburg, Russian Federation, 17 – 19 May 2005 [онлайн]: Final document. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.itu.int/net/wsis/docs2/thematic/unesco/Final-Document.pdf>.

²²² **IFLA/UNESCO Manifesto for digital libraries** [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.ifla.org/publications/iflaunesco-manifesto-for-digital-libraries>.

но ИФЛА препоръчва създаването не само на национални стратегии, но и на международни, както и реализирането на партньорства между отделни библиотеки и институции с цел изпълнение на процеса на дигитализация и опазване на културното наследство и предоставянето му в интернет пространството.

Седем години по-късно, през 2012 г., във Ванкувър, Канада, се провежда конференция, посветена на „Паметта на света в дигиталната ера. Дигитализация и опазване“. Конференцията завършва с декларация на ЮНЕСКО за дигитализацията на културното наследство и опазване на първично дигиталните ресурси. В документа са направени препоръки към секретариата на ЮНЕСКО, държавите членки на ЮНЕСКО, професионалните организации в сектора на културното наследство и частни организации. Важно е становището, че дигитализацията може да спаси застрашените аналогови документи, част от културното наследство. Една от основните препоръки към всички адресати е свързана с полагане на усилия за координиране на дейностите по дигитализация²²³ – от идентифициране на застрашените документи, до самия процес на дигитализация и създаване на стандартизирани метаданни.

В най-новата стратегия „Европа 2020“ се обръща специално внимание на дигитализацията. Приетите от Европейската комисия препоръки са²²⁴:

- Определяне на ясни цели за дигитализация на културно наследство;
- Партньорство с частни организации, тъй като процесът на дигитализация не би могъл да бъде реализиран само с публично финансиране;
- Използване на структурните фондове на Европейския съюз;
- Обединяване на усилията на културните институции в изпълнение на процеса на дигитализация;
- Подобряване на достъпа до дигитализираните ресурси;
- Подобряване на условията за дигитализация и достъп чрез интернет до защитени от авторското право материали – една от ос-

²²³ UNESCO/UBC Vancouver declaration [онлайн]: The memory of the world in the digital age: Digitization and preservation, 26 – 28 September 2012, Vancouver, British Columbia, Canada. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/mow/unesco_ubc_vancouver_declaration_en.pdf.

²²⁴ Препоръка на Комисията от 27 октомври 2011 година относно цифровизацията чрез интернет на материали в областта на културата, както и за съхранението на материали в цифров вид. – В: *Официален вестник на Европейския съюз* [онлайн]. 29.10.2011, № 283. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011H0711&from=EN>.

новните насоки за изпълнение на тази препоръка е прилагането на определените от Еуропеана стандарти, за да се постигне оперативна съвместимост на европейско ниво и системно използване на постоянни идентификатори. Препоръчва се осигуряване на широк и неограничен достъп до съществуващите метаданни с цел повторно използване както от Еуропеана, така и за създаване на нови приложения. Това значително ще увеличи нивото на библиографски контрол;

- Подобряване на националните стратегии за дългосрочно съхраняване на дигиталните обекти;
- Включване на текстове в националната нормативна уредба, които да позволят на обществени институции да преформатират свои ресурси с цел тяхното опазване.

Предвижда се в края на 2015 г. Еуропеана да съдържа приблизително 33,5 милиона дигитализирани обекта или почти двойно увеличение на обема в сравнение с 2011 г. Към 2021 г. базата съдържа повече от 50 милиона дигитални обекта.

В началото на 2014 г. е публикувано изследване, направено в рамките на проект ENUMERATE²²⁵, чиято цел е да представи достоверна картина на процеса на дигитализация. Основните теми на изследването са:

- състоянието на дейностите по дигитализация;
- колекциите;
- достъпът до дигиталните колекции;
- стратегията за дигитално опазване;
- средствата, изразходвани за дигитализация.

В резултат на изследването е установено, че 87 % от отговорилите имат изградени дигитални колекции, а 36 % имат писмени стратегии за дигитализация на фондовете си. Обезпокоителен е фактът, че 48 % от отговорилите институции нямат решение за дългосрочно съхраняване на дигитализираното съдържание и съответно не използват общоприет стандарт за това, а едва 23 % имат писмена стратегия за опазване на дигитализираните обекти.

Интересна е статистиката за отделените средства за процеса на дигитализация и за персонала, който е ангажиран с тази дейност. Сред-

²²⁵ Enumerate [онлайн]. [Прегледанна 15.07.2021.] Достъпен от: <http://enumeratedataplatform.digibis.com/datasets>.

ната сума, изразходвана за изпълнение на задачите за дигитализация, е приблизително € 295 000, като в процеса изцяло са ангажирани средно около 8 служители на пълно работно време, 33 % от целия персонал на институцията има задачи, свързани с работата по изграждане на дигиталните колекции. За създаването на метаданни се изразходва около 19 % от цялата сума за дигитализация, което говори за оценяване на важноста на метаданните и тяхното значение за създаването, съхранението, поддържането и достъпа до дигиталните обекти.

В изследването е включен и въпрос, свързан с процента на представените в онлайн каталога документи, които са част от културното наследство на страната, и с процента на конвертираните записи в резултат на процеса на ретроспективна конверсия. Според дадените отговори около 60 % от културното наследство е представено в електронните каталози на библиотеките²²⁶, което води до заключението, че пред библиотеките все още стои открит въпросът за ретроспективна конверсия на каталозите.

За съжаление липсват публикации за подобни нови изследвания, които биха позволили съпоставяне на резултатите и проследяване на напредъка.

3.4.2. Добри практики за изграждане на дигитални библиотеки

В следващите няколко страници са представени две добри практики за изграждане на дигитални библиотеки. Подбрани са две големи библиотеки – Библиотеката на Конгреса и Британската библиотека. Първата е избрана поради факта, че е една от водещите библиотеки в света и една от основните създатели на схеми за метаданни за библиотеки, които намират широко приложение в практиката. Британската библиотека е представена с оглед на използваните от нея софтуерни продукти, които са аналогични с първите използвани програми за дигитализация в някои от българските библиотеки.

²²⁶ **Stroecker, Natasha, Rene Vogels.** Survey report on digitization in European cultural heritage institutions 2014 [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.egmus.eu/fileadmin/ENUMERATE/documents/ENUMERATE-Digitisation-Survey-2014.pdf>.

Програма за национална дигитална библиотека на Библиотеката на Конгреса

От направения анализ на принципите за създаване на дигитална библиотека, представен на сайта на Библиотеката на Конгреса, се установява, че през 1995 г. библиотеката инициира създаването на програма за изграждане на Национална дигитална библиотека²²⁷ в отговор на изследването „Паметта на Америка“. Програмата предвижда Националната дигитална библиотека да представлява обединение на различни репозиториуми, чието съдържание ще бъде достъпно от различни интерфейси. Предвижда се те да бъдат специализирани според съдържанието си или според читателското си предназначение.

Подборът на колекциите за дигитализиране е изготвен на базата на изследването „Паметта на Америка“. Списък на колекциите, подлежащи на дигитализация, има на страницата на инициативата.²²⁸ Специално внимание се отделя на спазване на авторското право. Документи, които не са с изтекли авторски права, не се включват в процеса на дигитализация. Изключение се прави за материали, които вече са налични във фонда и специалните колекции на библиотеката и не са защитени от авторското право, като колекции от изображения, неподвързани ноти, карти и други традиционни библиотечни богатства.²²⁹

Библиотеката на Конгреса се стреми към високо качество на дигиталните обекти, прилагане на опцията за оптично разпознаване на символите, с цел потребителите да могат да търсят не само в метаданните на документа, но и в пълния му текст. В условията за изпълнителите на проекти за дигитализация е поставено изискване за разпознаваемост на текста до 99,95 %, а за някои документи до 99,995 %.

Основните принципи, които са заложили в изпълнението на програмата и в стратегията на Библиотеката на Конгреса за дигитализиране на нейните колекции, са²³⁰:

²²⁷ **National digital library program** [онлайн]. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <http://memory.loc.gov/ammem/dli2/html/lcndlp.html#DigitalLibraryUsers>.

²²⁸ **List of collections** [онлайн]. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <http://memory.loc.gov/ammem/dli2/html/list.html>.

²²⁹ **LC21...**, p. 46.

²³⁰ **Preservation digital reformatting program** [онлайн]: Principles and specifications. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/preservation/about/prd/presdig/presprinciple.html>.

- Запазване на аналоговата версия на документа, докато няма потвърждение, че жизненият цикъл на дигиталния обект ще бъде колкото на аналоговия или по-дълъг от него;
- Осигуряване на подходящо манипулиране и третиране на оригинала и при необходимост работа със специалисти в областта на консервация и реставрация;
- Минимално манипулиране на оригинала в процеса на преформатиране, за да се осигури най-доброто дигитално изображение, както и да се осигури запазването му;
- Осигуряване на възможност оригиналният първичен файл да бъде използван и в бъдеще чрез използване на подходящи стандарти и практики;
- Осигуряване на най-доброто качество на оригинала според техническите и финансовите възможности, оптимизирайки потенциала за дългосрочно съхранение;
- При възможност архивиране на първичния дигитален файл, който да бъде без или с минимални промени, свързани с процеса на преформатиране;
- Осигуряване на пълнота на материалите, които са преформатирани чрез дигитализация в стандарт, съпоставим с този, използван за запазване на микрофилми;
- Оптимизиране на дигиталните изображения на текстови документи и осигуряване на възможност за разпечатване на хартиено копие при необходимост;
- Използване на икономични автоматизирани методи за създаване на машинночетим текст с минимално кодиране с цел осигуряване на възможност за търсене в пълния текст на документа;
- Използване на стандарти и добри практики за структурни, административни и дескриптивни метаданни, които ще осигурят оперативна съвместимост с Библиотеката на Конгреса и ще улеснят управлението на дигиталните обекти;
- Препоръчва осигуряването на резервни копия на първичния файл с цел гаранция и възможност за миграция при необходимост.

Библиотеката на Конгреса е подготвила и специално „Ръководство за описание на дигитализираните ресурси“²³¹, в което са заложили

²³¹ **Descriptive cataloging** manual [онлайн]. 2007. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/catdir/cpsd/dcmb19.pdf>.

препоръките, направени в резултат на изследването „Функционални изисквания към библиографските записи“. Библиотеката следи внимателно развитието на технологиите и своевременно изготвя необходимите препоръки, ръководства и целия нужен инструментариум на библиотеките за тяхната всекидневна работа и по този начин ги подготвя да посрещнат предизвикателствата на днешния ден – дигитализация и създаване на метаданни на дигитализираните документи. С времето се изработват и стандартни схеми, които подпомагат и процеса на изграждане на дигиталните библиотеки.

Библиотеката на Конгреса предоставя един вход до дигиталните колекции и библиографските записи в електронния си каталог. Отделно се предлага достъп до всички дигитални колекции, давайки кратка информация за всяка от тях и списък с документите, включени в нея, чрез препращане към страницата, позволяваща общо търсене във всички бази от данни на библиотеката. Така се отговаря на съвременната тенденция за предоставяне на един вход към всички ресурси на библиотеката с цел улесняване на потребителите в процеса на издирване на литература.

Библиотеката предоставя възможност за преглед на документа в различни схеми за метаданни. При преглед на записа в различните схеми се установява загуба на информация в някои от тях. Например в Dublin Core са включени само част от елементите на записа поради ограничения на самата схема.

Съгласно препоръките в консолидираното издание на международния стандарт за библиографско описание и „Функционалните изисквания към библиографския запис“ е необходимо създаването на запис на традиционния библиотечен документ, съдържащ всички необходими елементи, и отделен запис на дигиталния обект. Библиотеката на Конгреса се придържа към тези препоръки, като в запис на традиционния документ има хипервръзки към пълния текст, давайки възможност на потребителя да избере удобен за него начин да използва документа. Прегледът на записа потвърждава тезата, че първо следва процес на ретроспективна конверсия, а след това се пристъпва към процес на дигитализация и представяне на дигиталния обект на потребителите.

Опцията за преглед на дигиталното копие във формат .pdf позволява и записване на копие за лично ползване на потребителите. В долната част на екрана към всеки запис има и информация за авторските права, които се определят за всеки документ поотделно.

Библиотеката на Конгреса следва препоръките на национално и международно ниво и служи за пример не само на библиотеките в Съединените американски щати, но и на редица библиотеки в целия свят.

Програма за дигитална библиотека на Британската библиотека

В рамките на проучването бе направен анализ на сайта на Британската библиотека²³² с цел установяване на предприетите инициативи за дигитализиране на библиотечни документи. В средата на 90-те години библиотеката стартира своята програма за дигитална библиотека, когато започва да се говори за запазване на електронното съдържание за поколенията. В резултат на обсъждания и политически решения се предприемат стъпки за депозиране на първично дигитални ресурси в Британската библиотека и за създаване на дигитална библиотека. Целта е всички потребители да имат достъп до колекциите.²³³

Директорът на програмата за дигитална библиотека в Британската библиотека Дейвид Инглис посочва и основните приоритети на програмата в момента на нейното създаване²³⁴:

- Да осигури достъп до историческите фондове на библиотеката чрез услуги за световната научна общност, училища и университети и всички заинтересувани потребители;
- Да разшири услугата за доставка на документи във Великобритания и чуждестранни партньори чрез доставка на дигитални копия и линкове към други дигитални хранилища, без значение къде се намират;
- Да разшири обхвата на патентните услуги;
- Да въведе депозиране на електронни носители;
- Да улесни читателите в читалните зали, без значение къде се намират, за да имат пълен достъп до документите в библиотечните колекции.

²³² **British library** [онлайн]. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <http://www.bl.uk/>.

²³³ **Inglis, David**. Beyond the British library. – In: *Beyond the beginning* [онлайн]: The global digital library: An international conference organized by UKOLN on behalf of JISC, CNI, BLRIC, CAUSE and CAUL, 16th and 17th June 1997 at the Queen Elizabeth II Conference Centre, London, UK. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.ukoln.ac.uk/services/papers/bl/blri078/content/repor~18.htm>.

²³⁴ Пак там.

За изпълнение на поставените задачи е необходима значителна сума от библиотечния бюджет и средства, привлечени чрез партньорство от частния сектор.

През 2008 г. е публикувана Стратегията за дигитализация за периода 2008 – 2011 г. Основните задачи, посочени в нея, са²³⁵:

- Открит достъп до съдържанието на колекциите на Британската библиотека;
- Създаване на значително количество дигитално съдържание;
- Разширяване на възможностите за научни изследвания;
- Подкрепяне на иновативни методи за научни изследвания;
- Улесняване на интерпретирането на дигиталното съдържание на Британската библиотека от нови потребители;
- Трансформиране на начините за откриване на съдържанието;
- Повишаване на видимостта на колекциите и увеличаване на тяхното използване;
- Пристъпване към опазване на уникални, редки и чупливи документи, част от културното наследство, чрез създаване на дигитално копие, защитавайки уязвимите документи;
- Разкриване на нечетливи или скрити текстове или изображения, предоставяйки възможност за безопасно тестване на материалите;
- Осигуряване на възвръщаемост на вложените средства, за да се подкрепи дългосрочната програма за дигитализация.

Британската библиотека дава приоритет на дигитализацията на документи, които са налични само в нейните фондове, и на тези, които са част от културното наследство на Великобритания. Принципите на подбор са свързани на първо място с интересите на потребителите, съобразени са с авторското право на документите. В рамките на периода 2008 – 2011 г. библиотеката успява да дигитализира 20 милиона страници литература от XIX век, което е приблизително 80 000 книги; 1 милион страници исторически вестници в допълнение към дигитализираните до този момент 3 милиона страници; 4000 часа звукозаписи, в допълнение към дигитализираните 4000 часа; 100 000 страници гръцки ръкописи. За съжаление липсват актуални данни за броя на дигитализираните обекти за последните десет години.

²³⁵ **Digitization strategy** 2008 – 2011 [онлайн]. British library. [Прегледан на 13.08.2015.] Достъпен от: <http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/digi/digitisation/digitization/index.html>.

Британската библиотека декларира, че се съобразява със създадените стандарти и добри практики и „ще осигури дигиталното съдържание да бъде съпроводено от стандартизирани и висококачествени метаданни“²³⁶ [прев. мой – Б. Я.], което на практика гарантира използването на утвърдени схеми за метаданни и спазване на всички общоприети правила за тяхното създаване.

В изграждането на стратегията на Британската библиотека в контекста на стратегията на Европейската комисия „Европа 2020“ основно място има дигитализацията на културното наследство. Библиотеката декларира, че нейната „амбиция е потребителите да могат да свалят, споделят, използват отново и отново публично дигитално съдържание“²³⁷ [прев. мой – Б. Я.].

Библиотеката е отделила специално място на своя уебсайт за връзка с дигиталните си колекции. Всяка от тях е придружена с кратка информация и списък на включените документи, както и възможност за търсене по различни критерии. Интерфейсът на всяка колекция е различен и позволява разнородни възможности. При извършване на информационно търсене в каталога на библиотеката се установява, че в него има описание на традиционния носител и на дигиталното копие, но е необходимо търсенето да се извършва във всяка колекция поотделно. Липсва унификация и стандартизация на колекциите. Метаданните в повечето случаи са кратки и няма възможност за преглед в различни формати.

Въпреки посочените недостатъци Британската библиотека е поставила началото на своята дигитална библиотека и напред предстои унифицирането ѝ и осигуряването на един вход към всички ресурси, което може да се осъществи с вече внедрения софтуерен продукт Primo на фирмата Ex Libris.

3.4.3. Международни дигитални библиотеки

*World Digital Library*²³⁸

Идеята за създаването на World digital library е на Джеймс Билингтън, тогава директор на Библиотеката на Конгреса, който през

²³⁶ **Digitization strategy** 2008 – 2011...

²³⁷ **British library** [онлайн]: 2020 vision. [Прегледан на 15.02.2015.] Достъпен от: <http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/2020vision/2020A3.pdf>.

²³⁸ **World digital library** [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.wdl.org/en/>.

2005 г. я представя в реч, изнесена пред Националната комисия на САЩ по въпросите на ЮНЕСКО.²³⁹ Основната цел е „да се създаде базирана на интернет лесно достъпна колекция на световното културно богатство, което ще разказва истории и ще покаже приносите на всички държави и култури, с което ще допринесе за межкултурно съзнание и разбиране“²⁴⁰ [прев. мой – Б. Я.]. Генералният директор на ЮНЕСКО възлага на Управлението на ЮНЕСКО по комуникации и информация в сътрудничество с Библиотеката на Конгреса да разработят проекта. През декември 2006 г. е свикан Съвет на експертите с участници от цял свят, за да обсъди проекта и да се разработи ръководство за изграждане на библиотеката. В създадената работна група влизат Библиотеката на Конгреса, ЮНЕСКО и пет библиотеки – Александрийската библиотека, Националната библиотека на Бразилия, Националната библиотека и архиви на Египет, Националната библиотека на Русия, Руската държавна библиотека. Те трябва да подберат съдържание, с което да стартира World digital library. В рамките на Генералната конференция на ЮНЕСКО е одобрен прототип на библиотеката. През април 2009 г. World digital library е представена в интернет пространството, предоставяйки свободно достъп до дигитализирано културно наследство.

Основната мисия на World digital library е „да направи достъпно в интернет безплатно и многоезично важни основни ресурси от страни и култури в цял свят“²⁴¹. Формулирани са четири принципни цели²⁴²:

- Насърчаване на международното и межкултурното разбирателство;
- Разширяване на обема и разнообразието на културното съдържание в интернет;
- Предоставяне на ресурси за преподаватели, учени и всички заинтересовани потребители;
- Увеличаване на възможностите на партньорските институции за преодоляване на дигиталното разделение между отделните страни и вътре в тях.

²³⁹ **Панчева, Цветанка.** Феноменът „World digital library“. – В: *Библиотека*, 2013, 5, с. 74.

²⁴⁰ **World digital library** [онлайн]: Background. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <http://www.wdl.org/en/background/>.

²⁴¹ **World digital library** [онлайн]: Mission. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.wdl.org/en/about/>.

²⁴² Прев. е взет от: **Панчева, Цветанка.** Феноменът „World digital library“..., с. 75.

Днес организациите партньори, основно библиотеки, на World digital library са над 190²⁴³ от цял свят. Библиотеката може да бъде използвана на 7 езика: английски, испански, френски, португалски, руски, арабски и китайски. При промяна на езика се сменя не само интерфейсет, но всички метаданни се посочват на избрания език – изключително удобен и полезен инструмент, който „се доближава до постигането на основната си цел – създаване на истинска универсална библиотека“²⁴⁴.

Две от ключовите характеристики на библиотеката са свързани с библиографския контрол и изграждането на метаданните за дигиталните библиотеки:

- Стандартизирани метаданни – за нуждите на World digital library е разработена схема за метаданни, която е изградена на базата на Dublin Core. Задължителните полета в нея са: идентификатор на дигиталния обект, заглавие, оригинален език на заглавието, място (територията, представена в дигиталния обект), времеви период (времевият период, който е представен в дигиталния обект), класификационен индекс по Десетичната класификация на Дюи, вид на оригиналния документ, описание (резюме), език на текста в документа, институция (на която принадлежи източникът). Екипът на World digital library е изготвил сравнителна таблица на използваните елементи в схемата на World digital library и схемите Dublin Core, MARC 21, UNIMARC, MODS, TEI. Към таблицата има създадени инструкции за попълване на всеки елемент. В схемата са предвидени множество връзки, които обединяват документите по различни признаци – автори, лица с вторична интелектуална отговорност, времеви период, година на създаване на оригинала, място, тема, допълнителни ключови думи, вид на оригиналния документ, колекция, институция. По този начин се дава възможност на потребителите да правят различни изследвания на включените дигитални обекти.
- На дескриптивните метаданни се обръща специално внимание, тъй като те са един от ключовите елементи, даващи отговор на въпроса „Какъв е този обект и защо е важен“²⁴⁵.

²⁴³ World digital library [онлайн]: Partners. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.wdl.org/en/partners/>.

²⁴⁴ Панчева, Цветанка. Феноменът „World digital library“..., с. 76.

²⁴⁵ World digital library [онлайн]: Background... .

Освен изисквания за метаданните, изисквания има и за изображенията, които трябва да бъдат с високо качество – минималната резолюция е 400 dpi.²⁴⁶ За всеки вид ресурс са посочени минимални изисквания за дълбочината на цветовете, други изисквания, свързани с резолюцията и допълнителната обработка на изображенията, както и за формат на файла.

Потребителите са изключително улеснени в процеса на търсене не само поради възможността да избират между 7 езика, но и поради богатото разнообразие от опции, които предлага интерфейсът на World digital library. Потребителите могат да търсят по стандартния начин – чрез ключови думи, но особено полезни са възможностите за търсене по място (разделено на континенти или държави), време (времеви обхват на дигиталните обекти, разделени в 22 основни периода), тематика (според съдържанието на документа – разделено на 10 тематични области), вид на оригиналния документ (разделено на 8 вида), по институции (списък на дигитални обекти на всяка институция, участваща в проекта).

World digital library е удобна за ползване и предоставя на своите потребители възможности за извършване на разнообразни информационни изследвания. От голямо значение е и възможността държави от цял свят да представят дигитални копия на част от книжовно-документалното наследство, съхранявано в техните фондове.

*EUROPEANA*²⁴⁷

Идеята за създаване на Europeana е представена през 2005 г. в съвместно писмо на Жак Ширак (по това време президент на Франция) и министър-председателите в онзи момент на Германия, Испания, Италия, Полша и Унгария до председателя на Европейската комисия – Хосе Мануел Барозу. В писмото е представена идеята за създаване на виртуална Европейска библиотека, която да „направи европейското културно наследство достъпно за всички“²⁴⁸. В резултат на това при обсъждане на стратегията „Дигитални библиотеки i2010“ се приема

²⁴⁶ **World digital library** [онлайн]: Library digital image standards. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://project.wdl.org/standards/imagestandards.html>.

²⁴⁷ **Europeana** [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://europeana.eu/portal/>.

²⁴⁸ **Purday, Jon.** Think culture: Europeana: EU from concept to construction. – В: *Bibliothek*, 2009, № 2, p. 171.

идеята за създаване на библиотека, която от едно място да предоставя достъп до културното и научното наследство на европейските страни. Интерфейсът на портала се предвижда да бъде многоезичен. През 2008 г. се създава Европейската дигитална библиотечна мрежа, която стартира с 4,5 милиона дигитални обекта, предоставени от над 1000 европейски организации, сред които национални библиотеки, галерии и музеи.²⁴⁹ Основните проблеми, с които се сблъскват създателите на Europeana, са свързани с метаданните:

- Наличието на оскъдни данни, които предоставят основна информация. Това се дължи на факта, че организациите създават дигиталните обекти по различни проекти, които имат разнородни изисквания за качеството на метаданните;
- Използването на различни схеми за кодиране на метаданните и необходимостта те да бъдат конвертирани в използваната схема в Europeana.²⁵⁰

В периода 2008 – 2011 г. Europeana е подкрепена финансово от програмата „eContentplus“. След този период дигиталната библиотека се финансира основно от Европейската комисия и от страните членки на Европейския съюз.²⁵¹

Мисията на Europeana е да „създава нови начини хората да бъдат привлечени от тяхната културна история, без значение дали за работа, образование или удоволствие“²⁵². Реализирането на тази цел се постига с четири основни дейности:²⁵³

- Събира – изгражда отворен достоверен източник за европейско културно съдържание;
- Улеснява – подкрепя сектора, работещ с културно наследство, чрез обмяна на знание, иновации и подкрепа;
- Разпространява – прави наследството достъпно за хората без значение от тяхното местоположение или информационни потребности;

²⁴⁹ **Europeana** – Europe's largest digital library [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://publish.illinois.edu/iaslibrary/2014/04/20/europeana-europes-largest-digital-library/>.

²⁵⁰ **Purday, Jon**. Think culture..., p. 175.

²⁵¹ **Bjorner, Susanne**. Europeana and digitization [онлайн]: The collaboration is only the beginning. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://newsbreaks.infotoday.com/NewsBreaks/Europeana-and-Digitization-The-Collaboration-Is-Only-Beginning-56079.asp>.

²⁵² **Europeana pro** [онлайн]: About us. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://pro.europeana.eu/about-us/mission>.

²⁵³ Пак там.

- Привлича – създава нови начини, чрез които хората участват в представяне на тяхното културно наследство.

В средата на 2021 г. Europeana си сътрудничи с над 4000 организации и предоставя достъп до над 50 милиона дигитални обекта.²⁵⁴

И при изграждането на Europeana се наблюдава практиката за създаване на собствена схема за нуждите на инициативата. Както в World Digital Library базата за създаване на схемата е Dublin Core, но в Europeana са включени още 12 специфични елемента. Използваната първоначално схема се нарича „Europeana’s semantic elements (ESE)“ [Семантични елементи на Европеана]. Впоследствие се въвежда и схемата „Europeana data model (EDM)“ [Модел за данни на Европеана], която дава възможност за създаване на по-богати метаданни, като по този начин се подобрява достъпът на потребителите чрез повишаване качеството на информационното търсене. Потребителите имат достъп до по-пълна информация за разглежданите обекти. Създадена е схема за конвертиране от „ESE“ в „EDM“ и доставчиците, които предоставят съдържание за библиотеката, няма да бъдат затруднени в своята работа.²⁵⁵ Освен това новата схема е съвместима с по-голям брой схеми за метаданни, включително и формати за машинночетими записи. Схемата позволява създаване на връзки между записите и на групи записи по определени признаци – език, институция, вид на обекта, място, лица. Това улеснява потребителите в процеса на използване на ресурсите в Europeana.²⁵⁶ За доставчиците са подготвени редица ръководства, илюстрирани с примери за работа с новата схема, както и шаблони за създаване на метаданни на различни видове ресурси.²⁵⁷

За разлика от World digital library на този етап Europeana не може да предостави наличните метаданни на различни езици. Ако институцията, предоставяща метаданните, е създала няколко записа на един документ, но на различни езици, то в Europeana те ще са видими в един запис чрез повтаряне на полетата.²⁵⁸ Една от бъдещите насоки за раз-

²⁵⁴ Пак там.

²⁵⁵ **Europeana pro** [онлайн]: Metadata. [Прегледан на 14.07.2021.]. Достъпен от: <https://pro.europeana.eu/share-your-data/metadata>.

²⁵⁶ **The Europeana data model** for cultural heritage [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://pro.europeana.eu/page/edm-documentation>.

²⁵⁷ Пак там.

²⁵⁸ **Europeana professional** [онлайн]: Multilinguality in Europeana metadata. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://pro.europeana.eu/page/data-multilinguality>.

витие на Европейската дигитална библиотека трябва да е насочена към предоставяне на метаданни на повече езици, за да може потребители от различни страни да ги използват пълноценно.

Интерфейсът на Europeana е разработен на 25 езика. Създаден е речник, който подпомага превода на информационното запитване и вследствие на проведено търсене в резултатите има ресурси на различни езици. Необходимо е обогатяване на речника, за да се подобри и търсенето в дигиталната библиотека.

Резултатите могат да бъдат ограничени чрез добавяне на допълнителни ключови думи; по категория и вид на медията; по език на описанието (метаданните); според възможностите за използване на документа (някои от предоставените документи не позволяват достъп или се изисква специално разрешение за достъп); по държава и език; по агрегатор; по институция, създала данните; по цвят, размер и формат на изображението.

С цел гарантиране на качество на метаданните и дигиталните изображения в Europeana се избира т.нар. агрегатор – организация, която събира дигиталните обекти и техните метаданни, прави необходимата нормализация и ги насочва към дигиталната библиотека, подпомага и обучава останалите организации в процеса на дигитализация и създаване на метаданни. България има три агрегатора, които изпращат директно данни към Europeana – пионер и с най-много качено съдържание е Регионална библиотека „Пенчо Славейков“²⁵⁹ – гр. Варна (предоставя съдържание на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – гр. Варна, Регионална библиотека „Любен Каравелов“ – гр. Русе, Библиотека „Родина“ – гр. Стара Загора, Регионална библиотека „Христо Смирненски“ – гр. Хасково, Регионална библиотека „Дора Габе“ – гр. Добрич), фирма „Онтотекст“ чрез платформата „Булгариана“²⁶⁰ (предоставя съдържание на Институт по балканистика с Център по тракология, Институт за български език при БАН, Столична община – район „Кремиковци“, „Геокад 93“ ЕООД); НАБИС, която предоставя дигитални обекти в Europeana Photography; Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ предоставя съдържание през The European library²⁶¹ (три от

²⁵⁹ Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – гр. Варна [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.libvar.bg/>.

²⁶⁰ Булгариана [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://bulgarianheritage.bulgariana.eu/jsptui/>.

²⁶¹ **The European library** – Европейска библиотека [онлайн]. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <https://www.theeuropeanlibrary.org/>.

колекциите тя предоставя чрез ATHENE – WebFolk Bulgaria, Bulgaria and the Slavic people – 2). Индикативната цел за България, препоръчана от Европейската комисия, за предоставяне на дигитално съдържание в Europeana до края на 2015 г. възлиза на 267 000 дигитализирани ресурса²⁶², но към средата на 2021 г. техният брой е едва 140 507.

Europeana е вход към европейското културно наследство. Библиотеката предлага огромен масив от дигитализирани обекти, тя е най-голямата подобна дигитална библиотека в света, в която могат да се открият разнообразни по съдържание ресурси.

²⁶² Препоръка на Комисията от 27 октомври 2011 година...

ЧАСТ 2.

**РАЗВИТИЕ НА БИБЛИОГРАФСКИЯ
КОНТРОЛ И ПРИЛОЖЕНИЕТО МУ
В ПРОЦЕСИТЕ НА РЕТРОСПЕКТИВНА
КОНВЕРСИЯ И ДИГИТАЛИЗАЦИЯ
В БЪЛГАРСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ**

Глава 4.

БИБЛИОГРАФСКИЯТ КОНТРОЛ В БЪЛГАРИЯ И ПРОЦЕСИТЕ НА РЕТРОСПЕКТВНА КОНВЕРСИЯ И ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА ФОНДОВЕТЕ

4.1. Стандартизиране на описанията

4.1.1. Първи опити за унифициране на каталогизацията

След Освобождението българските библиотеки се развиват динамично. За да бъдат организирани и използвани от читателите, техният фонд трябва да бъде разкрит чрез каталози. Още тогава се осъзнава необходимостта от създаване на унифицирани описания.

Първите правила за каталогизация, съобразени с международната практика, са представени в труда на Стоян Аргиров „Ръководство за уреждане на народни, общински, ученически и частни библиотеки“ (1898 г.). Главната цел, която той си поставя, е „да помогне за турянето в ред на нашите библиотеки и да осветли по-широките кръгове от нашето общество върху библиотечните работи“²⁶³. Основната част от изданието е посветена на създаването на каталози и каталогизирането в библиотеките. Правилата, които препоръчва авторът, са съобразени изцяло с Пруската инструкция, но тези правила, трудни за описание, за нареждане на каталозите и не на последно място за използване от читателите, имат слабо приложение в българските библиотеки. Схемата за изграждане на предметен каталог, която стъпва на системата на Брюкселските университетски библиотеки, представена от Аргиров, също не е възприета в страната. Макар и с недостатъци, „Ръководството“ на Стоян Аргиров остава единственият сериозен труд, даващ насоки и правила за съставяне на библиографско описание в продължение на близо 50 години в периода от края на XIX век до първата половина на XX век. Каталозите на трите библиотеки, свързани с неговото име, са

²⁶³ Аргиров, Стоян. Ръководство за уреждане на народни, общински, ученически и частни библиотеки. Пловдив: Книж. В. И. Калайджиев, 1898, с. II.

съставени въз основа на тези правила. В Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ описанията, нанесени върху специално изработени картони, са съхранени в оригиналния си вид и се пазят като част от културното наследство на България.

През 1897 г. е приет и влиза в сила първият „Закон за депозиране печатни издания в народните библиотеки“, в който на Националната библиотека се поставя задачата да „публикува всеки три месеца библиографически бюлетин“²⁶⁴. За съжаление бюлетините не изпълняват функциите, за които са предназначени. Този факт е отбелязан от библиографите Цветана Желева и Здравка Орешкова.²⁶⁵ Често липсват средства за издаването им, понякога не излизат от печат с години. Проблем е и оформлението им – някои от тях имат номерация, но други са само азбучни списъци. Те дори не могат да служат за извличане на статистическа информация за българския печат. Липсва систематично представяне на издадените в България книги. Но най-същественият проблем е свързан с липсата на унификация в описанията, което допълнително затруднява използването на бюлетините.

Първите правила за библиографско описание, които започват да се използват масово както в библиотеките, така и в текущата национална библиография са отпечатани през 1947 г. като част от поредицата „Помагала“ на Българския библиографски институт (ББИ). В чл. 3в от Закона за Българския библиографски институт²⁶⁶ се посочва като задача на Института да „издава печатен орган, в който се дава библиография на текущата българска книжовна продукция, както и други публикации из областта на библиографията“. След края на Втората световна война, във връзка с изпълнението на тези задачи и поради необходимостта от възстановяване на каталозите на Националната библиотека²⁶⁷, екип от библиотекари под ръководството на Тодор Боров, тогава едновременно директор на ББИ и директор на Народната библиотеката, под-

²⁶⁴ **Закон** за депозиране печатни издания в народните библиотеки. Обн., ДВ, бр. 41 от 22.02.1897 г. – В: *Библиотечното дело в България. Сборник от нормативни документи (1878 – 2012)*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012. с. 9.

²⁶⁵ За повече инф. виж: **Желева, Цветана, Здравка Орешкова**. Репертоар на българската книга. Към стогодишнината на българската библиография. София: Наука и изкуство, 1952, с. 20 – 21.

²⁶⁶ **Закон** за български библиографски институт. Обн., ДВ, бр. 65 от 22.03.1941. – В: *Библиотечното дело в България. Сборник от нормативни документи (1878 – 2012)*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012. с. 104.

²⁶⁷ По време Втората световна война каталозите на библиотеката са унищожени.

готвя първата българска инструкция.²⁶⁸ Това на практика са първите национални правила за библиографско описание, така необходими на библиотекарите в България. Основната цел при тяхното разработване е „да могат да задоволят изискванията на напирещата към библиотеките многобройна и разнородна публика“²⁶⁹. Една от основните цели при разработването на инструкцията е „да открие пътя за единство и в каталозите на всички народни библиотеки“²⁷⁰. Правилата съдържат и кратки инструкции за описание на периодични издания.

Създаването и прилагането на тези правила позволява координиране на дейностите на библиотеките, което улеснява читателите при използване на богатствата на българските библиотеки и подпомага библиотекарите в тяхната каталогизаторска дейност. Тези първи правила са предпоставка за изграждане на централизирана каталогизация, както и за изпълнението на една от основните задачи на ББИ – създаване на национални репертоари на българската книжнина.

През втората половина на ХХ век българските специалисти работят активно по създаване на ретроспективни библиографии, които представят възможно най-пълно националната книжнина. Постепенно са публикувани „Българска възрожденска книжнина“, съставена от Маньо Стоянов, както и многотомният репертоар „Български книги 1878 – 1944“. Библиографските описания в тях са в резултат на работа *de visu* с книгите. Голяма част от описанията във второто издание са съставени на базата на бюлетините на националната библиография според съответните стандарти. Българските периодични издания също са представени в два репертоара – „Български периодичен печат 1844 – 1944“, съставен от Димитър Иванчев, и „Български периодичен печат 1944 – 1969“, съставен от Мария Спасова. Посочените библиографски указатели представят систематизирано българското книжовно културно наследство. Унифицираните и стандартизираните библиографски описания са основното им предимство. Това улеснява потребителите

²⁶⁸ **Правила** за описване на книги в народните библиотеки. Ред. Тодор Боров. София: Печ. на М-вото на информ. и на изкуствата, 1947, 88 с.

²⁶⁹ **За първата българска библиотечна инструкция:** [Увод]. – В: *Правила за описване на книги в народните библиотеки*. Ред. Тодор Боров. София: Печ. на М-вото на информ. и на изкуствата, 1947, с. 3; *За първата българска библиотечна инструкция*. – В: **Боров, Тодор**. *Избрани страници*. Състав. и науч. ред. Татяна Янакиева. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2009, с. 228 – 233.

²⁷⁰ **Правила** за описване на книги в народните библиотеки..., с. 5.

при работа с тези издания. Репертоарите служат впоследствие за ретроспективно представяне на българската книжнина в електронния каталог от Националната библиотека, което е и едно от нейните основни отговорности и задължения.

Може да се обобщи, че българските специалисти по онова време познават световното развитие на библиографията и каталогизацията и търсят начини да приложат чуждия опит в България.

4.1.2. Единни правила за описание и стандартизация на библиографските описания

През 50-те и 60-те години на ХХ век се наблюдава развитие в процеса на универсализиране на библиографската и каталожната дейност в България. В периода 1951 – 1962 г. са публикувани нови национални правила, които стъпват на съветските единни правила за описание.

Първо излизат „Единни правила за описание на печатни произведения в масовите библиотеки“²⁷¹ (1951 г.). Основната разлика с инструкцията от 1947 г. е въвеждането на колективен автор, приемането на първата дума от заглавието за редна дума при анонимни съчинения, въвеждането на условна редна дума при описването на закони, конституции и др. п., както и описание на старопечатните книги по нов правопис.²⁷² Две години по-късно са публикувани и правила за описание в големите библиотеки.²⁷³

Прави впечатление, че специалистите подготвят две отделни издания, предназначени за различните видове библиотеки. При сравнение на двете издания се установява, че описанието почива на едни и същи правила. Разликата е основно в по-пълната инструкция, предназначена за големите библиотеки, която включва и инструкции за описание на чуждестранни издания. Впечатление прави и фактът, че в Правилата, предназначени за масовите библиотеки, се дават инструкции за описание на периодични издания, макар и кратки, докато в Правилата за големите библиотеки подобни напътствия липсват. Едва през 1968 г. са

²⁷¹ Цветанов, Ценко, Дора Ганчева, Лиляна Албанска. Единни правила за описание на печатни произведения в масовите библиотеки. София: Наука и изкуство, 1951, 44 с.

²⁷² Кършовска, Дора. Библиотечни каталози. 4. прераб. изд. София: Наука и изкуство, 1970, с. 43.

²⁷³ Правила за описване на книгите в големите библиотеки. Ред. Божана Божинова-Троянова, Ценко Цветанов. София: Наука и изкуство, 1953, 132 с.

публикувани инструкции за описване и цялостна обработка на периодични издания.²⁷⁴

Много скоро след първото издание, през 1954 г., излиза второ издание на Правилата за масови библиотеки²⁷⁵, което е допълнено и преработено основно в частта за избор и форма на редна дума – автор, редна дума – колективни автори и заглавна редна дума.

Благодарение на далновидността на Тодор Боров и подготвените единни правила през 1955 г. започва централизирана каталогизация на текущо издаваната българска литература. За всяка депозирана в Националната библиотека книга са изработвани комплект картички (основно описание и препратки), които са изпращани в научните и големите библиотеки в страната. Идеята се реализира успешно и библиотеките са осигурени с унифицирани каталожни картички, които отговарят на действащите към момента правила и са съобразени с каталогизационната практика.²⁷⁶ За 13 години централизираната каталогизация претърпява положително развитие, за да се стигне до 1968 г., когато започва отпечатване на картички и за масовите библиотеки. Предприетите инициативи представляват значителен напредък в процеса на каталогизацията, който е от значение както за нейното съвременно развитие, така и за процеса на ретроспективната конверсия. Именно тези картички са основа за създаване на машинночетими библиографски записи на книгите на български език.

През 1961 г. е публикувано ново трето разширено издание на Правилата за описание, в което са направени допълнения за описание на многотомни съчинения, за описание под колективен автор и за нареждането на каталога.²⁷⁷

Най-много промени са направени в правилата за описване на книгите в научните и големите библиотеки, издадени през 1962 г.²⁷⁸ Изда-

²⁷⁴ **Божинова-Троянова, Божана, Сн. Атанасова, М. Спасова.** Правила за описване на периодични и поредични издания. – В: *Известия на Народна библиотека „Кирил и Методий“ за 1966 г.* 1968, с. 335 – 432.

²⁷⁵ **Цветанов, Ценко, Дора Ганчева, , Лиляна Албанска.** Единни правила за описание на печатни произведения в масовите библиотеки. 2. прераб. и доп. изд. София: Наука и изкуство, 1954, 58 с.

²⁷⁶ За повече инф. виж: **Младенова, Мария.** Централата каталогизация – важна част от текущата национална библиография. Значение, история, състояние и задачи. – В: *90 години законодателство за задължителния депозит и текущата национална библиография. Сборник.* София: НБКМ, 1988, с. 121.

²⁷⁷ Подробно изложение за възприетите промени виж: **Цветанов, Ценко, Дора Ганчева, Лиляна Албанска.** Единни правила за описание на печатни произведения в масовите библиотеки. 3. разш. изд. София: Наука и изкуство, 1961, с. 3

²⁷⁸ **Божинова-Троянова, Божана, Лиляна Албанска.** Правила за описване на книгите в научните и в големите библиотеки и за нареждане на фишите в азбучния каталог. 2. разш. и прераб. изд. София: НБКМ, 1962, 203 с.

нието е преработено и допълнено с указания за новопоявили се случаи, събрани от каталогизационната практика на големите библиотеки – Националната библиотека, Университетската библиотека и Библиотеката на БАН. Наблюдава се напредък в процеса на нормативен контрол – за първи път се изисква личните имена на авторите да бъдат развити. До този момент те много често са давани само с инициали дори и ако техните пълни имена са посочени в книгата. Основните промени в новото издание на правилата са следните:

- Включено е допълнение за избор и форма на редните думи;
- Добавени са пояснения за колективните автори, илюстрирани с подробни примери;
- Конкретизирано е кога съставителите могат да се представят като автори;
- Посочени са особености на описанието при многотомните издания и препратките;
- Включени са правила за транслитерация за разлика от предишните издания²⁷⁹, в които са поместени таблици за транскрипция. Преминаването от транскрипция към транслитерация ще доведе до проблеми в процеса на ретроконверсия на каталозите. Транскрибираните имена и заглавия ще се наложи да бъдат транслитерирани, а непредпочитаните транскрибирани форми ще бъдат поставени в нормативните записи.

Особено внимание трябва да се обърне на факта, който отбелязва Божана Троянова: „В последната редакция на ръкописа намериха отражение и препоръките на Международната конференция по каталогизация, състояла се през октомври 1961 г. в Париж. Изобщо разискванията по въпросите, поставени от организационния комитет на конференцията (отразени и в библиотечния печат), бяха много полезни при изясняване на редица основни принципни положения в Правилата²⁸⁰. Това е доказателство, че българските специалисти следят новостите в областта на библиографията и каталогизацията, придържат се към световния опит и международните препоръки в полето на библиографския контрол и следват пътя на изграждане на универсален библиографски контрол.

²⁷⁹ Правила за описване на книги в народните библиотеки (Ред. Тодор Боров) и Правила за описване на книгите в големите библиотеки (Ред. Божана Божинова-Троянова, Ценко Цветанов).

²⁸⁰ **Божинова-Троянова, Б., Л. Албанска.** Правила за описване на книгите в научните..., с. 5.

Създаването на тези правила е усетено не само от каталогизаторите и читателите на библиотеките в средата на ХХ век. Високата степен на унификация на описанията, постигната благодарение на приетите стандарти в следващите години, изиграва своята огромна роля в процеса на ретроспективна конверсия на каталозите, реализиран десетилетия по-късно.

Първите стандарти в областта на библиографското описание в България се появяват в началото на 70-те години на ХХ в. Развитието на стандартизацията в страната върви паралелно с развитието на Текущата национална библиография с оглед на промените, настъпващи в международен план при реализиране на програмата за УБК, както отбелязва и Кремена Зотова: „Това показва и огромното съвременно значение на ЦНБ [Център за национална библиография] за ефективно участие на България в международната програма за УБК и Универсалната достъпност до публикациите“²⁸¹.

В периода 1971 – 1975 г. към Националната библиотека е създаден Съвет по стандартизация, който има за цел да изработи първите стандарти в областта на библиографията. В процеса по изготвяне на новите стандарти българските специалисти взимат под внимание публикуваните вече стандарти от семейството на ISBD, както и съветските стандарти, адаптирайки ги към българските условия, практика и традиции. Но за основа им служат българските правила за библиографско описание. Съобразяването с традицията е основно изискване и в наши дни. Това е видно и в консолидираното издание на ISBD.²⁸² Голяма част от елементите, включени в приетите български стандарти, са заимствани от съветските нормативни документи. Предпоставка за това е не само политическата парадигма, благодарение на която се улеснява обмяната на опит, но и близостта на езиците, което допълнително улеснява процеса на комуникация.²⁸³

Важно е да се отбележи, че българските правила и стандарти са съобразени със световната практика, за което свидетелства и Лиляна Албанска: „Като се имат предвид изказванията на конференцията и

²⁸¹ **Зотова, Кремена.** Организация на Текущата национална библиография на България. – В: *Известия на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“*, Т. 21 (27), 1993, с. 165.

²⁸² **ISBD:** Международен стандарт за библиографско описание. Консолидирано издание. София: Бълг. библиотечно-информационна асоциация, 2012. с. XIII.

²⁸³ **Тошева, Снежина.** Държавни стандарти в областта на библиотечното дело в България. – В: *Библиотекар*, 1976, № 5, с. 8.

предложеният проект на правила за избор на редна дума, трябва да се подчертае, че нашата каталогизационна практика и българските правила за описание са на международно ниво и че у нас съвсем правилно са разрешени проблемите за избор на редна дума. Прилагането у нас на нова международна инструкция за описание не би създавало никакви неудобства и не би наложило почти никакво преустройство на каталозите, тъй като последното издание на нашите Правила за описание съвпада почти с предложениия проект²⁸⁴.

Първите стандарти са приети през 1972 г. и влизат в сила от 01.01.1973:

- ▶ БДС 9735-72 Описание на печатните произведения за библиографски информационни издания и за библиотечни каталози;
- ▶ БДС 9736-72 Съкращения на типични думи в библиографското описание на български печатни произведения (съответства на ISO/R 832-68).

За разлика от наличните правила, които са изготвени в два варианта – един за масовите библиотеки и един за големите библиотеки, приетият стандарт за библиографско описание става задължителен за всички библиотеки в страната, уеднаквявайки каталожното описание чрез установяване на общи правила за печатните произведения. Това е направено вследствие на решенията, взети на Международната конференция в Копенхаген през 1969 г.: „Правилата трябва да се прилагат по възможност и в по-малките, и в специалните библиотеки, а не само в големите, както това е предвидено в проекта“²⁸⁵.

В следващите години продължава дейността по изработване и внедряване на стандарти в областта на библиотечното дело и по-специално на каталогизационната дейност в библиотеките:

- ▶ БДС 10670-73 Описание на специални видове печатни издания. Правила за изготвяне на графични, картографски и нотни издания на библиотечните каталози и библиографските списъци (влиза в сила от 01.01.1974);
- ▶ БДС 11682-74 Описание на специални видове технически издания (влиза в сила от 01.06.1974 г.);
- ▶ БДС 11451-73 Описание на типичните думи в библиографското описание на българските печатни произведения (01.09.1974 г.);

²⁸⁴ Албанска, Лиляна. Международна конференция на експертите по каталогизация. – В: *Библиотекар*, 1969, № 11, с. 39.

²⁸⁵ Пак там, с. 39.

- БДС 11452-73 Съкращения на наименованията на български периодични издания (влиза в сила от 01.09.1974 г.);
- БДС 12691-75 Правила за азбучно нареждане на описания на печатни произведения (влиза в сила от 01.01.1976 г.).

Приемането на тези стандарти удовлетворява необходимостта от нормативни документи за процеса на каталогизация в българските библиотеки.

Пред 1970 г. Министерският съвет приема Постановление № 2, чието основна цел е рационализиране и унифициране на библиотечните процеси в страната. В резултат на това се създава Координационна комисия по каталогизация, която действа активно в периода 1980 – 1989 г.²⁸⁶ Благодарение на нейната дейност се прави преглед на стандартите за библиографско описание, като те са актуализирани и съобразени с публикуваните вече стандарти от семейството на ISBD:

- БДС 15419-82 Библиографско описание на книгите (влиза в сила от 01.07.1983 г.);
- БДС 156878-83 Библиографско описание на периодични издания (влиза в сила от 01.06.1984 г.);
- БДС 15934-84 Библиографско описание на картографски издания (влиза в сила от 01.01.1985 г.);
- БДС 15935-84 Библиографско описание на нотни издания (влиза в сила от 01.01.1985 г.);
- БДС 16764-88 Библиографско описание на графични издания (влиза в сила от 01.01.1989 г.);
- БДС 9736-82 Съкращения на български думи и словосъчетания в библиографското описание на печатните произведения (влиза в сила от 01.01.1983 г.);
- БДС 15714-83 Съкращения на типични думи и словосъчетания в библиографското описание на печатни произведения на чужди езици, отпечатани с кирилска азбука (влиза в сила от 01.07.1984 г.);
- БДС 15715-83 Съкращения на типични думи и словосъчетания в библиографското описание на печатни произведения на чужди езици, отпечатани с латинска азбука (влиза в сила от 01.07.1984 г.).

²⁸⁶ **Карачоджукова, Надя.** Сътрудничество в областта на каталогизацията. Минало, настояще, бъдеще. – В: *СБИР. Нац. науч. конф., XIII* [онлайн]. София, 2003. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.lib.bg/dokladi2003/n_kara.htm.

Комисията подготвя още един много важен инструмент за българските каталогизатори – „Ръководство за азбучни каталози на книгите“. Под това заглавие са публикувани новите правила за библиографско описание, предназначени за българските библиотеки. Ценно ръководство, което, макар и остаряло и неотговарящо напълно на съвременните условия и изисквания на автоматизираните библиотечни каталози, се използва и днес. Авторите отбелязват, че в основата на ръководството са залегнали нормите, поставени в „Правила за описване на книгите в научните и големите библиотеки и за нареждане на фишовете в азбучния каталог“, второ разширено издание; актуализираните и влезли в сила Български държавни стандарти; международните стандарти и други инструкции и методически указания.²⁸⁷ Едва ли авторите на тези правила и стандарти са предполагали, че този инструмент ще бъде използван толкова широко и ще залегне в основата на създаването на електронните каталози на българските библиотеки, а също така ще бъде използван за ретроспективна конверсия на каталозите 25 години след публикуването му.

Създаването на „Технически комитет 16“ към Института по стандартизация на 23.09.1992 г. продължава усилията на поколения библиографи и библиотекари за стандартизиране на библиотечната и каталогизационната практика в страната.²⁸⁸ Основната цел на новосъздаденото звено е изработването на политика за приобщаване към международната общност чрез приемане на нови стандарти в областта на архивната, библиотечната и информационната дейност. В последните години се наблюдава стремеж към директно приложение на международните стандарти чрез превеждането им на български език. За разлика от времето на създаване на първите български стандарти днес в България те имат пожелателен характер. Това логично води до намаляване на нивото на унифицираност на каталозите и на включените в тях библиографски описания. В резултат на това се наблюдава несъвместимост на електронните каталози поради използването на различни формати за библиографско описание, наличие на разлики в описанията, вземане на вътрешнобиблиотечни решения, несъобразени с националните практики. Всичко това води до намаляване на възможностите за обмен на библиографски описания и невъзможността от използване на метода за споделена каталогизация в българските библиотеки.

²⁸⁷ Ръководство за азбучни каталози на книгите. София: НБКМ, 1989, с. 3.

²⁸⁸ Съобщение, публикувано в сп. Библиотека, 1993, № 1, с. 54.

4.1.3. Класификационните таблици и предметните рубрикатори в България

В началото на XX век започва използването на стандартизирани класификационни таблици в България. Читалищната библиотека „Съгласие“ в Плевен е първата библиотека, която въвежда УДК още през 1903 г. Повечето от библиотеките използват собствени класификационни таблици и предметни рубрикатори за изграждане на своите систематични и предметни каталози.

Почти половин век по-късно, през 1951 г., е публикувано първото официално издание на УДК в България. Поради липсата на друг стандартизиран вариант на класификационни таблици регионалните и читалищните библиотеки я избират за изграждане на систематични каталози. Таблиците имат три допълнени и преработени издания (1955, 1960, 1967), които са направени на базата на руските издания.

През 1960 г. научните библиотеки започват да използват превод на съветската библиотечно-библиографска класификация, позната в библиотеките под името „Схема за класификация на книгите в научните и по-големите библиотеки“, което универсализира систематичните каталози на тези библиотеки и улеснява читателите в процеса на търсене на литература.

В България през този период съществуват и трети вид таблици – превод на класификационните таблици на Всесъюзната книжна палата²⁸⁹, която е преведена специално за нуждите на текущата националната библиография, но не е възприета от останалите библиотеки. Въпреки това в каталожните картички, които са разпространявани в рамките на централизираната каталогизация, съществуват и индекси не само по възприетата от текущата библиография схема, но и по другите две използвани схеми в страната.²⁹⁰

През 1977 г. ЮНЕСКО предлага двете класификационни таблици – УДК и Десетичната класификация на Дюи, да бъдат водещи при обмена на информация на международно ниво.²⁹¹

²⁸⁹ **Зотова, Кремена.** Комуникативната същност на класификационните схеми. – В: *Библиотекар*, 1991, № 7 – 8, с. 12.

²⁹⁰ **Божинова-Троянова, Божана.** Библиотечно-библиографската класификация. – В: *В чест на 80-годишнината на проф. Тодор Боров*. София: БАН, 1984, с. 281.

²⁹¹ **Зотова, Кремена.** Комуникативната същност на класификационните схеми..., с. 11; **Лютова, Анастасия.** Класификационната схема на българските библиотеки. – В: *Библиотекар*, 1991, № 2, с. 2 – 4.

По това време в България на разположение на библиотекарите е последното поправено издание на Цветанов и Икономова. То не е стандартизирано, а адаптирано и преработено. През 1985 г. е публикувано ново издание на УДК, което е стандартизирано за математическите, естествените и приложните науки, но са останали преработените решения в областта на хуманитарните и обществените науки. Специалистите много категорично настояват за изготвяне на стандартно издание. Ето защо Анастасия Лютова предлага да се създаде „класификационната схема на България, отговаряща на международните изисквания“²⁹². През 1990 г. Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ взема решение да премине към УДК. По-големите библиотеки в страната, включително и Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“, изразяват своята готовност да приложат УДК в своята практика.²⁹³

Така в началото на XXI век може с категоричност да се каже, че Универсалната десетична класификация е национална класификация, макар все още да няма стандартно издание. Използваното днес издание на класификацията, с всички публикувани изменения и допълнения, дава възможност на българските библиотеки да изградят електронни каталози, в които да използват унифицирани класификационни индекси. Положителен е и фактът, че библиотеките не е необходимо да преработват своите традиционни систематични каталози, тъй като решението е взето в зората на навлизащата автоматизация в българските библиотеки и постепенното отмиране на традиционните каталози. Процесът на ретроспективна конверсия позволява запазване на каталозите във вида, в който са, но електронните каталози могат да съдържат класификационни индекси по УДК.

С развитието на науката се развива и класификацията. Все по-голяма става и разликата между съществуващото издание на УДК в България и стандартното издание. Благодарение на доброволния труд към международния проект UDC Summary на специалистите А. Тотоманова и А. Дипчикова българските библиотеки разполагат с онлайн превод на съкратеното издание на УДК.²⁹⁴ Те продължават своята работа

²⁹² Лютова, Анастасия. Класификационната схема на българските библиотеки..., с. 2 – 4.

²⁹³ Сазданова, Лиляна, Мария Капитанова. Още за УДК и за необходимостта от нова класификационна схема в Университетската библиотека. – В: *Библиотека*, 1991, № 5, с. 2 – 3.

²⁹⁴ UDC summary [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.udcsummary.info/php/index.php>.

и през 2017 г. е публикувано средно стандартно издание на класификацията²⁹⁵, което постепенно започва да се използва в практиката.

Съвсем различно стои въпросът, свързан с предметните рубрики, които са съществена част от записите в електронните каталози. Днес те са предпочитани поради използването на естествения език, който е много по-удобен и лесен за ползване от потребителите. За съжаление библиотеките не успяват да изградят общ предметен рубрикатор, който да се използва във всички библиотеки в страната. Единствено Националната библиотека изгражда свой рубрикатор, който е стандартизиран и се развива системно и целенасочено. Но при изграждането на рубрикатора има един съществен проблем, свързан с неговото развитие. Националната библиотека отказва да добавя рубрики, за които липсват книги в нейния фонд. Ето защо научните библиотеки се сблъскват с един парадокс – те комплектуват чужда литература, която не е налична във фондовете на Националната библиотека. Чуждите издания разглеждат новите постижения в различни научни области и в същото време в процеса на семантична обработка се установява липсата на дадена предметна рубрика, която да представи с по-голяма точност съдържанието на съответното издание. Това е една от вероятните причини рубрикаторът да не бъде широко използван в практиката на българските научни библиотеки. Въпреки това една от малкото библиотеки в страната, прилагащи рубрикатора, е Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“. С цел преодоляване на посочения проблем в групата по предметизация към НБКМ участват и специалисти от Университетската библиотека.

Българската библиотечна общност има изострена необходимост от разработване и въвеждане в практиката на Национален предметен рубрикатор, който да бъде адекватен на развитието на науката и достатъчно гъвкав, за да отговори на нуждите на всички видове библиотеки в страната.

²⁹⁵ **Универсална десетична класификация:** CC Publication No. 099, UDC Consortium – Licence No. PL2016/01. [Състав., доп., прев. Александра Николаева Дипчикова, Антоанета Иванова Тотоманова.] София: Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2017, 446 с.

4.1.4. Автоматизиране на библиотечните процеси в България. Етапи. Проблеми

Автоматизирането на библиотечните процеси в българските библиотеки започва десетилетия по-късно в сравнение с библиотеките в САЩ и Западна Европа. Както констатира и Лиляна Албанска, в края на 60-те години българските специалисти са подготвени теоретично, познават водещите тенденции в света за стандартизиране на библиографското описание, но изостават по отношение на автоматизиране на библиотечните процеси.²⁹⁶

Първите успешни опити за въвеждане на автоматизация в каталогизационната практика в страната се правят в средата на 80-те години на XX век. В този период най-значителен е опитът на Националната библиотека за използване на перфокарти при регистрация и обработка на чуждите периодични издания, получавани в библиотеката.²⁹⁷ Още тогава се наблюдава един български феномен – всяка библиотека въвежда в своята практика стандарти, формати и правила, които не са официално приети на национално ниво. Въпреки че още през 1983 г. е публикуван „Формат за машинночитаеми библиографски записи: Чуждестранни периодични издания“²⁹⁸, а една година по-късно е публикуван и „Формат за машинночитаеми библиографски записи: Книги“²⁹⁹, както и инструкции за неговото използване³⁰⁰, повечето библиотеки не се съобразяват с тях и разработват свои собствени формати. Например Народна библиотека „Иван Вазов“, библиотеката при Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – гр. Свищов използват собствени разработки за автоматизирано въвеждане на библиографските описания.³⁰¹ Десетилетие по-късно Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ въвежда свой собствен формат за машинночетимо

²⁹⁶ Албанска, Лиляна. Международна конференция на експертите по каталогизация..., с. 41.

²⁹⁷ Михайлова, Амелия. Автоматизация в някои библиотеки у нас. – В: *Библиотекар*, 1986, № 4, с. 9.

²⁹⁸ **Формат** за машинночитаеми библиографски записи. Чуждестранни периодични издания. София: НБКМ, 1983, 51 с.

²⁹⁹ **Формат** за машинночитаеми библиографски записи. Книги. Състав. Амелия Михайлова и др. София: НБКМ, 1984, 92 с.

³⁰⁰ **Инструкции** към формата за машинночитаеми библиографски записи. Книги. Евгения Попова и др. София: НБКМ, 1984, 154 с.

³⁰¹ Михайлова, Амелия. Автоматизация в някои библиотеки у нас..., с. 10.

библиографско описание, което ще доведе 15 години по-късно до необходимостта от редактиране на 300 000 записа. Подобна е и ситуацията в Библиотеката на БАН, която не успява дори да прехвърли създадените записи при преминаване към интегрирана библиотечно-информационна система. Това е поредно доказателство, че библиотеките трябва да съгласуват своите действия, да работят стандартизирано, за да не се налагат по-късно промени и корекции на каталожните описания, без значение дали каталогът е традиционен, или електронен. При липсата на стандартизация и използване на различни формати ще се налага непрекъснато конвертиране на описанията от един формат в друг, което е и предпоставка за загуба на данни.

Основните фактори, поради които автоматизирането на библиотечните процеси е изключително забавено, са свързани с недалновидна политика и подценяване на значението на библиотеките за развитието на науката, икономиката и образованието. Последствията от тази политика водят до слабо финансиране, забавяне на автоматизацията на библиотечните процеси и до сериозно изоставане.

С цел формиране на нова държавна политика и преодоляване на изоставането в библиотечната автоматизация през 1992 – 1993 г. е разработен проект за изграждане на Национална автоматизирана библиотечно-информационна система (НАБИМ) от фондация „Отворено общество“ и Министерство на културата.³⁰² Автори на проекта са водещите специалисти Александър Димчев (ръководител на проекта), Мария Капитанова, Александра Дипчикова, Мария Аргирова, Славянка Скопцова, Анета Дончева, Таня Войникова, Милен Ангелов, Румен Чернаев. Основните цели, които те си поставят, са:

- Анализ на състоянието на големите научни библиотеки в страната;
- Разработване на стратегия за развитието на автоматизацията на националната библиотечна мрежа.³⁰³

В стратегията за развитието на НАБИМ в България се предвижда решаване на три проблема, свързани с библиотеките:

- Подобряване дейността на библиотеките в страната;
- Усъвършенстване на информационното обслужване;

³⁰² Димчев, Александър, Таня Войникова. Бъдещето няма да ни чака. Библиотеките в България и новият информационен ред. – В: *Библиотека*, 1996, № 4 – 5, с. 11.

³⁰³ **Изграждане и развитие** на Национална автоматизирана библиотечно-информационна мрежа (НАБИМ). Проект. София, 1993. с. 5 – 6.

- Осигуряване на възможност за международен обмен на информация чрез действащите информационни мрежи в Европа и света.³⁰⁴

Изграждането на НАБИМ като централизирана система от свързани помежду си библиотеки се предвижда да бъде финансирано от държавата и от различни организации. Предлага се в системата да се поддържат сводни каталози, изградени на базата на електронните каталози на библиотеките участнички, създадени и въз основа на действащите в страната правила и стандарти за тяхното библиографско представяне, съобразени с международните стандарти. В проекта се предвижда усъвършенстване на съществуващите машинночетими формати и разширяването на обхвата им, въвеждане на една класификационна схема и постепенното отпадане на ББК, приемане и разработване на предметния рубрикатор на Националната библиотека.³⁰⁵ В съответствие със световната практика е предвидено и осъществяването на контрол върху качеството на библиографската информация преди вливането ѝ в сводните каталози. За ускоряване на проекта се предвижда ретроспективно въвеждане на информацията от наличните каталози и създаване на Национален автоматизиран своден каталог (НАСК) в рамките на НАБИМ. Авторите на проекта отбелязват, че „за да се увеличи информационната стойност на НАСК, трябва да се дава възможност за конверсия на традиционните каталози в автоматизирана форма, с приоритети за уникални колекции на НБФ [Национален библиотечен фонд]“³⁰⁶. Неслучайно авторите са посочили уникалните колекции като приоритетни – сводният каталог би позволил не само разкриване на наличния библиотечен фонд, но би могъл да бъде основа и за стартиране и организиране на процеса на дигитализация на фондовете.

Проектът НАБИМ предлага разумни решения и действия, съответстващи на развитието на библиографския контрол в света, вземайки под внимание българската действителност. Той не само предлага реални действия, но и поставя теоретични основи за развитието на библиотеките, тяхната каталогизационна практика и организирането на съвместни дейности, свързани с повишаване на качеството на библиографските описания и предоставяне на информация за библиотечните фондове в интернет пространството.

³⁰⁴ Пак там, с. 119.

³⁰⁵ Пак там, с. 125 – 129.

³⁰⁶ **Дипчикова, Александра, Александър Димчев, Мария Капитанова.** Създаване на Национален автоматизиран своден каталог. – В: *Библиотека*, 1994, № 5, с. 9.

За съжаление, въпреки огромните усилия и подкрепата от страна на фондация „Отворено общество“, проектът не успява да се реализира в пълния си вид. Една от основните причини отново е липсата на финансиране от страна на държавата. Въпреки това проектът НАБИМ изиграва важна роля за стартирането на същинска автоматизация на библиотечните процеси, закъсняла повече от 20 години.

4.1.5. Библиографският контрол в България днес

Наред с развитието на библиографския контрол в световен мащаб и българските специалисти се стремят да работят в тази посока. Опитите на библиографите за унифициране на описанията са съобразени с изследванията и препоръките на международните специалисти. Може да се твърди, че качеството на библиографското описание и на структурата на текущата национална библиография достигат високи нива, а постиженията са отбелязани и в чуждестранния професионален печат.

През 80-те години на XX век българските библиотеки разполагат със стандарти за библиографско описание, съобразени с международните, както и с национални правила за каталогизация на книги, които отговарят на българските традиции в областта на каталогизацията, но същевременно с това са съобразени с изискванията, заложи в приетите стандарти. В страната липсват правила, които да дават насоки за описание на периодични издания, и библиотеките използват само наличните стандарти.

В същото време текущата национална библиография изпълнява всички препоръки, свързани с разширяване на обхвата на включените документи. Постепенно националната библиография включва все повече документи, включително и булгарика. Същинското развитие на националната библиография е през 60-те и 70-те години на XX век, когато тя започва да представя пълно националната книжна продукция, придържайки се към оптималния модел за текуща национална библиография и към препоръките на световните специалисти. Сериите имат и богат справочен апарат. Съгласно световните практики библиографските описания са съобразени с действащите в страната стандарти за описание на различни видове документи. Най-често използваният език за семантично представяне на библиотечните документи е УДК. Поради приемането на класификацията за национална всички описания в текущата националната библиография съдържат и индекс по УДК.

Автоматизацията на българските библиотеки значително се забавя. С идеята да се наложи промяна на държавната политика и да бъдат предоставени повече средства за развитие на библиотеките и тяхната автоматизация, се създава проектът НАБИМ, който не успява да се реализира, и всяка библиотека търси самостоятелно пътища за развитие. Вследствие на това библиотеките започват да използват различни автоматизирани системи в своята работа, съответно и различни формати за машинночетима каталогизация. Това значително затруднява организирането на система за обмен на записи и споделена каталогизация. Днес в България не съществува споделена каталогизация, библиотеките не обменят записи помежду си не само поради различия в използваните формати, но и поради все по-задълбочаващото се технологично изоставане.

Библиотеките в България работят с различни автоматизирани системи. Само две от големите български библиотеки работят с един световнопризнат продукт – ALEPH 500. Интегрираната библиотечно-информационна система ALEPH 500 е гъвкав продукт, който може да бъде адаптиран според специфичните изисквания на библиотеката, в която се използва. Интерфейсът на продукта е изключително лесен за ползване както за библиотекарите, така и за потребителите на библиотеката. Записите се създават с Unicode, което означава, че могат да се описват и съответно търсят документи на различни азбуки – латиница, кирилица, гръцки и др. ALEPH 500 работи със следните формати от фамилията MARC 21: Формат за библиографски данни, Формат за нормативни данни и Формат за топографски данни. Интегрираната библиотечно-информационна система ALEPH 500 се състои от 7 основни модула: комплектуване и продължаващи издания; каталогизация; обслужване; междубиблиотечно заемане; учебни ресурси; уеб OPAC; административен модул. В системата има вградена конвертираща програма за вход-изход в UNIMARC, както и възможност за конвертиране на записи, създадени в различен формат. Това служи и за основа при учредяването на фондация НАБИС³⁰⁷ и включването на двете големи библиотеки в проекта.

Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ първоначално започва да работи с безплатния продукт, разпространяван от ЮНЕСКО – CDS/ISIS. По-късно, през 2006 г., се включва в мрежата Cobiss.NET и

³⁰⁷ НАБИС [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.nalis.bg/>.

внедрява софтуерния продукт Cobiss, който позволява работа на библиотеки в мрежа и съответно изграждане на своден каталог. Основната идея за интегрирането на този продукт е голяма част от българските обществени библиотеки да се включат и да внедрят платформата като библиотечна система, с цел да се създаде национален своден каталог и възможност за споделена каталогизация. Едва през 2015 г. за кратко към Националната библиотека се присъединява и Регионалната библиотека в Добрич, но скоро се прекратява съвместната дейност. По-късно към нея се присъединява Научно-техническата и педагогическа библиотека към НАЦИД. Останалите библиотеки работят с други информационни системи, голяма част от които са създадени и поддържани от български фирми. Проблемът в липсата на интерес не е свързан с езикова бариера, тъй като потребителският софтуер е преведен на български език, а по-скоро с факта, че библиотеките вече са изградили собствена база от данни и използвайки дадена система, те нямат желание да правят промени, които от своя страна могат да доведат до възникване на редица проблеми при прехвърляне на записите, а също така и до необходимост от обучение на библиотекарите. За съжаление внедряването на системата от Националната библиотека е твърде закъсняло. Голяма част от библиотеките вече са напреднали в технологично отношение и имат свой път на развитие. Загубената в последните десетилетия методична функция на Националната библиотека и абдикирането ѝ от отговорност за развитието на стандартизацията в областта на библиографската дейност също имат своята отрицателна роля.

Повечето библиотеки в България работят с български софтуерни продукти – АБ на фирма РС-ТМ³⁰⁸ и e-Lib на фирма СофтЛиб.³⁰⁹ Системите са подходящи за малки библиотеки и предлагат решения за цялостна автоматизация на процесите в тях. По-голяма част от библиотеките работят с продукта АБ. Предимствата при използването на тези системи за българските библиотеки са свързани, от една страна, с факта, че продуктите са съобразени с българските стандарти за каталогизация, а от друга страна, са гъвкави и дават възможност за промяна или добавяне на нови функции, които да отговарят на конкретните изисквания и специфики на дадена библиотека. Това позволява създаване на сводни каталози, в повечето случаи регионални или с местно

³⁰⁸ РС-ТМ [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.pc-tm.eu/>.

³⁰⁹ СофтЛиб [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://softlib.bg/>.

значение. Към този момент нито един от двата софтуерни продукта не се използва за споделена каталогизация, но с тяхна помощ се създават няколко сводни каталога.

Един от важните каталози е Каталогът на университетските библиотеки³¹⁰, в който участват 23 библиотеки. С най-голямо участие са библиотеката на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ (105 114 записа) и Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“ (92 483 записа). Каталогът е създаден в началото на 2015 г. и съдържа над 400 000 библиографски записа. След това обаче липсва информация за актуализиране на данните.

Фирма „СофтЛиб“ създава сводния каталог „Регина – обединен каталог на регионалните библиотеки“³¹¹, които обединява каталозите на следните пет библиотеки:

- Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив;
- Столична библиотека;
- Регионална библиотека „П. Р. Славейков“ – Велико Търново;
- Регионална библиотека „П. К. Яворов“ – Бургас;
- Регионална библиотека „Сава Доброплодни“ – Сливен.

Макар че в българските библиотеки се използват различни софтуерни продукти и формати за библиографско описание, нищо не е изгубено. Развитието на технологиите позволява конвертиране на библиографските описания от един формат в друг, при условие че записите са направени във формат, съобразен с ISO 2709. Това позволява изграждане на сводни каталози. Доказателство е изграденият Национален академичен своден каталог, който е създаден в изпълнение на проект за изграждане на Национална академична библиотечно-информационна система (НАБИС).³¹² В сводния каталог участват 40 академични и регионални библиотеки. Общият брой на записите е над 3,5 милиона и техният брой всекидневно нараства. Уникалното в случая е, че тези

³¹⁰ **Каталог** на университетските библиотеки [онлайн]. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <http://www.pc-tm.com/abkub/abs.htm>.

³¹¹ **Регина** – обединен каталог на регионалните библиотеки [онлайн]. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <http://ruc.ilib.primasoft.bg/>.

³¹² За първи път абривиатурата НАБИС се появява в статия на Даниела Атанасова, посветена на библиотечната автоматизация на БАН и изграждането на национален своден каталог: „С не по-малко значение е и въпросът за създаването и поддържането на локални АБС [Автоматизирани библиотечни системи], взаимодействието между тях и интегрирането им в национална автоматизирана библиотечно-информационна система (НАБИС)“. А реализирането на идеята се осъществява десетилетия по-късно.

библиотеки използват различни библиотечно-информационни системи и различни машинночетими формати. Сводният каталог НАБИС дава възможност на потребителите само с едно търсене да откриват както библиографски записи, така и пълнотекстови дигитални ресурси и дигитализирани документи. Реализирането на проекта на национално ниво успява да постигне една от основните си цели – всички ресурси да бъдат намираеми от потребителите чрез един вход и само с едно информационно запитване.

За съжаление, отново трябва да се отбележи, че успехите се постигат без участието на държавата, а благодарение на чужда финансова помощ. Проектът е подкрепен от фондация „Америка за България“. В рамките на първия 5-годишен период записите, включени в каталога, се увеличават около 5 пъти, за което допринася и втората част на проекта – извършването на ретроспективна конверсия на каталозите на библиотеките учредителки.

Особено притеснително е, че все по-често се наблюдава и промяна в библиографския запис, липсва унификация. Това се дължи и на факта, че наличните стандарти и правила са остарели и недостатъчни за променящата се природа на документите. Доказателство за съществуващия разнобой може да се види в изградените сводни каталози, където много ясно се забелязва тази тенденция.

Всичко, което е постигнато с толкова много труд и на фона на световния стремеж за създаване и развитие на универсален библиографски контрол, постепенно губи своето значение в България и отпада от практиката на библиотеките. Би трябвало библиотечната общност да се обедини и с двойно повече усилия и с три пъти по-голяма бързина да възстанови изгубеното ниво на стандартизация и унифициране на библиографските описания в каталозите на българските библиотеки.

В средата на 2021 г. в страната все още не са публикувани правила за описание на периодични издания, както и на други видове издания. Правилата за каталогизиране на книги не са актуални и в някои случаи са неприложими за създаване на записи в електронна среда. В професионалния периодичен печат непрекъснато излизат материали с инструкции и насоки за описание на различни видове документи, включително и на новите ресурси, които се появяват с широкото навлизане на информационните технологии, но това не е достатъчно. За да бъдат активно ползвани и за да има истинска стандартизация в тази област, е необходимо да бъдат създадени правила, които да служат за каталогизи-

зиране на тези издания. Вероятно проблемът ще бъде решен от новото поколение библиотечни специалисти. Посоката, в която трябва да се работи в България днес, е изграждане на съвременен инструментариум, който да бъде използван в процеса на каталогизация в българските библиотеки. Стъпка в тази посока е преводът на консолидираното издание на ISBD. Въпреки че текстът на стандарта е достъпен на български език, няма ясна стратегия за неговото внедряване в библиотечната практика. Липсата на национални правила за описание, съобразени с новите Международни принципи за каталогизация, също води до намаляване на унифицирането на каталожната практика в българските библиотеки. Не на последно място трябва да се посочи и липсата на методичен център, който да подпомага каталогизаторите в България и да дава насоки за представяне на новите видове документи. Въпреки това достъпността на каталога на Националната библиотека в интернет позволява извършването на разнородни консултации, свързани с вземането на конкретни решения при описание на даден документ, но за съжаление може да бъде използван само за българските книги. Големите научни библиотеки, които набавят и голям процент чужда литература, често се изправят пред предизвикателството да вземат локални решения за определени случаи, които невинаги отговарят на националния опит и практика.

След като българските библиотеки автоматизират своята дейност, логично е следващата стъпка да бъде конвертиране на каталозите в машинночетим вид.

4.2. Процесът на ретроспективна конверсия в България

Процесът на ретроспективна конверсия на библиотечните каталози е предизвикателство за всяка библиотека. Типовете ретроконверсия и методите за нейното изпълнение са различни и зависят от структурата на библиотеката и от финансовите ресурси, които може да отдели за изпълнение на задачата. В една част от държавите има национални стратегии и програми, подкрепени от правителствата, а други разчитат на собствени усилия или на проекти, финансирани от неправителствени организации. Повечето големи световни библиотеки завършват процеса до края на XX век.

За ретроспективна конверсия в България започва да се говори през 1994 г. след стартиралата в страната ускорена автоматизация на

библиотеките вследствие на създадения проект НАБИМ. Една година по-късно в рамките на V национална конференция на СБИР под надслов „Библиотеките и бъдещето“ Виолета Людсканова поставя въпроса за ретроспективна конверсия в България и предлага „изготвянето на проект за ретроспективна конверсия на каталозите на национално равнище“³¹³, посочвайки и причините за направеното предложение:

- Финансови съображения – осигуряването на средства би могло да стане по-лесно, когато библиотеките се обединят и работят на национално ниво;
- Конверсията трябва да бъде извършена по един и същи начин, за да има съвместимост на записите;
- Трудностите при изпълнение на проект за ретроспективна конверсия в България са свързани не само с наличието на издания на много езици, но и с разнообразието от азбуки;
- Обединяването на усилията ще бъде залог за успешната реализация на проекта.

За съжаление действия по реализирането ѝ не са предприети. В близките години единствено в Националната библиотека стартира процес на организирана вътрешна ретроспективна конверсия. Това е и първият реализиран голям проект в България. Към този момент Националната библиотека работи с автоматизираната система CDS/ISIS, позволяваща създаването на стандартизирани библиографски записи, съответстващи на действащите в страната стандарти и правила за описание. Основният недостатък е свързан с липсата на директна връзка между нормативните файлове и базата от данни, което затруднява възможността за извършването на различни справки, разчитайки на източника, който служи за създаване на записите.

Проектът „Изграждане на библиографска база от данни за български книги“ е разработен през 1995 г. и е финансиран от Регионалната библиотечна програма към Институт „Отворено общество“ в Будапеща и Програмата „Библиотеки“ на Фондация „Отворено общество“ – София.³¹⁴ Проектът е финализиран през 2002 г. За конвертиране на

³¹³ **Людсканова, Виолета.** Библиотеките и бъдещето, или що е ретроконверсия на каталозите и има ли тя почва у нас. – В: *Библиотеките и бъдещето. Доклади от V национална конференция на СБИР.* София, 1995, с. 14; **Людсканова, Виолета.** За ретроконверсията на каталозите. – В: *Библиотека*, 1995, № 8 – 9, с. 8 – 15.

³¹⁴ **Тотоманова, Антоанета, Александра Дипчикова.** Проектът „Изграждане на библиографска база данни за българските книги 1878 – 1991 г.“. Етап в развитието на националната библиография. – В: *Библиотека*, 2003, № 6, с. 17 – 24.

записите са използвани не каталозите на библиотеката, а ретроспективните библиографски указатели „Български книги 1878 – 1944“³¹⁵ и „Български книги 1944 – 1969“³¹⁶, както и годишните кумулативни указатели на Серия 1 „Български книгопис“ на Текущата национална библиография за периода 1969 – 1991 г. Общият обем е около 200 000 записа.³¹⁷ Взето е решение съществуващите описания да бъдат представени в машинночетим вид съгласно действащите в момента стандарти и правила за библиографско описание с цел унифициране на записите. УДК е възприета за национална класификация през 1992 г., а описанията в двата ретроспективни репертоара не съдържат индекс по УДК. Ето защо е взето решение в тези записи да не бъде поставян класификационен индекс. Подобна е и ситуацията с предметните рубрики.

В репертоара „Български книги 1944 – 1969 г.“ не са включени определени заглавия по идеологически причини. Това налага впоследствие сверяване на създадените записи със служебния азбучен каталог на библиотеката, което е съчетано с нанасяне на индексите по УДК и предметните рубрики, отбелязани на каталожните картички. По този начин информацията се допълва, което води и до подобряване на възможностите за търсене в базата от данни. Работата по ретроспективната конверсия продължава и след приключване на проекта. Част от нея е свързана и с разкриване на съдържанието на описаните документи, създадени в периода 1878 – 1944 г., чрез поставяне на класификационни индекси и предметни рубрики.³¹⁸ Основното предимство при работа с ретроспективните репертоари е свързано с унифицираните библиографски описания, представени в тях. Библиотеките, които работят с каталозите, се изправят пред предизвикателството да работят с библиографски описания, създавани в съответствие с различни правила за описание, което в някои случаи затруднява каталогизаторите при въвеждане на данните.

Реализирането на задачата води до разкриване на националната литература. По този начин се изпълнява и една от задачите на програмата за Универсален библиографски контрол, която вмениява на

³¹⁵ **Български книги 1878 – 1944.** Библиографски указател. Азбучна поредица: Т. 1 – 9. София: НБКМ, 1978 – 2006.

³¹⁶ **Кънчев, Стефан Иванов.** Български книги 1944 – 1969. Библиографски указател. Азбучна поредица: Т. 1 – 7. София: [Ст. Кънчев], 1976.

³¹⁷ **Тотоманова, Антоанета, Александра Дипчикова.** Проектът „Изграждане на библиографска...“, с. 19.

³¹⁸ Пак там, с. 22 – 23.

националните библиографски агенции да представят националната книжна продукция чрез машинночетими записи в електронните каталози. Това дава възможност на потребителите от цял свят да намерят информация за българските книги. Едно от големите предимства при конвертирането на описанията е свързано с възможността библиотеките в България да бъдат подпомогнати в процеса на ретроспективна конверсия на каталозите чрез представяне на готови стандартизирани библиографски записи, които могат да служат за извършване на разнообразни справки, свързани с описанието, сверяване и допълване на данни. Основен недостатък на този проект е неговото ограничаване само за издадените в България книги. Така фондът на Националната библиотека не се разкрива изцяло. Скрити за потребителите остават и българските периодични издания, и специалните колекции, съхранявани в най-голямата българска библиотека.

Десетилетие след реализирането на проекта Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ се включва и в проект НАБИС с конвертиране на библиографските описания на български дисертации и дисертационни трудове за периода 1970 – 1995.³¹⁹ Записите се създават по Серия 2 от Текущата националната библиография. През 2013 г. към сводния каталог са присъединени 12 798 записа, в които влизат и записи на сбирка от френски старопечатни и редки книги. От гледна точка на каталогизационната дейност на библиотеките разкриването на този фонд в електронния онлайн каталог на НБКМ и съответно в сводния каталог НАБИС подпомага развитието на нормативните файлове на имената, тъй като в повечето описания се съдържат пълните форми на имената на авторите. От друга страна това позволява да се проследят научните постижения и интереси на българските учени в посочения период. В професионалния печат липсват данни за степента на реализиране на този проект.

Останалите големи библиотеки в страната не работят координирано по ретроспективна конверсия, а всяка според възможностите, които има. В професионалния печат липсват публикации, представящи процеса в отделните библиотеки.

Двете големи български софтуерни компании, които са създали и поддържат интегрирани библиотечно-информационни системи – РС-

³¹⁹ **НАБИС:** Новини [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://bit.ly/2ZHx5X>.

ТМ и СофтЛиб, предоставят възможност на библиотеките, работещи с техните продукти, да използват конвертираните от Националната библиотека записи. Това улеснява и ускорява процеса на ретроспективна конверсия в по-малките публични и академични библиотеки, чиито фондове в по-голямата си част се състоят от издания на български език. По-малките и нови библиотеки успяват със собствени усилия и без допълнително финансиране да изпълнят тази задача и да разкрият своите фондове онлайн. Към момента няма яснота каква част от библиотеките са представили пълно своите фондове в електронните си каталози.

Две от големите библиотеки в България – Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ и Централната библиотека на Българска академия на науките, започват организирано процеса на ретроспективна конверсия в изпълнение на проект НАБИС, който стартира през 2009 г. Основната му цел е създаване на онлайн своден каталог на академичните библиотеки в България. Проектът протича в две фази. Първата е закупуване на хардуер и софтуер, с които да се постигне обединяване на каталозите на библиотеките учредителки:

- Централна библиотека на Българска академия на науките;
- Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“;
- Библиотека „Паница“ – Американски университет в Благоевград.

Вторият етап от проекта предвижда присъединяване на всички желаещи „академични, университетски и технологично готови обществени библиотеки“³²⁰. И в двете фази е предвидено изпълнение на процес на ретроспективна конверсия в библиотеките учредителки. Това е предпоставка за изпълнение на основната задача, която си е поставила фондация НАБИС, за увеличаване на „библиотечно-информационната комуникация между научните институции, висшите училища, големите библиотечни хранилища“³²¹.

За изпълнението на задачата са закупени някои от най-добрите софтуерни продукти за управление на библиотечни ресурси:

- ALEPH 500;
- Primo;
- SFX;
- Metalib;
- DigiTool.

³²⁰ Пак там.

³²¹ Пак там.

Този проект дава възможност да се стартира организиран процес на ретроспективна конверсия в двете най-големи научни библиотеки в България – Библиотеката на БАН и Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“. Макар условията да са еднакви, всяка от библиотеките избира свой метод на работа. Опитът на Университетската библиотека ще бъде представен подробно в Глава 5 от настоящия труд. Основните разлики при конвертиране на библиографските описания на тези две библиотеки и Националната библиотека са свързани, от една страна, с използваните софтуерни продукти, а от друга, с използването на различен формат за машинночетими записи. Утвърдените и широко използвани от библиотеките софтуерни продукти са гаранция за качество на системата, както и стремеж за придържане към утвърдени в световен мащаб библиотечни стандарти.

Библиотеката на БАН работи с изданията *de visu*, което от своя страна забавя процеса. Причините за това са няколко. От една страна, затруднението е свързано с обучението на библиотекари, които са включени в процеса – те трябва да бъдат обучени да класират и предметизират. Освен това при работа с каталози значително се улеснява въвеждането на данните, които вече са прегледани от специалисти и при сложни случаи са взети конкретни решения в процеса на създаване на каталожната картичка. От друга страна, работата *de visu* позволява да бъдат въведени данните коректно и да се избегнат евентуални грешки, допуснати в процеса на каталожно описание, както и да бъдат добавени данни, които по една или друга причина не са включени в каталожната картичка. От друга страна, работата с изданията *de visu* и процесът на рекаталогизация са затруднени поради техническата дейност по изваждане на книгите от книгохранилището. Липсата на възможност за отдалечена работа по проекта и съответно извън рамките на работното време също допринасят за забавяне на процеса. В резултат Библиотеката на БАН успява да представи в своя онлайн каталог само изданията, съхранявани в книгохранилището, намиращо се в сградата на Централната библиотека, както и малък процент от фондовете на филиалните библиотеки към институтите на БАН. Това се дължи и на по-малкия брой работещи по проекта библиотекари, тъй като изпълнението на задачата изисква и по-висока квалификация на каталогизаторите. Въпреки това създадените записи са с високо качество съобразно приетите в библиотеката стандарти и правила. В този каталог много ясно се откроява липсата на осъвременен инструмен-

тариум за каталогизационната дейност в библиотеките и все по-ясно очертаващата се липса на стандартизация както в областта на библиографското описание, така и в липсата на стандартизирано издание на УДК към момента на изпълнение на проекта и недостатъчна пълнота на предметния рубрикатор.

Реализираните в България проекти показват, че големите библиотеки не могат със собствено финансиране да конвертират своите каталози. И двата големи проекта са изпълнени благодарение на чужда финансова помощ. Всяка библиотека реализира процеса само със собствени усилия, без да разчита на външни фирми, а методът на работа се избира от самата библиотека в зависимост от целите, които си е поставила. Липсата на стандартизация и използването на разнообразни софтуерни продукти води и до невъзможност библиотеките да обменят записи, не само създадени в резултат на ретроспективна конверсия, но и записи на нови издания. Наложително е българските библиотеки да започнат възможно най-скоро работа по координиране на своята дейност и да се възползват от опита на чуждите библиотеки за кооперирана каталогизация – от една страна, по този начин ще се спестят средства, а от друга, ще се постигне по-високо ниво на стандартизация на описанията.

4.3. Дигитализацията в България.

Ретроконверсия и дигитализация

4.3.1. Книжовното културно наследство на България и предприетите мерки за неговото опазване

През 90-те години на ХХ век големите световни библиотеки вече са конвертирали повечето от своите традиционни каталози, което дава възможност за създаване на сводни онлайн каталози не само на национално, но и на регионално и международно ниво. В този период стартират редица изследвания, свързани с определяне на състоянието на книжовното културно наследство и определяне на застрашените колекции, за които трябва да се предприемат спешни мерки, гарантиращи тяхното опазване. Развитието на технологиите дава възможност на световните библиотеки да се насочат към метода на дигитализация. Това позволява застрашените библиотечни фондове да бъдат опазени за поколенията и в същото време да бъдат достъпни за потребителите

в интернет пространството. Създаването на онлайн сводни каталози и световни дигитални библиотеки дава възможност за достъп до световното културно наследство и за представяне на културната идентичност на дадена държава.

В периода 1996 – 1997 г. в България, подобно на изследванията, проведени и в други държави, се разработва проект на Национална програма за опазване на библиотечните фондове. Една от основните цели, които си поставят специалистите при разработването му, е установяването на „обхвата и състоянието на библиотечно-информационните фондове в България“, както и да се „осъществи широка разгласа на намерението в перспектива целенасочено да се работи по опазването на библиотечните фондове, по консервацията и реставрацията на значими сбирки от материали, по библиографско-информационната им регистрация“³²².

Изследването съвпада по време с все по-голямото внимание, което се отделя на културното наследство в световен мащаб, и обсъждането на възможностите за неговото запазване, включително и чрез методите на дигитализацията. В този период в страната започва постепенно автоматизиране на библиотечните дейности, но българските библиотеки все още не са достатъчно добре технически обезпечени, за да предприемат стъпки за дигитализиране на фондовете. Библиотеките в България по това време използват метода на микрофилмиране за опазване на културното наследство, което съхраняват. В процеса липсва координация на регионално, а още по-малко на национално ниво, липсва дори стандартизация на начина на отчитане на микроформите, както е констатирано и в Националната програма за опазване на библиотечните фондове „Отчитането на микроформите... става в различни мерни единици – по брой и по кадри“³²³. Изборът на техника, с която да се извършва този процес, не зависи от вида на материала, а от техниката, която може да си позволи съответната библиотека. Този метод се използва за опазване на старопечатни вестници и вестници, издадени в периода 1878 – 1944 г., също така и за ръкописи, старопечатни книги, отделни архиви и архивни единици.

Една от важните констатации е свързана с липсата на съобразяване „с нуждата от техническа съвместимост при покупката на техника

³²² **Национална програма** за опазване на библиотечните фондове. Проект. София: СБИР, 1997, с. 5.

³²³ Пак там, с. 43.

както за микрофилмиране, така и за четене³²⁴. Но все пак в проекта се набляга на необходимостта от изработване на правила за достъпа и за спазване на технологичните изисквания, за да може тази задача да бъде доведена до успешен край. Въпреки направения анализ и представените резултати на библиотечната общност не са предприети стъпки за унифициране и координиране на дейностите, свързани с опазване на библиотечните фондове, включително и в процеса на микрофилмиране. Важно е да се отбележи, че микроформите, като носител на информация, не получават широко приложение сред българските потребители. Те ги използват само ако достъпът до оригиналния документ е невъзможен в нито една библиотека. Това, от една страна, се дължи на факта, че потребителите нямат навици да работят с докуматор, а от друга страна, поради липсата на библиографска информация за микрофилмираните материали.

Специално внимание в изследването е обърнато на библиографския контрол и неговите основни задачи за процеса на преформатиране на фондовете³²⁵:

- ▶ Развитие на нормативната основа на библиографския контрол и осигуряване на възможност утвърдените комуникационни връзки да се използват за предаване на пълнотекстови и мултимедийни съобщения между библиотеките;
- ▶ Осигуряване на сводна библиографска информация за уникалните и редките библиотечни материали;
- ▶ Обмен на данни за състоянието на библиотечните фондове и за реставрационни и консервационни дейности по отношение на конкретни екземпляри.

Към момента на завършване на изследването с метода на дигитализацията по поръчка на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ са създадени два диска: „Уникални балкански ръкописи“ и „Свещеният коран“, но както констатира и авторите, те „са произведени, с цел да се изпробва новата технология, а не за опазване на възпроизведените документи“³²⁶.

Може да се обобщи, че към онзи момент методът на дигитализация не е разпространен и използван в българските библиотеки, дейностите

³²⁴ Пак там, с. 66.

³²⁵ Пак там, с. 67.

³²⁶ Пак там, с. 44.

по микрофилмиране не са координирани и унифицирани. Липсват и сводни библиографски данни за специалните колекции, както и опити за координиране на процеса.

В проекта специалистите предлагат да се създаде „Програма за опазване на библиотечните фондове“, която да се ръководи от Министерството на културата, а финансирането да се осъществява от държавата, местната власт и неправителствените организации. Поради незаинтересованост от страна на държавата и липса на финансиране програмата не е приложена в практиката. Библиотеките продължават да работят некоординирано и всяка според собствените си възможности предприема стъпки за преформатиране на фондовете си.

Технологиите се развиват изключително бързо, а българските библиотеки се променят и само няколко години по-късно в страната навлизат първите скенери. Отделни библиотеки в България започват да дигитализират библиотечни документи. Най-често процесът се реализира като част от конкретен проект, финансиран от неправителствени организации. Процесът протича некоординирано, не се спазват стандартите и изискванията на библиографския контрол в тази област. Това води до липса на единство в използваните софтуерни решения за представяне на дигиталните обекти, както и унификация на метаданните на дигитализираните документи. Една от причините е и необходимостта от осъвременяване на правилата за библиографско описание в страната, както и използването на различни формати за машинночетими записи.

Поради задълбочаващата се липса на координация и все по-належащата необходимост от предприемане на системни мерки за опазване на документалното наследство, съхранявано в българските библиотеки, през 2013 г. група специалисти подготвят нов проект за „Национална стратегия и програма за опазване на книжовното културно наследство в библиотеките и осигуряване на достъп до него“³²⁷. Изследването е проведено от работна група, в която участват специалисти и учени, работещи в библиотечно-информационната сфера. Изготвянето на проекта, както и на предходния, стъпва на проучване в българските библиотеки, което има следните цели³²⁸:

³²⁷ **Национална стратегия** и програма за опазване на книжовното културно наследство в библиотеките и осигуряване на достъп до него. София: ББИА, 2013, 34 с.

³²⁸ **Книжовното наследство** в българските библиотеки [онлайн]. Резултати от проучване. София: ББИА, 2011, с. 3 – 4. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.lib.bg/kragli_masi/Knizhovno_nasledstvo_doklad.pdf.

- да установи обема и местоположението на библиотечните материали, които принадлежат към книжовното наследство;
- да събере информация за условията за съхранение и адекватността на мерките за превенция, консервация и реставрация на изследваните видове книжовно наследство;
- да установи каква информация съществува за изследваните видове на ниво регистрация, каталогизиране и онлайн достъп до каталози;
- да определи каква част от книжовното наследство в библиотеките е конвертирана на друг носител с цел опазване и достъп (микрофилмиране и дигитализиране), както и качеството на дигиталните колекции и достъпа до тях;
- да констатира кадровата осигуреност и подготвеността на персонала за извършване на дейностите по опазване и достъп;
- да определи адекватността на финансирането и да обобщи информацията за източниците на финансиране на дейностите по опазване, съхранение и достъп.

Видовете документи, които се съхраняват в българските библиотеки и са част от книжовното документално наследство, са определени и в Закона за културното наследство³²⁹, който влиза в сила от 10.04.2009 г. В чл. 6. са посочени 18 дефиниции за културно наследство, две от които засягат пряко библиотеките – т. 10. Документално наследство и т. 13. Книжовни и литературни ценности. В рамките на тези две точки се обособяват 7 вида обекти, съхранявани в българските библиотеки³³⁰:

- ръкописни книги и фрагменти до края на XIX век;
- старопечатни книги (български и чужди, които имат различни времеви граници);
- български продължаващи издания от периода 1844 – 1878;
- български продължаващи издания от периода 1878 – 1944;
- архивни материали, снимки, портрети и пощенски картички;
- архив на българската книжнина;
- чуждестранни редки и ценни книги, които са от значение за българската книжнина.

В резултат на изследването е установено, че общият обем на документите, част от книжовното културно наследство, е приблизително

³²⁹ Закон за културното наследство. – В: *Държавен вестник*, 13.03.2009, бр. 19, с. 9.

³³⁰ **Национална стратегия** и програма за опазване на книжовното... , с. 7 – 8.

3 500 000 единици, от които 184 000 са книгите и продължаващите издания (в цифрата не е включен архивът на българската книжнина). Един от тревожните резултати е свързан с каталогизиране на документите. В момента на проучването около 13 % от документите, принадлежащи към културното наследство, не са каталогизирани и тепърва предстои да бъдат създадени машинночетими записи и съответно представени в електронните каталози.³³¹ Пред българските библиотеки стои огромната задача да бъде извършена ретроспективна конверсия на каталозите и картотеките, в които са представени библиографските описания на документите, принадлежащи към културното наследство на страната. Едва 10 % от анкетираните библиотеки предоставят тази информация чрез своите онлайн каталози.³³² В случай че библиотеките успеят с реализирането на задачата, това ще доведе до създаване на възможности за координиране на процеса на дигитализация на национално ниво.

Според направеното изследване през 2011 г. са дигитализирани едва 5,5 % от общия обем документално наследство. Ето защо и в „Национална стратегия и програма за опазване на книжовното културно наследство в библиотеките и осигуряване на достъп до него“ стратегическа цел 3. Дигитализиране на книжовното наследство, оперативна цел 3.1. Създаване на дигитално съдържание, препоръчва³³³:

- Приемане на национално съгласувани критерии, на базата на които да се изработи и утвърди национален списък с приоритетните обекти за дигитализация. Въз основа на списъка да се изготви координиран план за работа на библиотеките, в съответствие с който да се извършват всички дейности по съхранението на книжовното наследство;
- Библиотеките, които дигитализират писмени паметници, трябва да участват в бъдещия национален регистър на дигитализираните обекти на културното наследство, който ще включва информация за дигитализираните обекти на музеи, архиви и библиотеки.

Ролята на библиографския контрол е отразена и в Стратегическа цел 4. Изграждане на електронна инфраструктура, която включва две оперативни цели³³⁴:

³³¹ **Книжовното наследство** в българските библиотеки...

³³² **Национална стратегия** и програма за опазване на книжовното..., с. 13.

³³³ Пак там, с. 19.

³³⁴ Пак там, с. 21.

- Пълно библиографско описание и контрол в електронните каталози на документите, принадлежащи към книжовното наследство;
- Създаване на уебпортал „Българска дигитална библиотека“.

И тази програма не е реализирана, но е факт, че в професионалната гилдия все повече се говори за дигитализация на културното наследство, а повечето от големите библиотеки дигитализират съхраняваното от тях книжовно богатство според техническите възможности, персонала и финансовите възможности, с които разполагат.

Изпълнението на тези задачи трябва да започне с конвертиране на библиографските описания в машинночетим вид, за да може да бъдат изпълнени оперативните цели на програмата. Без реализирането на тази задача не може да се постигне каквато и да било координация между библиотеките и ще се стигне до дублиране на усилия и средства за дигитализиране на едно и също заглавие. Това е и предпоставка за създаване на регистър на дигитализираните обекти въпреки използваните разнородни схеми за създаване на метаданни. За съжаление подобна стъпка все още не е направена.

В България една част от библиотеките работят на регионално ниво, забелязва се и коопериране на усилията в изпълнение на тази задача. Реализиран е проект „Мрежа на регионалните библиотеки за съхранение на редки и особено значими колекции чрез използването на нови и по-ефективни методи“³³⁵, в чиито рамки библиотеките участнички създават своден каталог на своите колекции от „редки и особено значими колекции“³³⁶. Каталогът по данни на Народна библиотека „Иван Вазов“ съдържа 2443 описания, представяйки колекциите на следните библиотеки³³⁷:

- Народна библиотека „П. Р. Славейков“ – Велико Търново (818 описания);
- Митрополската библиотека във Велико Търново (226 описания);
- Народно читалище „Бачо Киро“ (Великотърновско) (144 описания);
- Народно читалище „Надежда“ във Велико Търново (29 описания);
- Регионален исторически музей във Велико Търново (195 описания);
- Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив (1647 описания);

³³⁵ **Народна библиотека „Иван Вазов“** – Пловдив [онлайн]. [Прегледан на 19.07.2021.] Достъпен от: <http://libplovdiv.com>.

³³⁶ **Своден каталог** на старопечатни, редки и ценни издания [онлайн]. [Прегледан на 19.07.2021.] Достъпен от: <http://ilib.libraryvt.com/>.

³³⁷ **Народна библиотека „Иван Вазов“**...

- Регионална библиотека „Ем. Попдимитров“ – Кюстендил (139 описания);
- Регионален исторически музей „Акад. Й. Иванов“ – Кюстендил (79 описания);
- Държавен архив – Кюстендил (5 описания);
- Църковна библиотека при храм „Успение Богородично“ – Кюстендил (56 описания);
- Гимназия „Неофит Рилски“ – Кюстендил (21 описания);
- Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (1594 описания).

В него са предоставени пълнотекстово едва 14 документа, 1668 дигитални изображения на корици и др.

Създаден е и своден каталог на продължаващите издания до 1944 г. Освен библиографски описания каталогът предоставя достъп и до 79 дигитализирани пълнотекстово заглавия.³³⁸ Той обединява усилията на следните библиотеки:

- Столична библиотека;
- Регионална библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив;
- Регионална библиотека „П. Р. Славейков“ – Велико Търново;
- Регионална библиотека „П. Яворов“ – Бургас.

В професионалния печат липсват данни за развитието на двата каталога. Често достъпът до тях е затруднен.

Една от най-големите български дигитални библиотеки, създадена чрез обединението на колекциите на няколко библиотеки, се изгражда в рамките на НАБИС. По проекта е закупен съвременният софтуерен продукт DigiTool. С негова помощ библиотеките и библиотечните консорциуми започват да управляват и предоставят достъп до своите дигитални колекции и репозиториуми. Продуктът е с много добри възможности за управление на дигиталните ресурси. Дескриптивните метаданни могат да се въвеждат директно или да бъдат прехвърлени записи от интегрираната библиотечно-информационна система на библиотеката. Дескриптивните, административните и структурните метаданни се създават и съхраняват в схема METS, кодирани с език XML. Софтуерът има много добри възможности за конвертиране на метаданни в различни схеми. Използването на схеми, утвърдили се в

³³⁸ Регина ПИ [онлайн]. [Прегледан на 19.08.2021.] Достъпен от: <https://www.libsofia.bg/page/bg/resursi/digitalna-biblioteka/obedinen-katalog-na-periodichni-izdaniya-do-1944g---regina-pi.php>.

практиката на големи световни библиотеки, гарантира на библиотеките устойчивост във времето на създадените метаданни. Няколко години след внедряването на DigiTool се налага мигриране към софтуера с отворен код DSpace поради силното ограничаване на финансирането на фондация НАБИС и невъзможност да бъдат заплащани годишните лицензионни такси. Благодарение на използваните стандартни схеми прехвърлянето на данните е безпроблемно и без загуба на данни.

Достъпът до всяка дигитална колекция и в двата софтуерни продукта може да бъде конфигуриран по IP адрес или да се използва свободно в зависимост от целите и задачите на съответната колекция. Към края на м. юни 2021 г. в нея са представени дигиталните колекции на:

- Колекция НАБИС – Europeana photography (16 130 фотографии);
- Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“ (9694 заглавия);
- Централна библиотека на Българска академия на науките (4066 заглавия);
- Библиотеката на Американския университет в Благоевград (1313 заглавия);
- Дигитална библиотека на Нов български университет (734 заглавия);
- Технически университет – София (415 заглавия);
- Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив (122 заглавия);
- Тракийски университет (83 заглавия).

Днес това е една от най-големите дигитални библиотеки в България, представяща достъп до над 16 427 заглавия и над 16 000 фотографии в 992 349 файла. Колекциите са достъпни онлайн и търсенето в тях най-лесно се осъществява чрез сводния каталог НАБИС. Сводният каталог позволява да се откриват налични копия от документи, което от своя страна спомага за координиране на усилията по дигитализиране.

Другата голяма дигитална библиотека е Дигитална културна съкровищница „Север+“.³³⁹ Тя е създадена по проект, който цели унификация на процесите по дигитализация и създаване на пълнотекстови бази от данни, като основната му задача е „документиране и запазване на културното наследство, създаване на Дигитален център „Култура и история“ и мрежа за предоставяне на интелектуален достъп до него в

³³⁹ **Дигитална културна съкровищница „Север+“** [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://sever.libraryvt.com/bg/index.php>.

културните институции и организации: библиотеки, музеи, галерии и местни архивни сбирки на партньори от Северна и Централна България³⁴⁰. Дигиталните колекции са създадени с помощта на софтуерния продукт iLib на фирма „СофтЛиб“. В него участват 11 организации – основно библиотеки и читалища:

- Регионална библиотека „Петко Р. Славейков“ – Велико Търново;
- Институт по математика и информатика – БАН;
- Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“;
- Дирекция „Култура и туризъм“ – Община Велико Търново;
- Регионален исторически музей – Велико Търново;
- Регионална библиотека „Любен Каравелов“ – Русе;
- Народно читалище „Съгласие – 1869“ – Плевен;
- Народно читалище „Зора – 1860“ – Сливен;
- Първо българско народно читалище „Еленка и Кирил Д. Аврамови – 1856“ – Свищов;
- Фондация „Национална академична библиотечно-информационна система“;
- Окръжна библиотека „George Baritiu“ – Брашов, Румъния.

Библиотеката е разделена на колекции, които са видими в метаданните, но не са ясно представени в списък и липсва кратка пояснителна информация за всяка от тях. Метаданните са много кратки. Описанията на периодичните издания са дадени по години и томове, като липсва обобщена информация по заглавия за дигитализираните томове. Въпреки това в базата е направен опит за създаване на свързани данни, като има възможност чрез кликване върху името на автора или заглавието да се извърши ново търсене и потребителят се насочва към съответния списък резултати. Качеството на дигиталните обекти е отлично.

4.3.2. Процесът на дигитализация в Националната библиотека

Процесът на дигитализация в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ започва през 2006 г. с реализирането на проект „Дигитален център“³⁴¹, чиято основна цел е хардуерно и софтуерно обору-

³⁴⁰ Пак там.

³⁴¹ **Дончева, Анета.** Инициативи за дигитализация на книжовното културно наследство и достъпа до него. – В: *Библиотека*, 2009, № 1, с. 18.

дване на център, в който да бъде дигитализирано книжовното културно наследство, съхранявано в библиотеката. Националната библиотека предстои да дигитализира приблизително 2 358 400 ръкописа, архивни документи, снимки, старопечатни, редки и ценни книги, карти, графични материали, вестници, списания, микроформи, диапозитиви.³⁴²

Основните цели, които си поставя библиотеката чрез реализиране на процеса на дигитализация, са опазване, достъп и популяризиране.³⁴³ В подбора на документите, които подлежат на дигитализация, се вземат под внимание следните условия³⁴⁴:

- национален обхват на документите;
- ценност на съдържанието;
- физическото състояние на оригинала (приоритетно се дигитализират повредени или застрашени от унищожение);
- уредени авторски права;
- честота на ползване от читателите;
- уникалност на документите.

За създаване на дигиталната библиотека НБКМ избира софтуерния продукт Docuware, разработен от фирма „Немечек България“³⁴⁵, който позволява дефиниране на индексни полета за всяка колекция. Максималният брой на индексните полета може да бъде 50, от тях 8 за комбинирани ключови думи³⁴⁶, с помощта на които се създават метаданните на дигитализираните библиотечни документи. По-късно данните са мигрирани към специално създаден за колекциите софтуерен продукт, разработен от фирма РС-ТМ. Новият софтуерен продукт съдържа подколекции. Възможностите за търсене са ограничени по всички термини, заглавие, автор, ключови думи и сигнатура. Възможно е и ограничаване на търсенето по година или период.

³⁴² **Дончева, Анета.** Проект за дигитален център на българската Национална библиотека. – В: *Globalization, digitization, access and preservation of cultural heritage: Papers from the International conference Sofia, Bulgaria, 8 – 10 November 2006*. Sofia, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, 2007, p. 61 – 62.

³⁴³ **Дончева, Анета, Цветанка Панчева.** Участието на Националната библиотека в международни проекти за дигитализация [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www1.libvar.bg/conferences/conference-march2010/presentations/NB.pdf>.

³⁴⁴ Пак там.

³⁴⁵ **Дончева, Анета.** Проект за дигитален център..., p. 62.

³⁴⁶ Пак там, p. 63.

По проект през 2009 г. Националната библиотека успява да достави модерно оборудване³⁴⁷ и създаденият няколко години преди това Дигитален център прераства в направление „Дигитална библиотека“³⁴⁸. Започва активна работа по дигитализация на книжовното наследство, съхранявано в библиотеката. В изпълнение на няколко цели проекта и в рамките на всекидневната дейност на библиотеката се постига обем от 400 000 дигитализирани файла към началото на 2018 г.³⁴⁹

Библиотеката предоставя част от дигитализираните библиотечни документи заедно със създадените към тях метаданни в големите дигитални библиотеки – Europeana и World digital library. Също така се включва и в сводния каталог НАБИС първоначално с 1700 дигитализирани документа, в които може да се търси по ключова дума³⁵⁰ (документите не са представени в дигиталните колекции).

Един от проектите, реализиран от Националната библиотека, който заслужава специално внимание, е IMPACT. Това е международен проект, имащ две основни цели³⁵¹:

- Развиване на нововъведенията в областта на технологии, осъществяващи оптично разпознаване на символи чрез изследване на методите в увеличаването на изображението и неговата сегментация, както и в употребата на езиковата технология и историческа лексика в процеса на OCR и съхраняването на дигиталните копия, както и инструменти за структуриране на документа;
- Подпомагане на процеса на масова дигитализация чрез споделян опит и чрез най-добри практики, както и в изграждането на компетентност за дигитализацията в цяла Европа.

³⁴⁷ **Дончева, Анета, Цветанка Панчева.** Дигитална библиотека на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Проект BG0046 – дигитализация и запазване на писменото наследство на България. – В: *Библиотека*, 2010, № 6, с. 6 – 7.

³⁴⁸ **Дончева, Анета, Цветанка Панчева.** Участието на Националната библиотека...

³⁴⁹ **Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“** [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=1337.

³⁵⁰ **Дикова, Екатерина.** Български средновековни ръкописи онлайн [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.dnevnik.bg/razvlechenie/2014/06/04/2315442_bulgarski_srednovekovni_rukopisi_onlain/?ref=substory.

³⁵¹ **Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“** [онлайн]. Проект IMPACT (Improving access to text) – подобряване на достъпа до текста. [Прегледан на 14.07.2021.]. Достъпен от: http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=4122.

По тази технология са обработени 6700 изображения и са достъпни за потребителите, които имат възможност да търсят по ключови думи в пълния текст на дигиталните обекти.

Националната библиотека предоставя на своя сайт азбучен Списък на сканирани продължаващи издания в Дигиталната библиотека според местонахождението им. За съжаление през годините този списък не се актуализира регулярно. Но той остава в историята като първи опит в България за координиране на процеса на дигитализация.

В сайта на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в рубриката „Дигитална библиотека“ са представени 10 колекции от дигитализирани библиотечни документи. За всяка колекция има кратка информация, както и библиографии, които да подпомогнат потребителите в процеса на търсене и анализ на документите. Така са спазени насоките на *A framework of guidance for building good digital collections*³⁵² за изграждане на дигитални колекции. Дигиталните колекции представят книжовни паметници, съхранявани във фондовете на библиотеката. Голяма част от дигитализираните библиотечни документи са уникални не само за България, но и в световен мащаб.

След направена справка в дигиталните колекции и в каталога на Националната библиотека се установява, че дигитализираните ресурси имат кратки описания в електронния каталог на библиотеката, но в дигиталните колекции метаданните са значително по-детайлни. Това означава, че в електронния каталог не са въведени ретроспективно все още всички данни за дигитализираните ресурси. Между каталога и дигиталната библиотека няма връзка между всички дигитализирани заглавия и потребителите нямат един вход към всички ресурси на библиотеката. Основно неудобство е невъзможността за търсене в цялата дигитална библиотека, а само по отделни колекции. Липсва унификация на метаданните, тъй като за всяка колекция има създадени различни полета за търсене в зависимост от спецификата на документите, включени в нея.

Националната библиотека работи много активно по дигитализация на богатото книжовно наследство, което съхранява и предоставя онлайн голям обем от дигитализирани ресурси. Участва и в дигитални библиотеки на регионално, национално и международно ниво. Необходимо е обаче да продължи работата по унифициране и стандартизи-

³⁵² **A framework** of guidance for building good digital collections..., 2007.

ране на процеса на дигитализация, за да бъде пример за всички останали библиотеки, работещи по изграждане на дигитални колекции.

4.3.3. Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – гр. Варна и дигитализацията на специални колекции от нейните фондове

Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – гр. Варна, е една от най-активно работещите библиотеки в България. Тя е първата библиотека в страната, която става агрегатор на съдържание в Europeana. В нея Регионалната библиотека участва с две основни колекции³⁵³:

- Варненски периодичен печат 1880 – 1944 г.;
- Пощенски картички и фотографии от Варна XIX – XX в.

При подбора на документите специалистите се водят от съдържанието им, което трябва да представя „характеристики на местната общност“ с „историческа и културна стойност“ и стремеж към опазване на документите.³⁵⁴ Това отговаря и на препоръките на ИФЛА за подбор на документи, които да бъдат дигитализирани.

В проекта партньори на библиотеката са Музей на Възраждането, Музей по история на Варна и Държавен архив – Варна. При координиране на усилията на институциите на паметта резултатите са видими и пред потребителите от цял свят се разкриват богатствата и културата на града.

При преглед на уебсайта на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ се установява, че в секцията „Дигитална библиотека“ има възможност за търсене в двете колекции – периодични издания или визуални материали. В колекцията периодични издания се откриват аналитично представени заглавия от периодичния печат. В колекцията визуални материали са включени следните видове издания: фотографии, пощенски картички, албуми, гравюри, календари, афиши, покани и др.

На сайта има отделен списък на периодичните издания, който служи и като вход към пълния текст на всяко заглавие чрез каталога на

³⁵³ Милкова, Емилия и др. Парадигмата Europeana: Дигиталната култура, европейски хоризонти, ноу-хау. [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www1.libvar.bg/conferences/conference-march2010/presentations/RB-Varna.pdf>.

³⁵⁴ Калчева, Радка, Емилия Милкова, Кристиана Димчева. Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ Варна в Europeana – вчера, днес и утре [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www1.libvar.bg/archive/prezentsations/Kalcheva_Plovdiv_042012.pdf.

библиотеката, както и списък на заглавията, които предстои да бъдат дигитализирани.³⁵⁵ Търсене може да се извършва и в каталога на библиотека – периодичните издания имат описания в „Каталог периодика“, в който съществува само запис на традиционния документ с линк към пълния текст. Липсва отделен запис на дигитализираното копие, включително и в дигиталната библиотека липсват метаданни на периодичното издание, което е в разрез с изискванията на консолидираното издание на ISBD за създаване на запис и на дигиталния обект. Дигиталната библиотека съдържа метаданни на статиите, публикувани в съответното периодично издание.

Библиографското описание на пощенските картички е представено в „Каталог книги и некнижни носители“, а в описанието има линк към Варненската дигитална библиотека, в която се съдържа дигиталното изображение на ресурса. За разлика от периодичните издания тук има запис както на традиционния документ (в каталога), така и на дигиталното му копие (в дигиталните колекции).

Опитът на двете библиотеки ясно показва, че е необходимо в България час по-скоро да се пристъпи към създаване на правила за библиографско описание, масово прилагане на консолидираното издание на ISBD, в който са залегнали изискванията за създаване на записи с различни проявления на едно произведение (съгласно Функционалните изисквания към библиографските записи), популяризирането на общоприети стандарти за създаване на метаданни и съвременните добри практики за изграждане на дигитални библиотеки. Предоставянето от страна и на двете библиотеки на списъци с дигитализираните библиотечни документи ясно говори за осъзнаване на необходимостта от координация на процеса на национално ниво.

³⁵⁵ Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна [онлайн]. Списък на заглавията, подлежащи на дигитализация. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://digitallibrary.libvar.bg/collection_titles.pdf.

Глава 5.

РЕТРОСПЕКТИВНА КОНВЕРСИЯ НА КАТАЛОЗИТЕ И ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА ФОНДОВЕТЕ – ЕКСПЕРИМЕНТАЛЕН МОДЕЛ ЗА ОБЩА ОРГАНИЗАЦИОННА ПРОГРАМА В БИБЛИОТЕКИ С ФИЛИАЛНА СТРУКТУРА. ОПИТЪТ НА УНИВЕРСИТЕТСКАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

5.1. Създаване и развитие на фондовете на библиотеката

Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ е създадена на 29.10.1888 г. заедно с Висшия педагогически курс, който по-късно прераства в Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Добрият старт на библиотеката и развитието ѝ в първите години след нейното основаване се дължат на „факта, че повечето от първите преподаватели са запознати с основите на библиотечното дело и библиографията“³⁵⁶.

Основополагащият фонд се състои от библиотеката на ученическото дружество „Познай себе си“ при Петропавловската семинария в Лясковец, дубликати от Народната библиотека в София, както и закупени книги на стойност 10 000 лв., които са отпуснати от Министерството на народното просвещение. Общият книжен фонд, с който е основана Университетската библиотека, е 2577 заглавия в 4243 тома.³⁵⁷ Още в началото на библиотеката е възложена задачата да комплектува издания във всички отрасли на знанието. Особено важен е фактът, че се комплектува не само нова литература, но ретроспективно се набавя „чужда научна литература (теоретични и фундаментални изследвания)“³⁵⁸.

³⁵⁶ Петкова, Лиляна, Славка Шопова. История на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ 1888 – 1944. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2011, с. 24.

³⁵⁷ Пак там, с. 27.

³⁵⁸ Ангелова, Анна. Книжовните паметници в интеркултурния диалог и научна-

Отделят се и средства за закупуване на ценни лични библиотеки, като личните библиотеки на Алфред Оден, Михаил Драгоманов, Кириак Цанков. Още от своето основополагане, както и днес, комплектуването на Университетската библиотека се съгласува с преподавателите – специалисти в съответните области, което гарантира качеството на постъпилата литература.

Постепенно фондът на Университетската библиотека нараства, осигурявайки научния и учебния процес в Софийския университет. Въпреки че библиотеката не е комплектувала целенасочено редки и ценни издания, във фондовете ѝ днес, както отбелязва директорът Анна Ангелова, се съхраняват „чужди старопечатни книги, научни издания, книги, съдържащи сведения за българските земи, България и българите (до 1878 г.), прижизнени издания на класици на националната и световната литература, книги с ръкописни бележки, екслибриси, автографи и дарствени надписи, библиофилски издания и лични библиотеки“³⁵⁹, голяма част от които са постъпили като дарения.

През 1985 г. в структурата на библиотеката се обособява отдел „Редки и ценни издания“, „чиято цел е издирването на книжовни паметници и обособяването им в отделни колекции“³⁶⁰. Те се формират на базата на три критерия – териториално-езиков, хронологичен и тематичен.³⁶¹ В библиотеката са организирани следните колекции:

- Български старопечатни издания;
- Колекция „Славика 1519 – 1822“ (съдържа редки и ценни издания в областта на славистиката);
- Чужди старопечатни редки и ценни издания;
- Чужди периодични старопечатни издания и книги, съдържащи сведения за България и българите до 1878 г.;
- Лични библиотеки на български учени.

Университетската библиотека съхранява основополагащи научни издания в областите: история, класическа филология, философия, естествени науки, математика, право, изкуство и др.

та комуникация. – В: *Съвременната библиотека – център за информация и знание. Доклади XX национална конференция на ББИА, София, 9 – 19 юни 2010 г. Допълнение*. София: ББИА, 2010, с. 159.

³⁵⁹ **Книжовни паметници** в Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ XVI – XX в. Състав. Анна Ангелова. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2008, с. 7.

³⁶⁰ Пак там, с. 8.

³⁶¹ Пак там, с. 8.

В своята дългогодишна история библиотеката изгражда и богат справочен апарат, разкриващ нейния фонд.

През 1992 г. стартира процес на автоматизация на каталогизационната дейност с българския програмен продукт АБ. Две години по-късно, през 1994 г., се въвежда утвърдената интегрирана библиотечно-информационна система ALEPH 300. Записите, създадени в първата система, са успешно прехвърлени, но са основно редактирани, за да бъдат изцяло съвместими с новия формат за машинночетима каталогизация. Тази версия на системата предлага използването и на двата най-разпространени формати USMARC и UNIMARC. Специалистите, работещи в библиотека в този период, предпочитат да въведат свой формат чрез добавяне на допълнителни полета. Това се прави с цел машинночетимите записи да бъдат пригодени към действащата към момента практика в библиотеката. До края на 1999 г. се разпечатват каталожни картички за описанията на латиница и чужда кирилица, след което спира поддържането на традиционните каталози. Каталогът на българските книги се поддържа до 1995 – 1996 г. След преустановяване на изпращането на каталожни картички от Националната библиотека, в изпълнение на програмата за централизирана каталогизация в България, каталогът на българските книги се замразява. Библиографски данни за всички издания, постъпили в библиотеката след 2000 г., могат да бъдат открити само в електронния, достъпен и онлайн, каталог.

През 2009 г. Университетската библиотека въвежда по-новата и модернизирана версия на интегрираната библиотечно-информационна система ALEPH 500. Тя е гъвкав продукт, който може да бъде адаптиран според специфичните изисквания на библиотеката, в която се използва. Обхваща всички библиотечни процеси и позволява работа в мрежа, което е особено важно за библиотеки с филиална структура като Университетската библиотека. Интерфейсът на продукта е лесен за ползване както за библиотекарите, така и за потребителите на библиотеката. Използването на Unicode е изключително важно за Университетската библиотека, тъй като част от структурата ѝ е библиотека „Изтокознание“, в която се съхраняват и комплектуват библиотечни документи на специфични езици като арабски, китайски, японски и др. Освен това в някои от филиалните библиотеки се съхраняват и издания на гръцки език, които е необходимо да бъдат представени адекватно в каталога.

Едно от основните предимства на ALEPH 500 в областта на каталогизацията е свързан и с възможността да се поддържат редица норма-

тивни файлове и индексни списъци, които имат непосредствена връзка с библиографската база. Това позволява бърза и лесна справка за имена на автори, заглавия, място на издаване, издателство, заглавия на серия, предметна рубрика и др. Освен това при необходимост от редакция на име на автор, място на издаване, издателство и др. системата позволява и автоматично поправяне на съответния индекс и контролиран термин в библиографския запис, без да е необходимо да се влиза във всеки запис. Това значително улеснява работата на каталогизаторите в библиотеките, използващи този софтуерен продукт, както и читателите, които с едно търсене могат да разгледат нужните им заглавия.

С внедряването на ALEPH 500 се приема формат MARC 21 за създаване и съхранение на машинночетими записи. Системата позволява формат UNIMARC да бъде използван като изходящ и входящ формат. Изборът на формат MARC 21 в Университетската библиотека е направен във връзка с няколко важни факта – на първо място е широкото разпространение на формата в цял свят и възможностите, които се откриват пред библиотеката да използва готови машинночетими записи чрез прилагането на протокол Z39.50, както и възможностите за включване в различни сводни каталози, изградени на базата на формат MARC 21. Другата важна причина е фактът, че няколко български библиотеки вече използват формата. В България по това време има работеща версия на ALEPH 500 в Централната библиотека на БАН, където също е възприет формат MARC 21. Освен това и няколко други академични библиотеки използват формата с различни софтуерни продукти като Библиотеката на Американския университет в Благоевград, Библиотечно-информационния център на Техническият университет и Библиотеката на Нов български университет. Използването на един формат в малка страна като България е наложително, за да могат да бъдат ефективно използвани предимствата на съвременните технологии и да се развиват възможностите за споделена каталогизация.

След преминаването към новата версия цялата база от 305 000 записи се налага да бъде редактирана, тъй като след прехвърлянето е констатирано, че е нужно стандартизиране и унифициране на съществуващите записи. Това се дължи не само на допълнителните полета, които са използвани в рамките на формата в старата версия на системата, а и на факта, че през годините не е осъществяван контрол на качеството на създадените записи.

Днес Университетската библиотека е единен комплекс, състоящ се от Централна библиотека и 28 филиални библиотеки към факултети, специалности и катедри, а фондът ѝ наброява над 2 620 000 библиотечни единици. Тя е най-голямата научна библиотека в страната. Нейните фондове съхраняват литература във всички области на знанието. Годишно библиотеката обслужва над 18 000 преподаватели и студенти. В последните години е една от най-предпочитаните библиотеки за поръчка на книги и статии по междубиблиотечно заемане както от други академични и научни библиотеки, така и от обществени библиотеки.

В библиотеката е ясно осъзната необходимостта от ретроспективна конверсия на каталозите поради няколко основни факта. От една страна, това са читателите – в по-голямата си част студенти, които предпочитат новите технологии и се насочват единствено към електронния каталог. Повечето от тях дори не знаят как да търсят в каталози, изградени от каталожни картички. Представянето на информация за целия фонд на библиотеката в електронния каталог ще позволи потребителите да откриват на едно място наличната литература и да получават информация в коя от филиалните библиотеки може да бъде използвана. Тази информация ще е достъпна в интернет и справките могат да се правят в удобно за потребителите време. Поради същите причини тя е необходима и на библиотеките, които правят поръчки по междубиблиотечно заемане, което ще ги подпомогне при избора на библиотека, в която да насочат своята поръчка. От друга страна, това са вътрешнобиблиотечните процеси – конвертирането на каталозите ще улесни процеса на комплектуване с възможности за разнородни справки и насочване в подходяща филиална библиотека на екземпляри от издания, които се получават ретроспективно като дарение или книгообмен, както и при вторичния подбор на библиотечни документи чрез извличане на списъци по различни критерии. Едно от най-големите предимства при разкриване на информация за целия фонд, притежаван от библиотеката в електронен вид, е за научната общност в България. Представянето на библиографска информация в електронния каталог на Университетската библиотека, съхраняваща най-значим фонд с научна литература, в това число и чужда, позволява на преподавателите да използват пълноценно ресурсите на библиотеката в тяхната научна и преподавателска дейност. В известна степен ще се подпомогне и процесът на ретроспективна конверсия в останалите библиотеки, които биха могли да използват създадените записи или най-малко да правят различни справки в каталога.

В началото на ХХІ век Университетската библиотека е изправена пред предизвикателството да конвертира около 2 милиона библиотечни единици. Останалите вече са каталогизирани в системата в процеса на текущата библиотечна дейност от началото на 90-те години на ХХ век, когато започва автоматизацията на библиотечните процеси. Броят на заглавията, респективно броят на записите, които предстои да бъдат конвертирани, е три пъти по-малък от броя на томове поради факта, че основната мисия на библиотеката е да осигурява с литература учебния процес в Софийския университет и през годините учебниците са комплектувани многоекземплярно.

5.2. Текуща ретроспективна конверсия

Още в началото на автоматизацията на библиотечните процеси в Университетската библиотека започва да се работи по ретроспективна конверсия на каталозите. Специалистите, работещи по това време в библиотеката, са запознати със световните тенденции и препоръките на ИФЛА за изпълнение на УБК. Влияние при вземането на решение оказва и проектът НАБИМ, в който също се споменава за конвертиране на библиотечните каталози. В този период липсват достатъчно финансови средства. Библиотеката не може да отдели персонал, чиято основна задача да бъде конвертирането на каталожни картички. Поради тези причини се взема решение да са започне частична, текуща ретроконверсия. Процесът продължава до въвеждането на по-високата версия на ALEPH през 2009 г. и стартиране на организирана ретроспективна конверсия на каталозите.

Текущата ретроспективна конверсия се извършва при заемане на библиотечни документи. Това позволява да бъдат въведени в системата най-търсените заглавия. Тази практика се прилага само в Централната библиотека. **Процесът се състои от следните последователни действия:**

- Потребител на библиотеката прави поръчка на заемна служба за дадено издание, което не е налично в електронния каталог на библиотеката;
- Библиотекарите от заемна служба въвеждат кратък запис в специална база, подмножество на общата база (позволява впоследствие извличане на записите), който съдържа автор, заглавие, местоиздаване, издателство и година на издаване;

- Периодично специалисти от библиотеката извличат записите и издирват в каталога каталожната картичка. Всички данни от нея се въвеждат в интегрираната библиотечно-информационна система. Добавят се всички налични екземпляри от съответното издание в мрежата на Университетската библиотека.

За по-голяма яснота процесът е представен в следната схема:

Сх. 5. Текуща ретроспективна конверсия

В разглеждания период в процеса на текуща ретроспективна конверсия работят трима библиотекари. Част от ежедневната им дейност е допълване на записите. Поради липса на достатъчно човешки ресурс в рамките на около 5 години процесът се изпълнява само до етапа на създаване на кратки записи. По това време не са предприети действия за ретроспективна конверсия на периодични издания, тъй като приоритетно се работи по възстановяване на теченията на получените периодични издания в периода 1992 – 1994, които не успяват да се прехвърлят от АБ към АЛЕРН 300. Съществен недостатък на този начин на работа е ограничението процесът да се осъществява само в рамките на Централна библиотека, което е наложено от липсата на техническа

готовност на филиалните библиотеки да бъдат включени в университетската компютърна мрежа, а по-късно и от липсата на възможност за обучение на библиотекарите. Приблизителният брой създадени записи е около 25 000, от които 7000 са допълнени с пълни записи, а останалите 18 000 са допълнени в процеса на организирана ретроспективна конверсия.

5.3. Създаване на план за организирана пълна ретроспективна конверсия и изпълнението му

Със създаване на фондация НАБИС и изграждането на своден каталог през 2010 г. се предприемат стъпки за реализиране на проект за ретроспективна конверсия на каталозите на трите библиотеки учредители. Две от библиотеките – Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ и Централната библиотека на БАН, са най-големите научни библиотеки в страната. Конвертирането на техните каталози и представянето онлайн на съхраняваното от тях книжовно богатство е национална задача. Ако представянето на библиографска информация за българската книжнина в електронен каталог, достъпен онлайн, е задължение основно на Националната библиотека, то представянето на колекциите с научна чуждоезична литература е основна задача именно на тези две библиотеки.

Далеч преди този период Университетската библиотека е наясно, че е необходима конверсия на всички каталози с цел пълно разкриване на фонда, за да могат потребителите – преподаватели и студенти, пълноценно да се възползват от книжовното богатство, съхранявано във фондовете на библиотеката. В последните години се наблюдава тенденция за увеличаване на използването на електронния каталог право пропорционално на намаляване на използването на традиционните каталози. Често потребителите се отказват да търсят дадено издание, ако не го открият в електронния каталог. Това е още една причина в подкрепа на решението за конвертиране на каталозите на библиотеката.

След направено проучване на световния опит и добрите практики, както и запознаване с теоретичната рамка за изпълнение на проект за ретроспективна конверсия се стига до извода, че **библиотеката отговаря напълно на всички изисквания за реализиране на проект за ретроспективна конверсия:**

- въведена е интегрирана библиотечно-информационна система от висок клас, осигуряваща възможност за конвертиране на данните от един формат за машинночетима каталогизация в друг, включително и вградена конвертираща програма от UNIMARC към MARC 21, и обратно;
- поддържа един интегриран файл на притежаваните библиотечни ресурси;
- като библиотека с утвърдени традиции и място предлага разнообразни услуги на читателите;
- съществуват утвърдени вътрешнобиблиотечни процеси.

Изправена пред предизвикателството за осъществяване на пълна ретроконверсия на каталозите, библиотеката първо трябва да направи цялостен анализ на системата от каталози и след това да вземе решение за последователността на работа по тях.

5.3.1. Анализ на системата от каталози

Университетската библиотека разполага с добре изградена система от каталози. Всяка филиална библиотека има азбучен каталог, който разкрива фонда на библиотеката и съдържа пълни библиографски описания. Филиалите имат и топографски каталози, в които част от каталожните картички са написани ръчно и съдържат кратко библиографско описание. Повечето библиотеки притежават и систематични каталози. В края на 90-те години на XX в. традиционните каталози спират да се поддържат и филиалните библиотеки не получават централизирано каталожни картички за новите постъпления. Някои от тях замразяват своите каталози, а други продължават тяхното поддържане със собствени сили. Тъй като тези каталози не представят на едно място фонда на цялата мрежа от филиални библиотеки, те няма да бъдат използвани директно за ретроспективна конверсия.

Фондът на всяка една филиална библиотека е представен и в служебния своден азбучен каталог на Университетската библиотека, който се съхранява в сградата на Централна библиотека, т.е. на едно място има информация за целия фонд на библиотеката. Съвременните библиотечно-информационни специалисти в Университетската библиотека се изправят пред предизвикателството да извършат ретроспективна конверсия на тези каталози и да предоставят онлайн информация за наличния фонд, отразен в тях.

Ето защо и настоящият анализ ще се съсредоточи върху каталозите, съхранявани в Централната университетска библиотека:

- **Топографски каталог на книгите**, притежавани в Централна университетска библиотека – разкрива фонда само на Централна библиотека, поради което не е подходящ за процеса на ретроспективна конверсия;
- **Топографски каталог на периодичните издания**, притежавани в Централна университетска библиотека – разкрива фонда само на Централна библиотека, поради което не е подходящ за процеса на ретроспективна конверсия;
- **Исторически азбучен каталог на Университетската библиотека** – състои се от две поредици и разкрива фонда на постъпилите библиотечни документи от 1888 г. до 1939 г.:
 - Исторически азбучен каталог на издания на кирилица – каталожните картички представят книгите на чужда кирилица и българските книги;
 - Исторически азбучен каталог на издания на латиница – каталожните картички представят книгите на латиница.

Каталогът е създаден преди преместването на библиотеката в новата сграда през 1934 г., когато всички книги се пресигнират. Описанието на книгите е направено по правилата, заложиени от Стоян Аргиров, по това време директор на библиотеката, в книгата „Ръководство за уреждане народни, общински, ученически и частни библиотеки“³⁶². Каталогът е физически изхабен, мастилото, с което са печатани картичките, в някои случаи е доста бледо. Но най-същественният проблем е липсата на пълни библиографски данни (описанието се състои от автор, заглавие, поредност на изданието, местоиздаване и година на издаване) и наличието на различни от съвременните правила за определяне на редната дума, най-вече на издания, за които се налага използването на заглавна редна дума, определяща се по следния начин според Аргиров³⁶³:

- Ако заглавието на книгата съдържа собственото име на съчинението (напр. Алманах, Тъпан, Кукуругу, Стара-Планина) или някоя дума, която определя рода или съдържанието на съчинението (напр. дисертация, трактат, известия, сборник, отчет, програма и пр.), то те служат за редна дума... Ако преди името има

³⁶² Аргиров, Стоян. Ръководство за уреждане народни..., с. 122.

³⁶³ Пак там, с. 38, 42.

определителен или неопределителен член (напр. La France), едно или повече прилагателни (напр. Дунавски известия), или някое определение (напр. Княжество България), тогава тези думи се поставят след редната дума (напр. Известия, Дунавски – България, Княжество);

- Ако заглавието започва със самостоятелно местоимение или с глагол, наречие, предлог или междуметие, дори и прилагателно, то тогава те се взимат за редни думи;
- Когато заглавието на книгата се състои от повече думи, за редна дума се избира първото съществително в именителен падеж;
- Когато няма дума в именителен падеж, за редна дума се избира първото съществително или дума със съществително значение, която не е в родителен падеж.

В повечето каталожни картички на многотомни издания е отбелязано само, че изданието е многотомно (Т. 1- или Vol. 1- или Bd. 1- и т.н.), много често липсва каквато и да е допълнителна информация. Съществуват и серийни описания, които допълнително затрудняват процеса на ретроконверсия, тъй като те не представляват препратки, а имат роля на основни описания. На каталожната картичка липсва инвентарен номер, което възпрепятства процеса на създаване на екземпляр към записа и представяне на информация за наличните в библиотеката екземпляри от съответното издание.

Направеният анализ позволява да се обобщи, че при работата с Историческия каталог често ще се налага промяна на редната дума и ще е необходима работа *de visu* с изданията. Един от проблемите, който трябва да бъде взет предвид, е, че част от фонда се помещава в изнесено книгохранилище, до което няма достъп. Поради споменатите причини този каталог е избран да бъде изработен в последната фаза от проекта за ретроспективна конверсия, след като работещите са натрупали достатъчно опит, за да могат да вземат правилните решения в процеса на създаване на записи.

- **Исторически систематичен каталог** на постъпилите в библиотеката издания в периода 1888 – 1939 г. – каталогът разкрива тематичната насоченост на фонда и реално дублира азбучния каталог, ето защо той не е включен в работата по ретроспективна конверсия на каталозите;
- **Азбучни читателски каталози на книгите** в Централна университетска библиотека, представящи фонда, постъпил в библи-

отеката в периода 1939 – 2000 г. Каталозите са разделени в три поредици:

- Азбучен каталог на книгите на латиница;
- Азбучен каталог на книгите на чужда кирилица;
- Азбучен каталог на книгите на български език.

Каталозите съдържат пълни библиографски описания на притежаваните от Централна библиотека издания, но в тях липсва информация за наличния фонд във филиалните библиотеки, ето защо те не могат да бъдат използвани в процеса на ретроспективна конверсия.

- **Систематичен каталог на Централна университетска библиотека** – разкрива семантично фонда на библиотеката. Изграден е според Схемата за класификация на книгите в научните и по-големите библиотеки. Поради факта, че съдържа информация само за Централна библиотека, също както и читателските азбучни каталози, той не може да служи за основа за работа по проекта за ретроспективна конверсия;
- **Азбучен читателски каталог на периодичните издания на Централна университетска библиотека.** Каталогът е съставен в три поредици:
 - Азбучен каталог на периодичните издания на латиница;
 - Азбучен каталог на периодичните издания на кирилица;
 - Азбучен каталог на вестниците.

Каталогът е поддържан до 1994 г. Той не може да бъде използван за ретроспективна конверсия, тъй като отразява само фонда на Централна библиотека.

- **Сводни азбучни каталози** – разкриват фонда на цялата мрежа на Университетската библиотека – Централна библиотека и всички филиални библиотеки, променящи своя брой в годините. В тях има информация за постъпилите библиотечни документи в Университетската библиотека в периода 1939 – 2000 г. Изграждането на тези каталози започва през 50-те години на ХХ век, но служителите са направили опит да вмъкнат каталожни картички за постъпилия преди това фонд във филиалните библиотеки. Част от каталожните картички са пристигнали по-късно и не са интегрирани в общия каталог, поради което се получават 6 основни каталога в тази група с условно поставени хронологични граници:
 - Азбучен каталог на книгите на латиница, постъпили в библиотеката в периода 1939 – 2000 г.;

- Азбучен каталог на книгите на латиница на филиалните библиотеки до 1939 г.;
- Азбучен каталог на книгите на чужда кирилица на книгите, постъпили в библиотеката в периода 1939 – 1984 г.;
- Азбучен каталог на книгите на чужда кирилица, постъпили в библиотеката в периода 1985 – 2000 г.;
- Азбучен каталог на българските книги, постъпили в библиотеката в периода 1939 – 1996 г.;
- Азбучен каталог на книгите на кирилица на филиалните библиотеки до 1939 г.

Анализът на тези каталози показва, че в тях се съдържа информация за всички филиални библиотеки, като библиографските описания са създавани съгласно приетите в страната правила за библиографско описание, действащи към момента на каталогизиране. В периода от 50-те години на XX век до средата на 80-те години на XX век се наблюдава процес на стандартизиране и унифициране на каталогизационната практика в страната. Този процес логично има своето отражение и върху каталозите на Университетската библиотека. За това допринася и фактът, че водещи специалисти от библиотеката участват в тяхното разработване. Сред библиотекарите, работещи в Университетската библиотека, винаги е имало стремеж за спазване на зададените норми, което може да се забележи и в унифицираните и стандартизирани каталожни описания от този период. Спазването и използването на наличния инструментариум при създаване на каталозите води и до по-лесното им конвертиране в машинночетими записи.

Университетската библиотека въвежда УДК през 1992 г. Каталожните картички, подлежащи на ретроспективна конверсия, съдържат класификационни индекси по Схемата за класификация на книгите в научните и по-големите библиотеки. Част от каталожните картички на каталога на българските книги съдържат и индекс по УДК, тъй като са получавани от Националната библиотека в рамките на изпълнение на централизираната каталогизация. Азбучните сводни каталози са подходящи да бъдат използвани за ретроспективна конверсия на каталозите на Университетската библиотека:

- **Своден азбучен каталог на периодичните издания**, отразяващ фонда от периодични издания на Централна университетска библиотека и филиалните библиотеки. Каталогът се състои от три поредици:

- Азбучен каталог на периодичните издания на латиница;
- Азбучен каталог на периодичните издания на кирилица;
- Азбучен каталог на вестниците.

Изборът на този каталог за реализиране на ретроспективна конверсия е логичен, тъй като разкрива периодичните издания, притежавани в Университетската библиотека. Анализът на каталога показва, че в по-голямата си част каталожните картички не отразяват пълно теченията, притежавани в отделните филиални библиотеки, а само маркират заглавието и съответната библиотека, в която се съхранява течението. Ето защо се налага към тези каталози да се добави и наличната информация в регистрационните картони на периодичните издания, съхранявани в Централна университетска библиотека, и да се сравнят данните с регистрационните картони във филиалните библиотеки. Друг съществен проблем е липсата на национална нормативна уредба за каталогизиране на периодичните издания. Едва през 1983 г. е приет стандарт за библиографско описание на периодични издания, който в известна степен унифицира описанията, но основен проблем си остава липсата на стандартизирани каталожни описания, което води и до затруднения в процеса на ретроспективна конверсия в Университетската библиотека.

5.3.2. Определяне на инструментариум и методи на работа

След направения анализ на каталозите на Университетската библиотека се установи, че те съдържат каталожни картички, създавани по различно време и според различни правила за библиографско описание, което усложнява процеса на ретроспективна конверсия и поставя въпроса какъв стандарт ще бъде използван при конверсия на каталозите и кои правила ще се прилагат. Форматът за машинночетими записи към този етап вече е дефиниран в използваната в библиотеката интегрирана библиотечно-информационна система.

Във връзка със стремежа на библиотеката да изгражда унифициран електронен каталог се взема решение библиографските записи да бъдат създавани съгласно действащите в момента правила и стандарти, което от своя страна води до унификация на описанията в електронния каталог на Университетската библиотека и позволява, при необходимост, групова промяна на определени полета и подполета в записите. В своята каталогизационна дейност библиотеката е изпъл-

звала за индексирание Схемата за класификация на книгите в научните и по-големите библиотеки. С цел по-добро семантично разкриване на фонда и изграждане на индекс на класификационните индекси по УДК в интегрираната библиотечно-информационна система се използва приравнителна таблица от старата класификационна схема към УДК. Това решение е в унисон със световните добри практики в областта. Тъй като в библиотеката не е използван предметен рубрикатор и каталогизираните библиотечни документи не са предметизирани, се взема решение да не бъдат поставяни предметни рубрики в конвертираните записи.

След направения анализ и вземането на конкретни решения, свързани със стандартизация и унификация на описанията, се пристъпва към подготвяне на **инструментариума, който да се използва за конвертиране на традиционните каталози:**

- Сборник Български държавни стандарти: Библиотечно дело³⁶⁴;
- Ръководство за азбучни каталози на книги³⁶⁵;
- Инструкция за библиографско описание на отдел „Каталогизация“;
- Инструкция за библиографско описание на отдел „Комплектуване на периодични ресурси и бази от данни“;
- Приравнителна таблица на Схемата за класификация на книгите в научните и по-големите библиотеки с УДК;
- Списък на най-често срещаните кодове на езици;
- Списък на най-често срещаните кодове на държави;
- Упътване за работа с модул „Каталогизация“ в ALEPH 500;
- Инструкция за изписване на сигнатурите в Централна библиотека;
- Сравнителна таблица на сиглите на библиотеките, тъй като във времето някои от тях са променяли наименованията си, а други са се сливали или разделяли.

В изброените документи се вижда, че част от тях са национални, а други са подготвени в Университетската библиотека. Представеният инструментариум е изцяло съобразен с действащите в страната стандарти и правила за библиографско описание, спецификите за работа с формат MARC 21, правилното функциониране на ИБИС ALEPH и спазване на каталогизационната политика в Университетската библиотека.

³⁶⁴ **Български държавни стандарти.** Библиотечно дело. По състояние към 01.07.1990 г. Сборник. София: Стандартизация, 1990, 734 с.

³⁶⁵ **Ръководство** за азбучни каталози на книгите..., 406 с.

Към инструментариума са прибавени и адресите на големите сводни каталози WorldCat, Karlsruhe, NUKAT, Либнет, както и адресите на редица национални библиотеки, включително и Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Всички специалисти, работещи по проекта за ретроспективна конверсия, са задължени да използват посочените каталози и насърчени да издирват допълнителни онлайн източници на библиографска информация. Пълният инструментариум, включително и сканираните издания са публикувани в сайт, достъпен за работещите по проекта чрез парола.

В сравнение с библиотеките в Америка и Европа библиотеките в България закъсняват с процеса на ретроспективна конверсия на каталозите си. Това си има и своите предимства. На първо място могат да се посочат по-големите възможности за откриване на пълна библиографска информация в различни национални и международни сводни каталози и използване на описанията на националните библиотеки, които вече са приключили процеса на ретроспективна конверсия. Това позволява сравняване на различни елементи от библиографското описание на каталожната картичка с описанията на същия документ в други каталози, а също така и коригиране на допуснати грешки в описанията или допълване на пропуснати данни. Използването на различни онлайн каталози позволява увеличаване на нивото на нормативен контрол на личните имена, имената на колективните автори и заглавията на сериите. От тази гледна точка Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ има предимство при реализиране на процеса на ретроспективна конверсия на своите каталози.

Изпълнението на проекта за ретроспективна конверсия на каталозите в Университетската библиотека се реализира благодарение на проект НАБИС, което предопределя и избора на **тип на ретроконверсия**.

Библиотеката трябва да направи **пълна организирана ретроконверсия**, работейки по азбучните сводни каталози. В проекта не са предвидени средства за външни услуги, което води до вземане на решение да се извърши **вътрешна ретроконверсия, изпълнена от библиотекарите**. Тъй като има ограничен период за изпълнение на процеса, към проекта са привлечени и студенти.

След направения анализ на възможните методи на работа е избран **комбинираният метод на ръчно въвеждане** на данните, който позволява създаване на пълни и стандартизирани библиографски записи, осъвременявайки описанията, създадени по остарели правила и

стандарти, и конвертирайки ги в машинночетими записи, създадени според действащите в момента нормативи, допълвайки по-кратките описания с нови елементи и издирвайки по-пълни форми на имената на авторите.

Работата по проекта е необходимо да се осъществява извън рамките на работното време. С цел по-голяма гъвкавост и по-лесно изпълнение на задачите на всички участници е предоставена възможност да се работи от домашен компютър чрез инсталиране на клиентския софтуер за работа с интегрираната библиотечно-информационна система ALEPH 500. Това решение се оказва много добро, тъй като позволява работа в удобно за библиотекарите време. Може да се твърди, че благодарение на него проектът завършва успешно и в предвидения срок.

Продължителността на проекта е 4 години, стартирайки от месец юни 2010 г. и приключвайки през месец май 2014 г. С цел равномерно получаване на заплащането, то се извършва на всеки три месеца. След направено проучване за стойността на конвертиране на един запис в сайтовете на организациите, предлагащи услугата „ретроспективна конверсия на каталожни картички“, се взема решение стойността за създаване на един запис да е 1,00 лв. Поради ограниченото време, с което библиотеката разполага, е изготвен точен план за конвертиране на каталозите.

5.3.3. План за изпълнение на проекта

Планът за изпълнение на проекта е разделен в две основни части – план за изпълнение на ретроспективна конверсия на каталозите на периодичните издания и план за ретроспективна конверсия на каталозите на книгите.

Конверсия на каталозите на периодични издания

Поради спецификата на каталогизиране на периодични издания библиотекарите, които са включени в процеса на ретроспективната конверсия на тези издания, са по-малко – 5 специалисти. Те стартират едновременно работа по каталога на латиница и каталога на кирилица. Паралелно с работата по азбучния каталог се работи и с регистрационните картони, които се съхраняват в Централната библиотека към архива на отдел „Комплектуване на периодични ресурси и бази данни“ с цел пълно представяне на наличните в библиотеката течения.

Процесът на работа протича по следния начин, илюстриран и в Сх. 6:

- Взима се каталожната/ните картички на дадено заглавие;
- Издирват се картичките от топографския каталог с цел пълно идентифициране на наличността на изданието;
- Издирва се информация за съответното издание в онлайн каталози;
- Създава се библиографски запис чрез копиране на отделни елементи;
- Минава се през всички необходими процеси в системата за отразяване на наличните годишнини от течението;
- Регистрационните картони се използват за нанасяне на информацията за наличните годишнини във филиалните библиотеки;
- След приключване на работата по тези каталози се прави проверка с картоните на периодичните издания, налични във филиалните библиотеки, за да се нанесат сигнатурите, липсващите книжки или пропуснатите годишнини.

Сх. 6. Ретроспективна конверсия на каталозите на периодичните издания

Част от процеса на ретроспективна конверсия е и проверката на записите. Всяка седмица се извличат създадени предходната седмица записи и се изпращат на отговорния за проверката библиотекар. В рамките на една седмица проверените записи се връщат при каталогизатора, който е задължен да направи необходимите корекции в библиографския запис. Това гарантира повишаване на качеството на създадените записи.

Конверсия на каталозите на книгите

Анализът на каталозите на Университетската библиотека води до извода, че най-подходящи за ретроспективна конверсия са всички сводни каталози на библиотеката, както и Историческият каталог на Централна университетска библиотека. При обсъждане на последователността на изработване на каталозите са взети под внимание два основни фактора:

- Сложността на каталога;
- Уникалността на фонда, който разкрива съответният каталог.

В резултат на направения анализ на каталозите на Университетската библиотека и съгласно препоръката на комитета на министрите на Съвета на Европа за приоритетно конвертиране на каталозите, които имат широко културно, научно и информационно значение за страната³⁶⁶, е определена следната последователност:

- Своден азбучен каталог на книгите на латиница, постъпили в библиотеката в периода 1939 – 2000 г.;
- Своден азбучен каталог на книгите на чужда кирилица на книгите, постъпили в библиотеката в периода 1939 – 1984 г.;
- Своден азбучен каталог на книгите на чужда кирилица, постъпили в библиотеката в периода 1985 – 2000 г.;
- Своден азбучен каталог на българските книги, постъпили в библиотеката в периода 1939 – 1996 г.;
- Своден азбучен каталог на книгите на латиница на филиалните библиотеки до 1939 г.;
- Своден азбучен каталог на книгите на кирилица на филиалните библиотеки до 1939 г.;
- Исторически каталог на постъпилите в библиотеката документи в периода 1888 – 1939 г.

³⁶⁶ **Byrant, Philip.** Making the most of our libraries...

Изборът да се започне с каталога на книгите на латиница, е свързан с важния и в голяма степен уникален фонд, който разкрива. Университетската библиотека приоритетно комплектува чуждоезична научна литература чрез покупка, книгообмен и дарения. Заглавията в по-голямата си част са уникални за страната, имайки предвид специализираните фондове във филиалните библиотеки, които се комплектуват с цел осигуряване на научната дейност в Софийския университет. Каталогът на чужда кирилица отговаря на същите характеристики, както и каталогът на книгите на латиница. В социалистическия период е комплектувана приоритетно руска литература. Конвертирането на тези каталози позволява разкриване на голяма част от уникалния за страната фонд, който е част от книжовното богатство, съхранявано във фондовете на Университетската библиотека.

Последният каталог, който ще бъде конвертиран, е Историческият каталог поради своята специфика и необходимостта от промяна на редната дума в част от записите. Счита се, че натрупаният опит в процеса на конвертиране на останалите каталози ще бъде от полза на специалистите при вземането на определени решения, свързани с библиографското описание или при работа *de visu* с някои от изданията.

Преди стартиране на работата с всеки каталог се създават пробно около 200 записа. Това се прави с цел анализ на спецификите на каталожните описания. В резултат се подготвят допълнителни инструкции за работата със съответния каталог. Това спомага и за вземането на адекватни решения за някои особени случаи, които се срещат в описанията, свързани с каталожната практика на Университетската библиотека.

Заедно с вземането на важни решения, свързани със създаването на машинночетими библиографски записи, е необходимо да се обърне специално внимание и на екземплярите, които се притежават в структурата на Университетската библиотека. Ето защо преди раздаването на чекмеджетата за конверсия с тях работят специалистите, отговарящи за книгохранилището на Централна библиотека, които правят проверка за наличността на изданията, а на каталожната картичка нанасят съответния статус на изданието:

- в хранилище;
- в читалня;
- липсва на място;
- не се обслужва (изнесен фонд).

По този начин реално се извършва и инвентаризация на достъпния фонд в библиотеката.

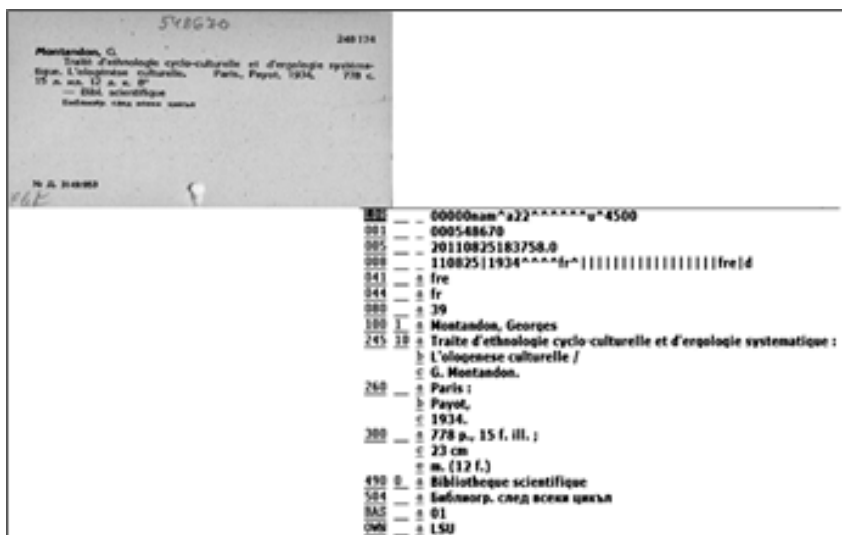
Във филиалните библиотеки протича същият процес, но след създаването на записите. Всяка седмица се получават списъци с въведените през седмицата екземпляри за съответната библиотека, сигнатурата се проверява в каталозите, прави се проверка за наличност в книгохранилището и се нанася съответната сигнатура и статус в системата.

Така се прави и проверка за наличните екземпляри и читателите получават достоверна информация чрез електронния каталог където могат да използват конкретно издание и дали то е налично.

Предаването на чекмеджета за работа става последователно по азбучен ред на съответния каталог. Всяко чекмедже съдържа около 1000 каталожни картички. От направения анализ се установи, че 20 % от каталожните картички са препратки. Води се отчетност кой получава чекмеджето, датата, на която е получено, и датата, когато е върнато. Това спомага за по-добър контрол и яснота за извършената работа. Във всеки един момент може да бъде направена справка какъв е броят на направените записи и какъв е приблизително оставащият обем.

Процесът протича в следната последователност (виж Сх. 7):

- Взима се каталожната/ните картички на дадено заглавие;
- Проверява се за съществуване на запис в системата;
- Издирва се информация за съответното издание в онлайн каталози, особено внимание се обръща на издирването на пълното име на автора/ите, както и на лицата с вторична интелектуална отговорност;
- При необходимост се изпраща информация на отговорника за нормативния файл на имената на авторите, за да бъде създаден нормативен запис за лицето;
- Чрез копиране на отделни елементи се създава библиографският запис, някои от елементите в отделните области на описанието се нанасят на ръка (обикновено поредност на изданието, издателски данни и физическа характеристика);
- Създават се екземпляри към записа и се нанасят съответните статуси към тях.

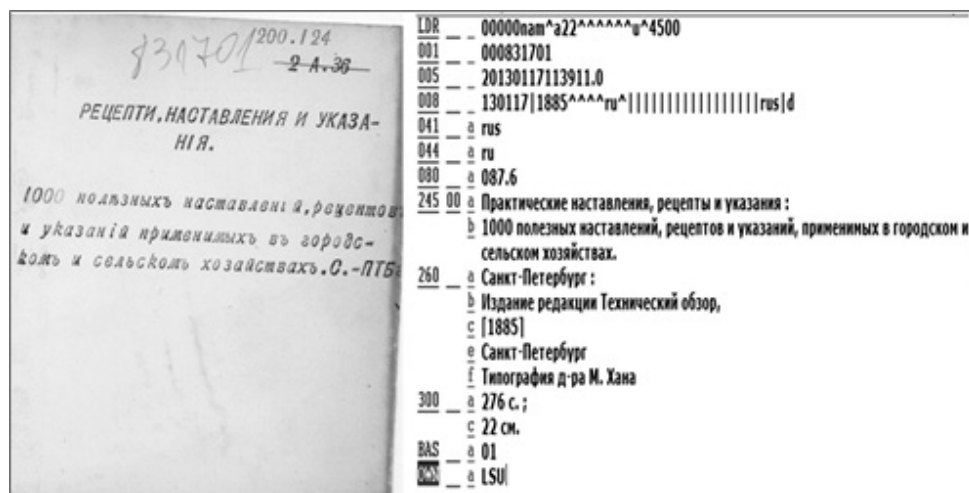
Ил. 2. Конвертирана каталожна картичка от Сводния азбучен каталог на книгите на латиница

Един от особените казуси, с които се сблъскват библиотекарите в процеса на ретроспективна конверсия, е свързан с описанието на продължаващи издания. В Университетската библиотека те се описват двойко – веднъж като монография и веднъж като периодично издание. В библиографския запис, в който изданието е представено като монография, се прави връзка към записа на периодичното издание. Тъй като процесът на ретроспективна конверсия върви паралелно, често се случва записът на монографията да предшества записа на периодичното издание. Необходимо бе създаване на организация, която да не спира процеса. Ето защо библиотекарите, работещи по каталозите на книгите, изпращат записите на продължаващите издания на библиотекарите, работещи по каталога на периодичните издания. Те от своя страна създават записа на периодичното издание и връщат информация на каталогизаторите, за да се генерира връзката в записа на монографията. Така се постига максимално координиране на процесите.

Поради спецификата на Историческия каталог се налага и прилагането на различен подход за ретроспективна конверсия. Каталогът се конвертира в различна база (подмножество на общата база). Описанията са кратки. Впоследствие работата по тази база ще продължи с въвеждане на пълно библиографско описание чрез работа de visu с книгите от специалисти каталогизатори, тъй като много често се нала-

га и промяна на редната дума в съответствие с действащите в страната стандарти и правила за библиографско описание.

Пример за изцяло конвертирана каталожна картичка в машинно-четим каталожен запис може да бъде видян в следващата илюстрация. Малкото данни на каталожната картичка са обогатени в машинночетимия запис. Редната дума е променена. Записът е създаден в резултат на работа de visu със съответното издание.

Ил. 3. Конвертирана каталожна картичка от Историческия каталог

С цел повишаване качеството на записите всяка седмица се правят извличания по потребителско име и файловете се изпращат за проверка. Тъй като проверяващите е наложително да имат по-добра подготовка в областта на каталогизацията и да познават отлично всички стандарти и правила, както и практиката в Университетската библиотека, бе взето решение всички проверяващи да са специалисти, работещи в отдел „Каталогизация“ в Университетската библиотека. След извършване на проверката каталогизаторите, създали записа, получават проверените файлове и са задължени в рамките на една седмица да направят необходимите корекции. Определен е ден от седмицата, в който библиотекарите, работещи по проекта, могат да се консултират с отдел „Каталогизация“ при срещнати проблеми, свързани с библиографските описания.

Работата по ретроспективна конверсия на каталозите в Университетската библиотека се извършва координирано. Това дава и по-добри

крайни резултати, свързани с бързина и качество на изпълнение, което от своя страна гарантира и достъп на потребителите на библиотеката до унифицирана и стандартизирана библиографска информация за фонда на библиотеката.

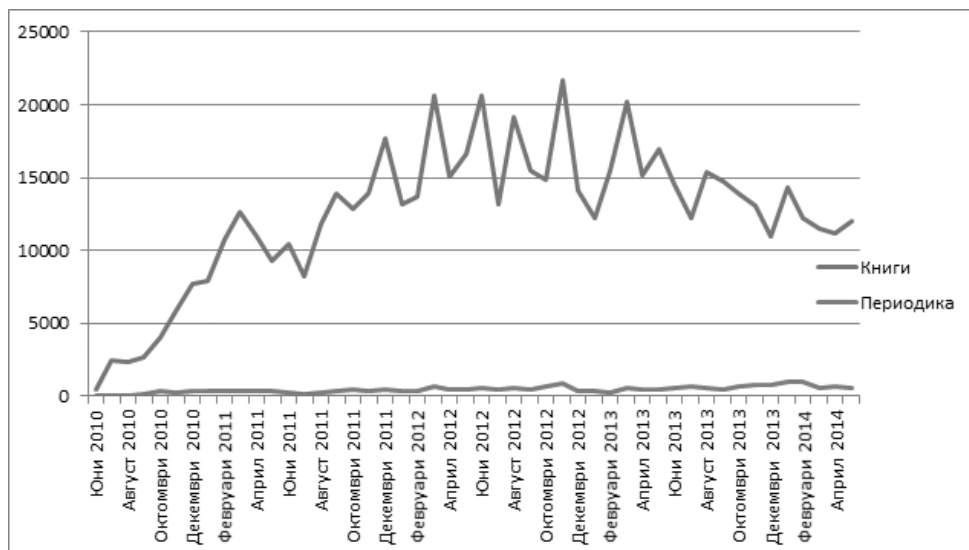
5.3.4. Трудности при изпълнение на проекта и първи резултати

Работата по конвертиране на традиционните каталози в машинночетими записи се извършва от различен брой специалисти. Началото на проекта започва с 10 библиотекари. Постепенно техният брой достига 65. Повечето от тях са служители на библиотеката. Тъй като много малка част работят в отдел „Каталогизация“, се налага да бъде организирано обучение, което се провежда по групи в Университетската библиотека. В рамките на обучението те се запознават с начина на работа с модул „Каталогизация“³⁶⁷ и целия инструментариум, необходим за работата по проекта.

В процеса са включени и 6 студенти от специалност „Библиотечно-информационни науки“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, които също преминаха през обучителен етап. Повечето от тях се справиха отлично с поставените задачи и подпомогнаха процеса на ретроконверсия в библиотеката.

Работата по ретроспективна конверсия на каталозите продължи четири години, в които са създадени общо 621 827 записа в интегрираната библиотечно-информационна система ALEPH 500. До края на 2011 г. приключи работата по сводния каталог на книгите на латиница. През 2012 г. се извърши конверсия на каталога на книгите на чужда кирилица, а през 2013 г. на каталога на книгите на български език. До края на м. май 2014 г. приключи работата по останалите каталози. В началото броят на работещите по проекта е по-малък, което логично води и до по-малко създадени записи. Най-много записи са направени през месеците март, юни и ноември 2012 г. и март 2013 г. – над 20 000 записа/месечно. В този период работят и най-много специалисти. В графиката може да се види интензитетът на процеса на ретроспективна конверсия на каталозите.

³⁶⁷ Работещите в други отдели библиотекари са запознати само с модулите, които са пряко свързани с тяхната всекидневна дейност.

Графика 1. Конвертирани записи

Всеки един от каталозите си има своите специфики и библиотекарите се сблъскват с различни предизвикателства в процеса на тяхното конвертиране.

Каталогът на латиница е сложен от гледна точка на езиково разнообразие. От друга страна, записите съдържат по-малко данни в сравнение с каталога на българските книги. Поради различните стандарти и правила в годините данните са ограничени – не са разкривани всички автори на издания с повече от трима автори, не са разкривани лицата с вторична интелектуална отговорност и др.п. Тъй като работата се извършва по каталог, не е възможно добавянето на всички необходими данни. Част от точките за достъп не са открити и в каталозите, които са използвани за справка в процеса на ретроспективна конверсия. Проблем се оказват и използваните съкращения в каталожните описания, като в някои случаи е невъзможно развиването на съкратените думи дори и в подзаглавията. Аналогична е ситуацията и с каталога на чужда кирилица. Основната трудност тук е представянето на авторите в падеж в авторската отговорност, което води до трудности при разпознаването на имената и коректното им изписване в полетата за точка за достъп на авторите и лицата с вторична интелектуална отговорност. Предпоставка за появата на този проблем са и съществуващите в България правила за описание, в които до 1962 г. не се изисква издирване и изписване на пълните форми на личните имена. От тази гледна точка

най-лесен е каталогът на книгите на български език. Основната трудност при него се оказва пълнотата на описанията с включена вторична интелектуална отговорност и необходимите забележки. Този каталог е съставен основно с каталожни картички, получени от Националната библиотека, които са създадени по действащите стандарти и правила в страната. В процеса на работа често се налага сверяване на данните от каталожната картичка със записите в каталога на Националната библиотека.³⁶⁸ В резултат на това се допълват данни – в някои случаи има повече данни на картичката, в други повече данни се съдържат в записите в електронния каталог на Националната библиотека – това важи най-вече за областта на забележките. Освен това значително улеснение за специалистите от Университетската библиотека е фактът, че в каталога на Националната библиотека може да бъде правена справка за имената на авторите не само в библиографските записи, но и в нормативния файл. Ето защо най-пълни и прецизни в електронния каталог на Университетската библиотека са записите на книгите на български език. Това се дължи на приключената от НБКМ ретроспективна конверсия на българските книги, издадени в периода 1878 – 1991 г., което значително улеснява процеса в останалите библиотеки в България, включително и в Университетската библиотека. Това е и една от причините редица библиотеки в света да изчакват конвертиране на каталозите на по-големите библиотеки, за да могат да използват техните записи.

Неочаквано в процеса на работа се появиха затруднения, свързани с разпознаване на елементите от библиографското описание. Един от най-често срещаните проблеми е свързан с идентифициране на заглавието на серията на документа. Това се дължи на различните правила, използвани през годините за създаване на каталожни описания. Вследствие на този проблем се натрупаха грешки в описанията на продължаващите издания – по-често са описвани само като монография, без да е поставена необходимата връзка към записите на периодичното издание.

Впоследствие се установиха и дублирани записи. Това се дължи на наличието на записи, в които елементите от описанието са въведени некоректно или непълно в процеса на текуща ретроконверсия.

По-голямата и сериозна част от проблемите, с които се сблъскват специалистите в Университетската библиотека, са свързани с екзем-

³⁶⁸ **Електронен каталог** на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.]. Достъпен от: <https://bg.cobiss.net/>.

плярите на филиалните библиотеки. В повечето случаи това се дължи на прехвърляне на фондове от една библиотека в друга, без това да е отразено в инвентарните книги и каталози. Също така има и допуснати технически грешки при изписването на инвентарни номера в каталожните картички. Тези проблеми имат отношение към вътрешнобиблиотечната дейност и не са обект на настоящата тема, поради което няма да бъдат разглеждани в детайли.

При направена проверка с читателските азбучни каталози на Централна университетска библиотека, както и с каталозите на филиалните библиотеки бе установено, че в читателските каталози съществуват описания, които не са конвертирани – обемът е приблизително 5 %.

Един от проблемите, които бяха установени в процеса на работа, е недостатъчно добрият нормативен контрол от страна на библиотекарите и неизползването на предпочитаната форма на имената на лица и колективни органи, местоиздаването, издателството и серията.

Във връзка с посочените проблеми се установи, че след приключване на основната част на проекта е необходимо работата да продължи чрез изпълнение на следните задачи:

- Редакция на нормативния файл на имената (автоматично се коригират и библиографските записи);
- Редакция на индекса на местоиздаване (автоматично се коригират и библиографските записи);
- Редакция на индекса на издателствата (автоматично се коригират и библиографските записи);
- Редакция на заглавията на сериите и проверка за коректно създадена връзка от записа на монографията към записа на периодичното издание (при продължаващи издания);
- Проверка на читателските каталози в Централна университетска библиотека и филиалните библиотеки и конвертиране на липсващите записи в системата;
- Допълване на записите, конвертирани от Историческия каталог;
- Проверка по сигнатури за откриване на дублирани записи или грешно нанесени сигнатури;
- Проверка по индекса на заглавията за дублирани записи.

В Университетската библиотека вече се работи активно по тези задачи, но към този момент не може да бъде поставен краен срок за изпълнението им.

По-голямо внимание е необходимо да се обърне на преглеждането на читателските каталози. Това е трудоемка задача, която обаче се осъществява относително бързо. Прави се проверка за наличие на запис в електронния каталог и се сравнява коректността на нанесения екземпляр. Във филиалните библиотеки процесът протича по-бързо, тъй като по време на работата по проекта за ретроспективна конверсия са нанасяни системните номера върху каталожната картичка и така се улеснява откриването на описания, които все още нямат машинно-четим запис в електронния каталог. До месец октомври 2014 г. някои от филиалните библиотеки успяха да приключат успешно целия процес. В началото на 2015 г. е започната работа по читателските азбучни каталози на Централна университетска библиотека. Работата по тях продължава и днес, като към 2021 г. е приключен каталогът на книгите на български език.

Основната причина, поради която се извършва ретроспективна конверсия на библиотечните каталози, е свързана с по-удобното и лесно обслужване на потребителите. Ето защо и първите резултати се наблюдават именно в процеса на обслужване. В резултат от ретроспективната конверсия в Университетската библиотека се наблюдава увеличаване на търсенето на библиотечни документи, които досега са били разкрити само в традиционните библиотечни каталози. Това е убедително доказателство, че потребителите на библиотеките в България и в частност преподавателите и студентите в Софийския университет не само са подготвени да работят с електронните каталози, но и предпочитат да ги използват и все по-рядко прибягват до традиционните каталози. Немаловажен е и фактът, че справки могат да се правят и извън библиотеката, както и да се използва услугата онлайн поръчка, което значително улеснява не само потребителите, но и процеса на библиотечно-информационно обслужване. Любопитен резултат е наблюдаван и в използването на фондовете на различни филиални библиотеки от студентите, които не принадлежат към съответния факултет. Те вече не се ограничават само и единствено в библиотеката на факултета, в който се обучават, а се насочват и към други филиали. Така например студенти от специалност „История“ или „Педагогика“ използват налични издания във фонда на библиотека „Биология“. В основната си част това са издания, които са необходими за учебния процес, но са в малка екземплярност в библиотеките на факултета, в който се обучават студентите. В същото време те са налични в други филиални библио-

теки. Ретроспективната конверсия позволява получаването на информация за наличните издания и екземпляри във всяка една филиална библиотека само с едно търсене в електронния каталог.

Ретроспективната конверсия е труден процес и почти никога не протича безпроблемно, но всеки проблем има своето решение. От изключителна важност е хората, които участват в процеса на ретроконверсията на каталозите, да са убедени в това, което правят, и да бъдат сигурни, че то се прави основно за читателите, които с помощта на електронния каталог ще достигат по-бързо и лесно до нужната им информация. Ретроспективната конверсия позволява надграждане на съществуващите библиотечни услуги и въвеждане на нови, които отговарят на повишените потребителски очаквания. Това предполага отговорно отношение към работата и стремеж за висококачествено изпълнение на задачите.

5.4. Процесът на дигитализация в Университетската библиотека

5.4.1. Техническо и софтуерно обезпечаване и първи проекти за дигитализация

Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ започва процес на дигитализация на фондовете в края на 2011 г., когато ретроспективната конверсия е в разгара си, а библиотеката вече разполага с необходимия софтуер за изграждане на дигитална библиотека и за създаване на единен вход за библиографските записи от електронния каталог на библиотеката и за метаданните на дигитализираните библиотечни документи.

Изборът на софтуер за изграждане на дигитална библиотека има решаващо значение за процеса на работа и последователността на изпълнението му. Най-добрият избор е създателят на двата софтуерни продукта да бъде един, а перфектният избор е система, която обединява двата вида софтуер – интегрирана библиотечно-информационна система и софтуер за изграждане на дигитална библиотека.

Университетската библиотека започна процеса със софтуерния продукт DigiTool, който е разработен от ExLibris. Това позволява използване на конвертираните в процеса на ретроспективна конверсия записи за създаване на дескриптивни метаданни на дигитализираните

библиотечни документи. Това е едно от задължителните условия, които са поставени впоследствие при мигриране към софтуерния продукт DSpace, с който днес се изграждат дигиталните колекции на Университетската библиотека. С помощта на допълнително разработена програма към новия софтуер продължава автоматичното извличане на библиографски записи от интегрираната библиотечно-информационна система.

Необходимо е библиотеката да бъде хардуерно и софтуерно обезпечена, за да започне процес на дигитализация. Още през 2000 г. Университетската библиотека получава по проект от „Отворено общество“ скенер за книги, който се използва основно за нуждите на услугата „Доставка на документи по електронен път“, а по-рядко за процес на дигитализация на редки и ценни издания. В този период дигитализацията не е навлязла в българската библиотечна практика, а и Университетската библиотека не притежава необходимите софтуерни продукти, с които да изгражда дигитални колекции.

Първите стъпки към създаване на дигитална библиотека са направени още през 2002 – 2003 г. с реализирането на проекта „Библиотека за българска славистика. „Bibliotheca Slavica“, който има за цел да представи „творчеството на средновековните книжовници и техните произведения“ и да „дигитализира трудно достъпни старопечатни издания, книги и документи от фонда на библиотеката на Софийския университет „Св. Климент Охридски“³⁶⁹. От този проект е реализирана само първата част, благодарение на която е издаден и печатният каталог „Колекция Славика“³⁷⁰.

През 2010 г. в рамките на проект „SUDigital – Дигитални ресурси за проучване, опазване и популяризиране на българското културно-историческо наследство“ е ремонтирана фотолабораторията и е превърната в Дигитален център, разполагащ със скенер за книги и две офис машини, подходящи за автоматизирано сканиране на отделни листове.

Две години по-късно в рамките на проект „Реконструкция, модернизация и мерки за енергийна ефективност в комплекс „Ректорат“ на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ е закупен и модерен

³⁶⁹ **Библиотека за българска славистика** [онлайн]: Bibliotheca Slavica. [Прегледан на 13.02.2015.]. Достъпен от: <http://ns.libsu.uni-sofia.bg/slavica/BibliothecaSlavica.html>.

³⁷⁰ **Ангелова, Анна, Лиляна Петкова.** Колекция „Славика“: Редки и ценни издания по славистика от библиотеката на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (1519 – 1922). София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2005, 536 с.

скенер SupraScan за книги, който позволява висококачествена дигитализация и може да бъде използван за документи с размер до формат А0. С това се поставя същинското начало на процеса на дигитализация в Университетската библиотека. Изпълнени са необходимите условия – процесът на дигитализация е технически обезпечен и е наличен подходящ софтуер за изграждане на дигиталните колекции.

През 2013 г. в структурата на Университетската библиотека е обособен отдел „Дигитализация“, в който се извършват всички дейности по процеса – от сканиране до създаване на метаданни и организиране на дигиталните обекти в колекции. В отдела работят 4 щатни специалисти – 3 библиотекари и 1 организатор дигитализация, които извършват целия процес. Така се осигурява всекидневна системна дейност по реализиране на поставените от библиотеката цели, свързани с дигитализиране и организиране в дигитални колекции на редки и ценни библиотечни документи, съхранявани във фондовете на библиотеката, както и на колекция с учебна литература.

Първият проект, по който са дигитализирани чужди редки и ценни издания от фонда на Университетската библиотека, е „Itinéraires balkaniques XVI-XIX в.“.³⁷¹ Основната му цел е „създаване на дигитален тематичен корпус, който обединява различни документи, съдържащи сведения за полуострова [Балканския полуостров – бел. Б. Я.] и народите, които го населяват – пътеписи и пътни бележки, мемоари и карти, различни географски и исторически сведения, осъществени от френски или чужди автори през посочения период и публикувани на френски език“³⁷². В него участват три балкански библиотеки – Националната румънска библиотека в Букурещ, Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ в София и Университетската библиотека „Светозар Маркович“ в Белград. В рамките на проекта от фонда на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ са дигитализирани приблизително 16 000 страници, от които около 3000 страници (книги от XIX в.) са преминали през оптично разпознаване на символите и последваща редакция. В тях може да се извърши търсене по ключова дума в пълния текст.³⁷³ Това улеснява информационното търсене и работата с текста.

³⁷¹ **Ангелова, Анна.** Проектът „Itinéraires Balkaniques XVI – XIX s.“. – В: *Библиотеките днес – иновативни политики и практики. Доклади от XII национална конференция на ББИА – София, 7 – 8 юни 2012 г.* София: ББИА, 2012, с. 87.

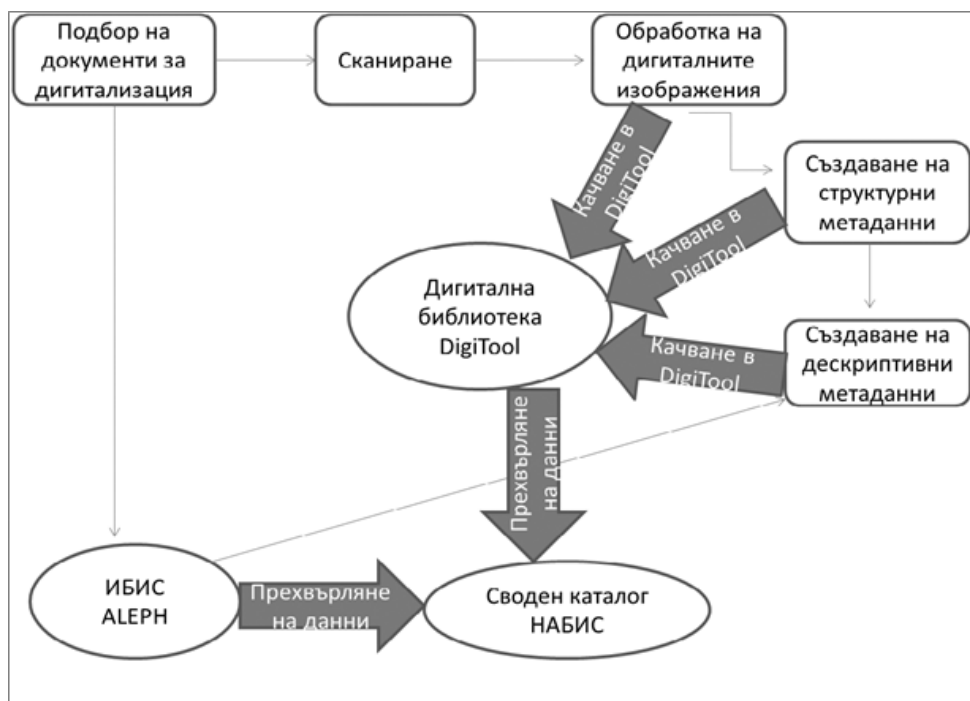
³⁷² Пак там, с. 91.

³⁷³ Пак там, с. 91.

След създаването на Дигиталния център библиотеката започва системно да работи по организиране на своята дигитална библиотека.

В Университетската библиотека работата протича в следната последователност:

- подбор на документите за дигитализация;
- технически процес на дигитализация;
- обработка на дигиталното изображение;
- създаване на структурни метаданни;
- качване на файловете с обработените дигитални изображения и файла с метаданни в софтуера за изграждане на дигитална библиотека;
- създаване на дескриптивни метаданни;
- осигуряване на достъп до дигитализираните библиотечни документи.

Сх. 8. Процес на дигитализация в УБ

5.4.2. Подбор на документите и изграждане на колекциите

Водещата роля при подбора на документите, които да бъдат дигитализирани, е свързана с научните интереси на потребителите, които могат да бъдат с енциклопедична или най-често отраслова насоченост. Дигитализират се различни печатни материали – книги, периодични издания, карти и др.³⁷⁴

При подбора Университетската библиотека се придържа към изискванията на Закона за авторското право и сродните му права в чл. 27, ал. 1 и 2, които гласят: „(1) Авторското право се закриля, докато авторът е жив и седемдесет години след неговата смърт. (2) При произведения, създадени от двама и повече автори, срокът по ал. 1 започва да тече след смъртта на последния преживял съавтор“³⁷⁵.

Една от основните задачи на библиотеката е да осигурява с литература учебния процес в Софийския университет, ето защо тя приема поръчки от преподаватели за дигитализиране на библиотечни документи, необходими за обучението на студентите. Така потребителите активно участват в процеса на дигитализация. Ето защо се налага да бъдат дигитализирани библиотечни документи, които не са с изтекли авторски права. В този случай преподавателят, направил поръчката, подписва декларация, че е съгласен да предостави за ползване авторски произведения в дигитален формат. Ако той не е носител на авторските права, се задължава да открие авторите или техни наследници, за да попълнят декларация, и едва тогава библиотеката дигитализира поръчаните заглавия. За улеснение на преподавателите на сайта на библиотеката има формуляр за заявка за дигитализиране.³⁷⁶

Библиотеката предприема и дигитализиране на библиотечни документи, които са с ограничена екземплярност, но са с висока обръщаемост, тъй като са необходими за учебния процес в Университета. Тези дигитализирани библиотечни документи се предоставят за ползване само в рамките на университетската компютърна мрежа. Броят на колекциите и включените в тях дигитални обекти непрекъснато нараства поради системната работа по дигитализиране на библиотечни документи.

³⁷⁴ Пак там, с. 87.

³⁷⁵ Закон за авторското право и сродните му права [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.]. Достъпен от: <http://lex.bg/laws/ldoc/2133094401>.

³⁷⁶ Заявка за дигитализиране на книги и статии [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.]. Достъпен от: http://libsu.uni-sofia.bg:81/UB/?page_id=262.

На сайта на Университетската библиотека в секцията „Дигитални колекции“ е представена всяка от колекциите с кратка информация за същността и значението ѝ за библиотеката и приблизителния ѝ обем. Това отговаря на световния опит в областта и на препоръките за изграждане на добри дигитални колекции.

5.4.3. Библиографски контрол в процеса на дигитализация

В своята работа по дигитализация на фондовете и изграждане на дигитални колекции Университетската библиотека се стреми да следи и прилага добрите практики както за подбор на библиотечни документи, така и в техническата част от процеса на дигитализация.

Подборът на библиотечните документи, които трябва да бъдат дигитализирани, се осъществява с помощта на интегрираната библиотечно-информационна система, в която са конвертирани всички каталози на библиотеката и има информация за сигнатурата и достъпността на съответните документи. В някои от случаите се взема под внимание и физическото състояние на документа – използването на дигитализирано копие позволява запазване на оригиналния документ. Приоритетно се дигитализира учебна литература.

Техническата част от процеса на дигитализация включва сканиране и обработка на получените изображения. В Университетската библиотека библиотечните документи се сканират с резолюция от 300 dpi, което е оптималното решение за получаване на качествени изображения и приемлива големина на файловете. В много редки случаи се използва по-висока резолюция, най-вече когато има специални изисквания за качеството на дигиталния обект или във връзка с неговата специфика.

Обработката на дигиталните изображения се извършва със специални програми, които позволяват изчистване на изображението и правилното му страниране. За целта се използват безплатни софтуерни продукти, които обработват повече от една страница едновременно. Основната цел е в дигиталните колекции да бъдат представени качествени изображения.

Дигиталните обекти се съхраняват във формат .tiff, който се смята за най-устойчив и подходящ за дългосрочно съхранение. Софтуерът, с който разполага библиотеката на този етап, не позволява архивиране във формат .tiff, поради което в направление „Библиотечно-ин-

формационни технологии и мрежи“ се поддържа файлов сървър, който съхранява всички дигитализирани библиотечни документи в този формат. Така се гарантира резервно копие на файловете, което може да се използва при необходимост. Само първично дигиталните обекти не се съхраняват в .tiff, тъй като те са предоставени на Университетската библиотека във формат .pdf и не са преминали през стандартната процедура за дигитализация. Файловете са организирани в колекции, аналогични на колекциите в дигиталната библиотека. Създадена е специална схема за наименоване на файловете.

Сх. 9. Наименоване на файловете във файловия сървър

Файловете се качват в два формата – .jpg, който има много добри възможности за опазване на дигиталните обекти, и .pdf. Всеки ден се правят архивни копия и при необходимост има изградена система за възстановяване на изгубената информация, което подsigурява библиотеката и гарантира целостта на дигиталните колекции.

След извършване на техническата дейност по сканиране и обработка на изображенията се пристъпва към създаване на метаданните. Специалистите в Университетската библиотека генерират два вида метаданни – структурни и дескриптивни. Те се създават с помощта на предназначенията за библиотеки схема за метаданни METS. Пътят е различен в зависимост от формата, в който се качват дигитализираните ресурси – .jpg или .pdf.

За създаване на структурните метаданни се използва допълнителен софтуер, с чиято помощ се представя съдържанието на дигиталния обект.

```

<?xml version="1.0" encoding="UTF-8"?>
- <mets:mets xmlns:marc21="http://www.loc.gov/MARC21/slim"
  xmlns:xlink="http://www.w3.org/TR/xlink" xmlns:mets="http://www.loc.gov/METS/"
  xmlns:xsi="http://www.w3.org/2001/XMLSchema-instance" LABEL="Акатистислед 1955 г.">
- <mets:metsHdr>
  - <mets:agent TYPE="ORGANIZATION" ROLE="CREATOR">
    <mets:name>NALIS</mets:name>
    <mets:note/>
  </mets:agent>
</mets:metsHdr>
- <mets:fileSec>
  - <mets:fileGrp MIMETYPE="image/jp2" USE="reference image">
    - <mets:file GROUPID="GID1" ID="FID1" SEQ="1">
      <mets:Flocat xlink:href="file://files/Suppl_Slavo_D_18_f000r.jp2"
        LOCTYPE="URL"/>
    </mets:file>
  </mets:fileGrp>
  - <mets:fileGrp MIMETYPE="image/jp2" USE="reference image">
    - <mets:file GROUPID="GID11" ID="FID11" SEQ="11">
      <mets:Flocat xlink:href="file://files/Suppl_Slavo_D_18_f000r.jp2"
        LOCTYPE="URL"/>
    </mets:file>
    - <mets:file GROUPID="GID12" ID="FID12" SEQ="12">
      <mets:Flocat xlink:href="file://files/Suppl_Slavo_D_18_f000v.jp2"
        LOCTYPE="URL"/>
    </mets:file>
    - <mets:file GROUPID="GID13" ID="FID13" SEQ="13">
      <mets:Flocat xlink:href="file://files/Suppl_Slavo_D_18_f001r.jp2"
        LOCTYPE="URL"/>
    </mets:file>
    - <mets:file GROUPID="GID14" ID="FID14" SEQ="14">
      <mets:Flocat xlink:href="file://files/Suppl_Slavo_D_18_f001v.jp2"
        LOCTYPE="URL"/>
    </mets:file>
  </mets:fileGrp>

```

Ил. 4. Създаване на структурни метаданни

След качването на структурните метаданни и дигиталните обекти се пристъпва към създаване на дескриптивните метаданни. Процесът се осъществява чрез копиране на записа от ИБИС ALEPH и прехвърлянето му чрез специална програма в софтуера за създаване и поддържане на дигитални колекции. Това е най-удобният и препоръчителен начин на работа, гарантиращ създаването на унифицирани и стандартизирани метаданни за дигитализираните библиотечни документи.

Копират се всички полета от ALEPH 500, които са част от формат MARC 21. Не се копират полетата, които са необходими само на интегрираната библиотечно-информационна система. Необходимите данни се извличат автоматично. Добавя се поле 533 от формат MARC 21, съдържащо данни за институцията, която е дигитализирала библиотечния документ и има права върху него. В записа има и допълнително поле 256, което съдържа информация за формата на файловете, броя им и големината. Макар библиотекарят реално да попълва елементите от библиографското описание в полета от формат MARC 21, при записване софтуерният продукт конвертира записа и така дескриптивните метаданни се съхраняват във формат Dublin Core. Използваният формат за метаданни е широко разпространен и стандартизиран, което гарантира неговата стабилност във времето. Това защитава метаданните от загуба поради остаряване на формата или в случай на преминаване към работа с друг софтуер, тъй като при евентуална промяна има добри възможности за конвертирането им в друг формат.

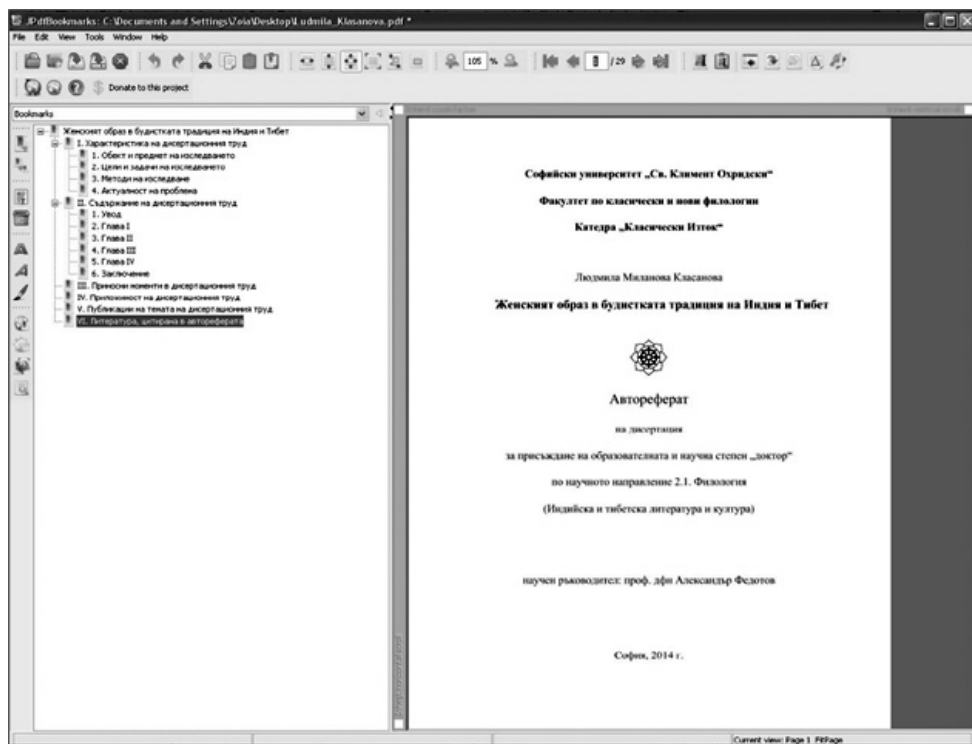
Университетската библиотека се придържа към добрите практики и всеки един документ (с изключение на фотографиите), който е дигитализиран и е част от дигиталната библиотека, да има библиографски запис в електронния каталог. Документите, които не се притежават на хартия в Университетската библиотека, напр. сп. „Чуден свят“, част от колекция „Учебна литература“, се описват в електронния каталог на библиотеката, но като първично дигитални ресурси. В записите се поставя линк към дигиталната библиотека. Това гарантира достъпа на читателите до дигиталните ресурси, независимо в кой каталог търсят – електронния каталог на Университетската библиотека или сводния каталог на НАБИС – те винаги получават информация при наличие на дигитално копие.

Софтуерът позволява да се дефинира достъпът до всеки един файл или колекция. По този начин се защитават документите, които все още са под закрилата на Закона за авторското право. Дефинирането на начина на достъп се прави в структурните метаданни. Възможни са три основни опции:

- свободен достъп, без ограничения;
- ограничаване на достъпа по IP адрес – ресурсът се използва само в рамките на съответната организация;
- достъпът се ограничава по потребителско име и парола.

След като структурните, дескриптивните метаданни и файловете с дигиталните обекти са създадени и качени на сървъра, се пристъпва към определяне към коя колекция да бъде записан даденият ресурс и с това приключва задачата по добавяне на дигитализиран библиотечен документ в дигиталната библиотека.

За ресурсите, които се качват в дигиталната библиотека във формат .pdf, не се създават структурни метаданни. За тях в специална програма се генерира съдържание на файла, което наподобява структурните метаданни. Съдържанието става част от файла.

Ил. 5. Съдържание към файл във формат .pdf

Софтуерът, използван в Университетската библиотека за изграждане на дигитална библиотека, използва стандартизирани и общоприети схеми за метаданни и гарантира запазването им във времето, давайки възможности за повторно използване, а при необходимост и конвертирането им в други схеми.

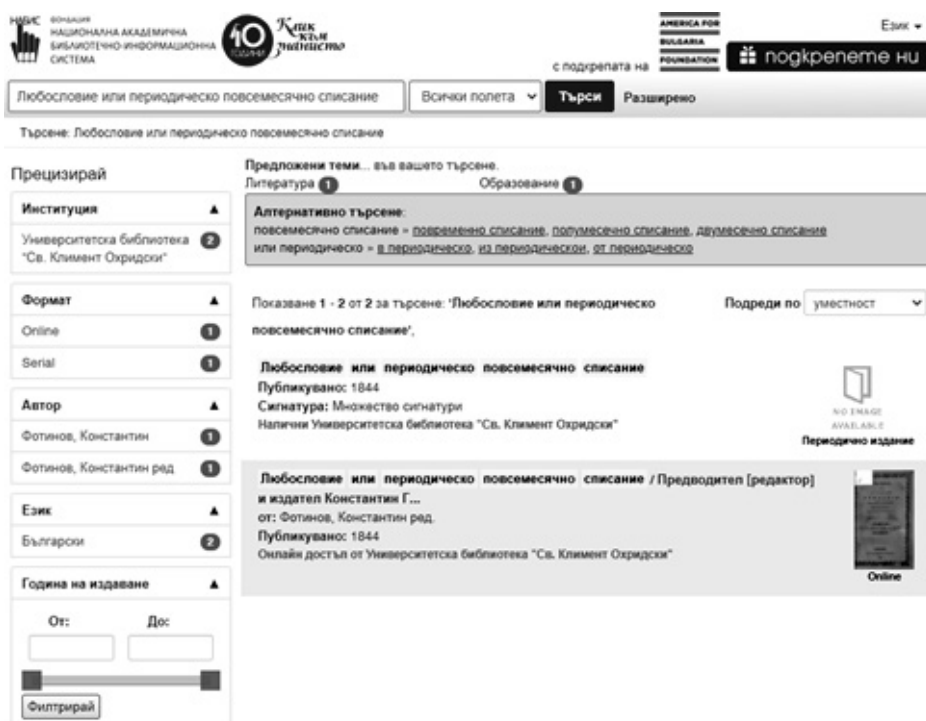
5.4.4. Достъп до дигитализираните библиотечни документи

Потребителите имат директен достъп до дигиталните колекции от сайта на библиотеката в секцията „Дигитални колекции“. Под описанието на всяка колекция има препратка към потребителския интерфейс на дигиталната библиотека. Там има възможност да бъдат разглеждани колекциите и съдържащите се в тях ресурси. Може да се извърши информационно търсене по ключови думи, автор, заглавие, година на издаване. Липсват опции за ограничаване на търсенето, подобни на тези в електронния каталог НАБИС или в електронния каталог на Университетската библиотека.

Достигайки до дигиталния обект, потребителят може да се запознае с библиографските данни и след това да разгледа пълнотекстово документа. Работата с дигиталното изображение е интуитивна и позволява лесна навигация.

Най-добрият начин за достъп до дигитализираните документи е през сводния каталог НАБИС, който позволява един вход към електронния каталог на библиотеката и дигиталните колекции. По този начин библиотеката отговаря на съвременните изисквания за един вход към всички ресурси, които предлага – библиографски данни и пълнотекстови документи.

Информационното търсене в Сводния каталог е тип Google, което значително улеснява съвременния потребител. Съществуват богата гама от опции за ограничаване на търсенето и получаване на по-релевантни резултати.

Ил. 6. Своден каталог НАБИС

На една страница се виждат резултати от електронния каталог и от дигиталната библиотека. Потребителите имат възможност да направят избор кой документ искат да използват.

В библиографските записи в каталога на Университетската библиотека са поставени линкове към дигиталната библиотека, което улеснява допълнително потребителите в процеса на търсене.

Работейки по този начин, Университетската библиотека спазва международно приетите стандарти и препоръки. Използва схеми за метаданни, предназначени специално за библиотеки и имащи амбицията и потенциала да станат едни от най-широко използваните в света схеми за метаданни, гарантирайки тяхната устойчивост във времето.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Направеният преглед на библиографския контрол очертава изключителното му значение в развитието на съвременните комуникации. Разгледани са международните стандарти за библиографско описание. Те предоставят постоянна структура за групиране на елементите в описанията, която не зависи от азбуката или езика на документите. Матрицата, заложена в тези стандарти, е база за създаване на национални стандарти и правила и позволява стандартизиране на библиографските описания за новопоявяващите се видове документи.

С навлизането на компютрите и автоматизирането на библиотечните процеси става възможно съществуващите каталожни описания да се представят в електронна форма чрез машинночетими записи. Те могат да се обменят на национално и международно равнище, а електронните каталози да се обединяват в сводни на регионално, национално и световно ниво.

Развитието на стандартизацията в процеса на ретроспективна конверсия създава възможности за унификация на библиографски записи за ресурси, създадени преди повсеместната електронизация в библиотечно-информационния сектор.

Конверсията стартира по различно време във всяка библиотека. Изборът на тип ретроконверсия и метод на работа зависят от спецификите на библиотеката и от възможностите за финансиране. Предимство имат библиотеките, които успяват да изпълнят процеса в рамките на създадени национални стратегии, финансово подкрепени от съответните държавни органи. Практиката показва, че в света няма две библиотеки, които реализират процеса по напълно идентичен начин.

Ретроспективната конверсия позволява да се създаде един вход за библиографска информация за целия фонд на дадена библиотека. Това е и предпоставка за въвеждане на иновативни услуги, свързани с обслужване на читателите, както и за улесняване на вътрешнобиблиотечните процеси – комплектуване и вторичен подбор, нормативен

контрол на библиографските записи, въвеждане на иновативни технологии за инвентаризация и организация на фондовете.

В края на XX век се осъзнава необходимостта от откриването на метод, гарантиращ опазването на застрашеното книжовно културно наследство. Технологиите променят нагласите на съвременните потребители, търсеци все повече информация в електронен вид. Чрез дигитализацията се постигат и двете цели. Библиотеките, които са приключили процеса на ретроспективна конверсия, имат възможност да създават сводни каталози, позволяващи координиране на дейностите по дигитализиране на библиотечните фондове – по-лесен подбор на документи, подлежащи на дигитализация, създаване на стандартизирани метаданни за дигиталните обекти и организация и управление на процеса.

Изборът на добър програмен продукт осигурява опазване на дигиталните обекти и метаданните и в много случаи предопределя вземането на решения, свързани с процеса на дигитализация. Форматът за съхраняване на дигиталните обекти трябва да бъде широко използван и да гарантира дългосрочно съхранение, а схемата за метаданни трябва да гарантира запазването им във времето и да позволява безпроблемно конвертиране от една схема в друга в зависимост от проекта, който се реализира, или спецификата на колекцията.

Развитието на библиографския контрол и приложението му в процесите на ретроспективна конверсия и дигитализация в България показва, че усъвършенстването на библиографския контрол в света и създаването на програма за Универсален библиографски контрол към ИФЛА има своето положително отражение и в България. През 70-те и 80-те години на XX век се създават и се актуализират национални стандарти, изградени на базата на международните, както и правила за библиографско описание. Това поставя България на нужното ниво в областта на каталогизационната практика, позволява националната книжна продукция да бъде библиографски представена съгласно международните стандарти и гарантира подобаващо място на българските библиотеки в новоизграждащото се световно информационно пространство.

Забавянето на технологичното развитие и внедряването на съвременните библиотечни системи в българските библиотеки води до изоставането в автоматизацията на всички други процеси в библиотеките, включително ретроспективна конверсия и дигитализация. Липсата на

осъвременяване на стандартите и правилата в дългосрочен план, както и използването на разнородни библиотечни системи, съответно и използването на различни формати за библиографско описание, често създадени на местно ниво, снижава стандартизацията и унификацията на библиографските записи и значително затруднява обмяната на записи.

Съвременните библиотечно-информационни системи имат възможност за конвертиране на записи от един формат в друг, което улеснява изграждането на своден каталог. Единственият проблем е липсата на интерес и финансиране от страна на държавата, която не подкрепя инициативи в тази посока и дори започнати добри практики рискуват постепенно да спрат да се поддържат и да се развиват.

Ретроспективната конверсия на традиционните каталози все още не е реализирана в някои от големите библиотеки в страната. Липсата на допълнително финансиране на процеса ще окаже огромно влияние върху изпълнението му.

Дигитализацията на библиотечните фондове в България стартира в началото на XXI в. Очертава се липсата на достатъчно средства за закупуване на качествени хардуерни и софтуерни продукти. Това затруднява координирането на процеса на дигитализация и постигане на нужната стандартизация на дигиталните обекти и създадените към тях метаданни. Много често се работи по проекти, като създадените дигитални колекции се поддържат известно време след тяхното приключване, след което престават да съществуват.

Направени са редица изследвания за опазване на книжовното наследство на българските библиотеки, но продължава да се работи неkoordinирано в процеса на дигитализация на фондовете и да не се спазват препоръките, залегнали в международните документи като FRBR и консолидираното издание на ISBD.

Създаденият в Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ експериментален модел за изпълнение на проект за ретроспективна конверсия и дигитализация на фондовете е изпълнен в съответствие с международно приети стандарти, формати за машинночетими записи и схеми за метаданни, както и действащите в страната стандарти и правила за библиографско описание. За успешното реализиране на задачите от голямо значение е изучаването и прилагането на добрите световни практики. Разработеният и приложен в Университетската библиотека модел за ретроконверсия е уникален за България,

тъй като предлага организационна програма на процеса в библиотека с филиална структура. Тя е единствената голяма българска библиотека, която е конвертирала всички свои каталози в машинночетими записи и представя в онлайн каталога си библиографска информация за над 95 % от съхранявания библиотечен фонд. Университетската библиотека е първата библиотека в страната, чийто електронен онлайн каталог съдържа над 1 115 000 библиографски записа. Опитът ѝ може да бъде използван от други библиотеки, на които предстои да се изправят пред предизвикателството „ретроспективна конверсия на каталозите“.

Университетската библиотека съчетава работата по ретроспективна конверсия на каталозите с процеса на дигитализация на фондовете и апробира успешен модел за организация на тази комплексна дейност. Създадена е успешна методика за подбор на заглавията, които да бъдат дигитализирани. При реализацията на този труден процес – от една страна, стоят библиотекарите с техните теоретични познания и опит, които им дават право да подберат най-ценните библиотечни документи според заложената теоретична рамка, а от друга страна, са потребителите, които имат своите предпочитания. Като библиотека към най-големия университет в страната тя отговаря на информационните потребности на преподавателите и студентите, като осигурява адекватно учебния и научния процес в Софийския университет. За период от 10 години са дигитализирани близо 10 000 заглавия.

Използването на съвременни специализирани и утвърдени софтуерни продукти поставят Университетската библиотека на по-високо ниво, позволявайки ѝ да отговори адекватно на своите потребители. Създаденият и приложен от Университетската библиотека модел за организация на ретроспективната конверсия на каталозите с паралелна дигитализация на документите на база на изградените библиотечни колекции в рамките на научноизследователската стратегия на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ отговаря на съвременните международни тенденции и предлага система от добри практики в тази приоритетна област.

В заключение може да се обобщи, че:

1. реализирането на процес на ретроспективна конверсия на традиционните каталози в библиотеките е предпоставка за координирано и успешно реализиране на процеса на дигитализация на фондовете и изграждане на дигитални библиотеки;
2. прилагането на световния опит при осъществяването на процесите на ретроспективна конверсия и дигитализация на фон-

довете и спазване на националните стандарти и правила за библиографско описание гарантират постигането на положителни резултати при изпълнението им в Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“.

Развитието на библиографския контрол и приложението му в процеса на ретроспективната конверсия и дигитализация в българските библиотеки дава основания да бъдат направени следните **препоръки**:

1. Необходимо е професионалистите да се обединят и да подготвят съвременни каталогизационни правила за библиографско описание, които да бъдат приложени в практиката на библиотеките;
2. Наложително е да се създаде план за въвеждане на консолидираното издание на ISBD в каталогизационната дейност в България;
3. Необходимо е да се създадат условия за обмяна на машинночетими записи в българските библиотеки, които да подпомогнат процеса на ретроспективна конверсия, както и текущата дейност на библиотеките;
4. Препоръчително е да се предприемат конкретни дейности за координиране на процеса на дигитализация в българските библиотеки и техните проекти в тази област;
5. Наличните софтуерни продукти, като използваните от Университетската библиотека, да се използват адекватно, за да се изгради не само национален своден каталог, но и национална дигитална библиотека на базата на дигиталните колекции на участващите библиотеки;
6. Националната библиотека е необходимо да продължи активното си участие в стандартизационните процеси и да бъде катализатор за координирането им на национално ниво;
7. Българските библиотеки трябва да се възползват от постигнатите резултати в рамките на различни проекти за изграждане на сводни каталози и да се стремят да продължат изграждането и поддържането им;
8. Необходимо е да се предприемат действия за поддържане и развитие на сводния каталог НАБИС след приключване на последния етап на проекта;
9. Необходимо е в рамките на Софийския университет да бъдат направени стъпки към обединяване на всички дигитални библиотеки и да бъдат предприети дейности за координиране на процеса.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Албанска, Лиляна. За стандартизацията при обработката на печатните произведения. – В: *Библиотекар*, 1973, № 7 – 8, с. 44 – 46.

Албанска, Лиляна. Международна конференция на експертите по каталогизация. – В: *Библиотекар*, 1969, № 11, с. 38 – 41.

Анатольский, А. Б., Майстрович. Электронные библиотеки: Принципы создания: Научно-методическое пособие. Москва: Либерей-Бибинформа, 2007, 288 с. ISBN 5-85129-175-3.

Ангелова, Анна. Книжовните паметници в интеркултурния диалог и научната комуникация. – В: *Съвременната библиотека – център за информация и знание. Доклади XX национална конференция на ББИА – София, 9 – 19 юни 2010 г. Допълнение.* София: ББИА, 2010. с. 153 – 166. ISBN 978-954-9837-18-6.

Ангелова, Анна. Проектът „Itinéraires Balkaniques XVI – XIX s.“. – В: *Библиотеките днес – иновативни политики и практики. Доклади от XII Национална конференция на ББИА – София, 7 – 8 юни 2012 г.* София: ББИА, 2012. с. 87 – 91.

Аргиров, Стоян. Ръководство за уреждане на народни, общински, ученически и частни библиотеки. Пловдив: Книж. В. И. Калайджиев, 1898, III, 122 с.

Атанасова, Даниела. Автоматизирани библиотечно-информационни технологии и приложението им в ЦБ на БАН. – В: *Библиотекар*, 1987, № 6, с. 2 – 5.

Баженов, С. Р., Павлов. Електронна технология обслуживания читателя. Начало ретроконверсии каталога. – В: *Библиотеки и информационни ресурси в съвременния свят на науката, културата, образованието и бизнеса. Материали Международна конф. „Крым 2009“ [CD-ROM].* Москва, 2009.

Бажлекова, Пенка, Петър Копчев. Автоматизирана библиотечна система „Регистрация на библиотечното обслужване“ в Централната научно-техническа библиотека. – В: *Библиотекар*, 1987, № 7, с. 22 – 24.

Бахтурина, Т. А. Новый интеллектуальный продукт в сфере каталогизации. Правила RDA „Описание ресурса и доступ“. – В: *Научные и технические библиотеки*, 2011, № 7, с. 35 – 45.

Бахтурина, Т. А. Стандарты XXI века. Новое в представлении библиографических записей. – В: *Научные и технические библиотеки*, 2001, № 9, с. 30 – 39.

Библиотечное дело за рубежом – 2013. Сборник аналитических и справочных материалов. Москва: Пашков дом, 2014, 152 с.

Библиотечното дело в България. Сборник от нормативни документи (1878 – 2012). София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012, 247 с. ISBN 978-954-07-3377-7.

Божинова-Троянова, Божана, Лиляна Албанска. Правила за описване на книгите в научните и в големите библиотеки и за нареждане на фишите в азбучния каталог. 2. разш. и прераб. изд. София: НБКМ, 1962, 203 с.

Божинова-Троянова, Божана, Сн. Атанасова, М. Спасова. Правила за описване на периодични и поредични издания. – В: *Известия на Народна библиотека „Кирил и Методий“ за 1966 г.*, 1968, с. 335 – 432.

Божинова-Троянова, Божана. Библиотечно-библиографската класификация. – В: *В чест на 80-годишнината на проф. Тодор Боров*. София: БАН, 1984, с. 280 – 287.

Боров, Тодор. Защо ни е нужен Български библиографски институт. – В: **Боров, Тодор.** *Избрани страници*. Състав. и науч. ред. Татяна Янакиева. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2009, с. 279-300.

Булгариана [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.]. Достъпен от: <http://bulgarianheritage.bulgariana.eu/jspsuil>.

Български държавни стандарти. Библиотечно дело. По състояние към 01.07.1990 г. Сборник. София: Стандартизация, 1990, 734 с.

Български книги 1878 – 1944. Библиографски указател. Азбучна поредица: Т. 1 – 9. София: НБКМ, 1978 – 2006.

Всероссийская государственная библиотека иностранной литературы [онлайн]. [Прегледан на 13.07.2021.] Достъпен от: <http://www.libfl.ru/>.

Върбанова-Денчева, Кристина. Дигитална конверсия и функционална трансформация на библиотеките. София: За буквите – о писменехъ, 2009, 386 с.

Геннадьевна, Юрченко Янина. Современное состояние стандартизации [онлайн]: Обзор по материалам журналов. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.kemrsl.ru/documents/founds/vip1/vip1.6.htm>.

Горман, Майкъл. Правилният и погрешният подход. Ролята на библиотеките за достъпа до културното наследство и неговото опазване. – В: *Globalization, digitization, access and preservation of cultural heritage: Papers from the International conference Sofia, Bulgaria, 8 – 10 November, 2006.* Sofia: Sofia University “St. Kliment Ohridski”, 2007, p. 30 – 39.

Господинова, Вероника. Дигиталната конверсия на библиотечни фондове в НБКМ. – В: *Библиотека*, 2013, № 4, с. 71 – 74.

Государственная программа Российской Федерации «Информационное общество (2011 – 2020 годы)» [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.rg.ru/2010/11/16/infobschestvo-site-dok.html>.

Государственная публичная научно-техническая библиотека Сибирского отделения Российской академии наук [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.spsl.nsc.ru/>.

Дигитална културна съкровищница „Север+“ [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://sever.libraryvt.com/bg/index.php>.

Дикова, Екатерина. Български средновековни ръкописи онлайн [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: https://www.dnevnik.bg/razvlechenie/2014/06/04/2315442_bulgarski_srednovekovni_rukopisi_onlain/?ref=substory.

Димчев, Александър, Таня Войникова. Бъдещето няма да ни чака. Библиотеките в България и новият информационен ред. – В: *Библиотека*, 1996, № 4 – 5, с. 9 – 16.

Дипчикова, Александра, Александър Димчев, Мария Капитанова. Създаване на Национален автоматизиран своден каталог. – В: *Библиотека*, 1994, № 5, с. 5 – 15.

Дипчикова, Александра, Антоанета Тотоманова. Проблеми и решения при интегрирането на библиотеките в националната информационна инфраструктура. – В: *Libraries, civil society and social development. Papers from the International conference held in Sofia, Bulgaria, 14 – 16 November 2002.* Sofia, 2004, p. 17 – 21.

Дипчикова, Александра, Антоанета Тотоманова. Проблеми на приложението на УДК в България. – В: *Библиотекар*, 1991, № 4, с. 7 – 8.

Дипчикова, Александра, Антоанета Тотоманова. Универсална десетична класификация – съвременни направления в развитието и прилагането им в България. – В: *Библиотека*, 2013, № 2 – 3, с. 99 – 108.

Дипчикова, Александра, Татяна Янакиева. Библиографският контрол и дигитализацията на културно-историческото наследство. – В: *Библиотека*, 2007, № 1, с. 5 – 15.

Дипчикова, Александра. Международни правила за каталогизация – необходимост, проблеми и перспективи. – В: *Библиотека*, 2010, № 5, с. 79 – 88.

Дипчикова, Александра. Международното сътрудничество в областта на каталогизацията. – В: *Библиотечно сътрудничество – настояще и бъдеще*. Доклади от XIII годишна конференция на СБИР [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.lib.bg/dokladi2003/dipchikova.htm>.

Дипчикова, Александра. Проблеми на предметизацията у нас. – В: *Библиотекар*, 1988, № 5, с. 3 – 7.

Дипчикова, Александра. Функционални изисквания към библиографските записи. Коментар върху целите, понятията и препоръките на изследването на ИФЛА. – В: *Библиотека*, 2003, № 4 – 5, с. 25 – 49.

Дончева, Анета, Цветанка Панчева. Дигитална библиотека на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Проект BG0046 – дигитализация и запазване на писменото наследство на България. – В: *Библиотека*, 2010, № 6, с. 5 – 11.

Дончева, Анета, Цветанка Панчева. Участието на Националната библиотека в международни проекти за дигитализация [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www1.libvar.bg/conferences/conference-march2010/presentations/NB.pdf>.

Дончева, Анета. Инициативи за дигитализация на книжовното културно наследство и достъпът до него. – В: *Библиотека*, 2009, № 1, с. 18.

Дончева, Анета. Проект за дигитален център на българската Национална библиотека. – В: *Globalization, digitization, access and preservation of cultural heritage. Papers from the International conference Sofia, Bulgaria, 8 – 10 November 2006*. Sofia Sofia University “St. Kliment Ohridski”, 2007, p. 60-64.

Електронен каталог на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.]. Достъпен от: <https://bg.cobiss.net/>.

Желева, Цветана, Здравка Орешкова. Репертоар на българската книга. Към стогодишнината на българската библиография. София: Наука и изкуство, 1952, 36 с.

За първата българска библиотечна инструкция. – В: **Боров, Тодор.** *Избрани страници*. Състав. и науч. ред. Татяна Янакиева. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2009, с. 228 – 233.

Закон за авторското право и сродните му права [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://lex.bg/laws/ldoc/2133094401>.

Закон за български библиографски институт. Обн., ДВ, бр. 65 от 22.03.1941. – В: *Библиотечното дело в България. Сборник от нормативни документи (1878 – 2012)*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 104.

Закон за депозиране печатни издания в народните библиотеки. Обн., ДВ, бр. 41 от 22.02.1897 г. – В: *Библиотечното дело в България. Сборник от нормативни документи (1878 – 2012)*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 9.

Закон за културното наследство. – В: *Държавен вестник*, 13.03.2009, бр. 19, с. 8 – 43.

Заявка за дигитализиране на книги и статии [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.]. Достъпен от: http://libsu.uni-sofia.bg:81/UB/?page_id=262.

Зотова, Кремена. Комуникативната същност на класификационните схеми. – В: *Библиотека*, 1991, № 7 – 8, с. 10 – 15.

Зотова, Кремена. Организация на Текущата национална библиография на България. – В: *Известия на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“*, Т. 21 (27), 1993, с. 159 – 174.

Изграждане и развитие на Национална автоматизирана библиотечно-информационна мрежа (НАБИМ). Проект. София, 1993, 170 с.

Изложение на международните принципи на каталогизацията [онлайн]. 17 с. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-bg.pdf.

Инструкции към формата за машинночитаеми библиографски записи. Книги. Евгения Попова и др. София: НБКМ, 1984, 154 с.

Калчева, Радка, Емилия Милкова, Кристиана Димчева. Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна в Европейска – вчера, днес и утре [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www1.libvar.bg/archive/prezentations/Kalcheva_Plovdiv_042012.pdf.

Карачоджукова, Надя. Сътрудничество в областта на каталогизацията. Минало, настояще, бъдеще. – В: *СБИР: XIII национална научна конференция* [онлайн]. София, 2003. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.lib.bg/dokladi2003/n_kara.htm.

Каспарова, Наталия Николаевна. Нормативно-методическая база и проблемы каталогизации электронных ресурсов. – В: *Библиотековедение*, 2002, № 2, с. 50 – 53.

Каталог на университетските библиотеки [онлайн]. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <http://www.pc-tm.com/abkub/abs.htm>.

Кирюшкина, Т. С., Л. В. Русакова, Кисловская. Редактура библиографических записей в ретроспективном ЭК ВГБИЛ [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.gpntb.ru/win/inter-vents/crimea2003/trud/tom1/sec/Doc47.HTML>.

Кисловская, Г. А. Ретроспективная конверсия карточных каталогов: Практическое пособие. Москва: Либерей-Бибинформ, 2009, 144 с.

Книжовни паметници в Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ XVI – XX в. Състав. Анна Ангелова. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2008, 240 с. ISBN 978-954-07-2454-6.

Книжовното наследство в българските библиотеки [онлайн]. Резултати от проучване. София: ББИА, 2011, 21 с. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.lib.bg/kragli_masi/Knizhovno_nasledstvo_doklad.pdf.

Койчева, Елена. The Dublin Core Metadata Initiative. Стандартизиран формат за метаданни за интернет пространството. – В: *Computer*, 2004, № 12, с. 56 – 58.

Койчева, Елена. Европейски проекти за дигитализация в контекста на политическата инициатива i2010. – В: *Globalization, digitization, access and preservation of cultural heritage. Papers from the International conference Sofia, Bulgaria, 8 – 10 November 2006*. Sofia: Sofia University “St. Kliment Ohridski”, 2007, p. 423 – 431. ISBN 0-934068-16-X.

Кършовска, Дора. Библиотечни каталози. 4. прераб. изд. София: Наука и изкуство, 1970, 313 с.

Кънчев, Стефан Иванов. Български книги 1944 – 1969. Библиографски указател. Азбучна поредица: Т. 1 – 7. София: [Ст. Кънчев], 1976.

Литягина, Е. П. Электронные базы данных и ретроспективная конверсия документов – двуединая задача для библиотек на современном этапе [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2000/doc/tom1/333/Doc19.HTML>.

Людсканова, Виолета. Библиотеките и бъдещето, или що е ретроконверсия на каталозите и има ли тя почва у нас. – В: *Библиотеките и бъдещето. Доклади от V национална конференция на СБИР*. София, 1995, с. 14.

Людсканова, Виолета. За ретроконверсията на каталозите. – В: *Библиотека*, 1995, № 8 – 9, с. 8 – 15.

Лютова, Анастасия. Класификационната схема на българските библиотеки. – В: *Библиотекар*, 1991, № 2, с. 2 – 4.

Международни принципи за каталогизация [онлайн]. [Прегледан на 14.06.2021.] Достъпен от: <http://www.ifla.org/publications/statement-of-international-cataloguing-principles>.

Миланова, Милена. Метаданни. Характеристики. – В: *Библиотека*, 2007, № 2, с. 42 – 50.

Миланова, Милена. Предпоставки за създаване на устойчиви дигитални колекции. – В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Книга Библиотечно-информационни науки. Т. 5, 2013, с. 107 – 115.

Милкова, Емилия и др. Парадигмата Europeana. Дигиталната култура, европейски хоризонти, ноу-хау [онлайн] [презентация]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www1.libvar.bg/archive/presentations/Kalcheva_Plovdiv_042012.pdf.

Михайлова, Амелия. Автоматизация в някои библиотеки у нас. – В: *Библиотекар*, 1986, № 4, с. 5 – 11.

Младенова, Мария. Каталогизационните възгледи на Стоян Аргиров. – В: *Академик Стоян Аргиров и библиотечното дело в България. Юбилейна научна конференция 28 – 29 февруари 2000 г.* София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2000, с. 57 – 68.

Младенова, Мария. Централната каталогизация – важна част от текущата национална библиография: Значение, история, състояние и задачи. – В: *90 години законодателство за задължителния депозит и текущата национална библиография. Сборник.* София: НБКМ, 1988, с. 118 – 133.

Множество от елементи метаданни Dublin Core: БДС ISO 15836:2010. София: Български институт за стандартизация, 2011, 11 с.

Муртомаа, Ева. Бъдещето на каталогизацията. Програма на ИФЛА за Универсален библиографски контрол и международен MARC. – В: *Библиотека*, 2001, № 5, с. 5 – 11.

НАБИС [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.nalis.bg/>.

НАБИС: Новини [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://bit.ly/2ZHx5X>.

Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив [онлайн]. [Прегледан на 19.07.2021.] Достъпен от: <http://libplovdiv.com>.

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ [онлайн]: Проект IMPACT (Improving access to text) – подобряване на достъпа до текста. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=4122.

Национална програма за опазване на библиотечните фондове. Проект. София: СБИР, 1997, 74 с.

Национална стратегия и програма за опазване на книжовното културно наследство в библиотеките и осигуряване на достъп до него. Проект. София: ББИА, 2013, 34 с.

Общмеждународен стандарт за библиографско описание [онлайн]. Прев. Александра Дипчикова. 2004, 34 с. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.lib.bg/standarti/Isbd_g_all.pdf.

Отле, Поль. Библиотека, библиография, документация. Избранные труды пионера информатики. Москва: Пашков дом и др., 2004, 352 с. ISBN 5-7510-0256-2.

Отле, Поль. Трактат о документации. Книга о книге. Теория и практика. – В: **Отле, Поль.** Библиотека, библиография, документация. Избранные труды пионера информатики. Москва: Пашков дом и др., 2004, с. 187 – 308. ISBN 5-8183-0624-0.

Панчева, Цветанка, Ваня Грашкина. Дигитализацията на книжовното наследство в българските библиотеки в контекста на европейските насоки за развитие (размисли по повод изследване на ББИА). – В: *Ани Гергова – живот с книжовни пристрастия. Сборник в чест на 75-годишнината ѝ.* Състав. Красимира Даскалова, Илко Пенелов. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 501 – 56.

Панчева, Цветанка. Феноменът „Световна дигитална библиотека“. – В: *Библиотека*, 2013, 5, с. 74 – 90.

Петкова, Евгения. Препоръки към ЮНЕСКО за дигитализиране и съхранение на културното наследство. – В: *Годишник на Български информационен консорциум.* Т. 2. 2006, с. 80 – 83.

Петкова, Лиляна, Славка Шопова. История на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ 1888 – 1944. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2011, 384 с. ISBN 978-954-07-3095-0.

Попова, Анна. Международна програма за кооперирано каталогизиране. – В: *Библиотека*, 2000, № 3 – 4, с. 49 – 54.

Правдомирова, Донка. Проф. Тодор Боров в историографията на библиографската наука след 1944 г. – В: *Библиотека*, 2011, 1, с. 18 – 21.

Правила за описване на книги в народните библиотеки. Ред. Тодор Боров. София: Печ. на М-вото на информ. и на изкуствата, 1947, 88 с.

Правила за описване на книгите в големите библиотеки. Ред. Божана Божинова-Троянова, Ценко Цветанов. София: Наука и изкуство, 1953, 132 с.

Препоръка на Комисията от 27 октомври 2011 година относно цифровизацията чрез интернет на материали в областта на културата, както и за съхранението на материали в цифров вид. – В: *Официален вестник на Европейския съюз* [онлайн]. 29.10.2011, № 283, с. 39 – 45. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011H0711&from=EN>.

Регина – обединен каталог на регионалните библиотеки [онлайн]. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <http://ruc.ilib.primasoft.bg/>.

Регина ПИ [онлайн]. [Прегледан на 19.08.2021.] Достъпен от: <https://www.libsofia.bg/page/bg/resursi/digitalna-biblioteka/obedinen-katalog-na-periodichni-izdaniya-do-1944g---regina-pi.php>.

Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – гр. Варна [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.libvar.bg/>.

Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна [онлайн]. Списък на заглавията, подлежащи на дигитализация. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://digitallibrary.libvar.bg/collection_titles.pdf.

Ретроспективна конверсия (ретроконверсия) [онлайн]: Формирование машиночитаемых записей: Создание электронных каталогов. [Прегледан на 14.07.2021.]. Достъпен от: <http://www.infocomm.ru/uslugi/retrokonversya/libraries.html>.

Российская государственная библиотека [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.rsl.ru/>.

Российская национальная библиотека, Санкт-Петербург [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.nlr.ru>.

Русинова, Евгения. Автоматизация на библиотечната дейност. Пример за проблемите на библиотечната сфера. – В: *Библиотека*, 2011, № 2, с. 16 – 20.

Ръководство за UNIMARC [онлайн]. [Прегледан на 14.06.2021.] Достъпен от: <http://www.lib.bg/prevodi/unimarc/index.html>.

Ръководство за азбучни каталози на книгите. София: НБКМ, 1989, 406 с.

Савова, Елена, Здравко Дафинов, Р. Пейчева. Научни библиотеки. Теория и практика. София: Изд. на БАН, 1980, 548 с.

Сазданова, Лиляна, Мария Капитанова. Още за УДК и за необходимостта от нова класификационна схема в Университетската библиотека. – В: *Библиотека*, 1991, № 5, с. 2 – 3.

Своден каталог на старопечатни, редки и ценни издания [онлайн]. [Прегледан на 19.07.2021.] Достъпен от: <http://ilib.libraryvt.com/>.

Симаковская, С. Г., Фомина. Опыт и особенности ретроспективной каталогизации Научно-технической библиотеки Томского политехнического университета [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2003/trud/tom1/sec/Doc54.HTML>.

Смирнова, М. С. От каталожной карточки к электронному каталогу [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2004/300.pdf>.

СофтЛиб [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://softlib.bg/>.

Степанов, В. К. Информационно-библиографическая деятельность в цифровой среде [онлайн]. Состояние и анализ тенденций. – В: *Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире. новые технологии и новые формы сотрудничества. Десятая Международная Конференция «Крым 2003»*. [Прегледан на 13.08.2015.] Достъпен от: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2003/trud/tom1/sec/Doc60.HTML>.

Титова, Л. А., Кисловская. Ретроконверсия каталога сериальных изданий ВГБИЛ [онлайн]: Этапы, проблемы и подходы к решению. [Прегледан на 13.08.2015.]. Достъпен от: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2003/trud/tom1/sec/Doc48.HTML>.

Тотоманова, Антоанета, Александра Дипчикова. Проектът „Израждане на библиографска база данни за българските книги 1878 – 1991 г.“. Етап в развитието на националната библиография. – В: *Библиотека*, 2003, № 6, с. 17 – 24.

Тотоманова, Антоанета, Радослава Стефанова. Каталогизиране на електронните ресурси в системата на националната библиография. – В: *ББИА онлайн*, 2012, № 6, с. 4 – 10.

Тотоманова, Антоанета. Участието на Националната библиографска агенция в опазването на писменото културно наследство в електронна среда. – В: *Globalization, digitization, access and preservation of cultural heritage. Papers from the International conference Sofia, Bulgaria, 8 – 10 November 2006*. Sofia: Sofia University “St. Kliment Ohridski”, 2007, p. 40 – 50. ISBN 0-934068-16-X.

Тошева, Снежина. Държавни стандарти в областта на библиотечното дело в България. – В: *Библиотекар*, 1976, № 5, с. 6 – 11.

Универсална десетична класификация: CC Publication No. 099, UDC Consortium – Licence No. PL2016/01. [Състав., доп., прев. Александра Николаева Дипчикова, Антоанета Иванова Тотоманова.] София: Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2017, 446 с.

Формат MARC 21 за библиографски данни [онлайн]. [Прегледан на 14.06.2021.] Достъпен от: <http://www.nalis.bg/MARC-BIB>.

Формат за машинночитаеми библиографски записи. Чуждестранни периодични издания. София: НБКМ, 1983, 51 с.

Формат за машинночитаеми библиографски записи. Книги. Състав. Амелия Михайлова и др. София: НБКМ, 1984, 92 с.

Функционални изисквания към библиографските записи [онлайн]. Концептуален модел. Прев. Виолета Людсканова. Ред. на прев. Александра Дипчикова. [Прегледан на 14.06.2021.] Достъпен от: http://www.lib.bg/publish/IFLA/ifla_frbr_2009.pdf.

Функционални изисквания към нормативните данни [онлайн]. Концептуален модел. Прев. Силвия Филипова. [Прегледан на 14.06.2021.] Достъпен от: http://www.lib.bg/publish/IFLA/ifla_frad_2009.pdf.

Харалампиев, Калоян. Въведение в основните статистически методи за анализ. София: Балкани, 2003, 120 с.

Цветанов, Ценко, Дора Ганчева, Лиляна Албанска. Единни правила за описание на печатни произведения в масовите библиотеки. София: Наука и изкуство, 1951, 44 с.

Цветанов, Ценко, Дора Ганчева, Лиляна Албанска. Единни правила за описание на печатни произведения в масовите библиотеки. 2. прераб. и доп. изд. София: Наука и изкуство, 1954, 58 с.

Цветанов, Ценко, Дора Ганчева, Лиляна Албанска. Единни правила за описание на печатни произведения в масовите библиотеки. 3. разш. изд. София: Наука и изкуство, 1961, 66 с.

Центр „Либнет“ – бази на данни в свободен достъп [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.nilc.ru/skk/>.

Цифрови библиотеки i2010 [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.]. Достъпен от: http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/l24226i_en.htm.

Янакиева, Татяна. Виртуална конвергенция на институциите на паметта в XXI в. – библиотеки, архиви и музеи: Ролята на библиографския контрол в LAM set. – В: *Библиотека*, 2013, № 2 – 3, с. 85 – 98.

Янакиева, Татяна. Езикът на библиографията – конструиране и валидност в полето на текста. – В: *Библиотека*, 2013, № 5, с. 131 – 145.

Янакиева, Татяна. Пермутации на библиографската информация или за отношението „национално-универсално“. – В: *Библиотека*, 1995, бр. 10, с. 3 – 6.

Янакиева, Татяна. Универсалният език на стандартите: Предизвикателствата пред каталогизацията в България през XXI век. – В: *Годишник на Софийския университет „Свети Климент Охридски“*. Философски факултет. Книга Библиотечно-информационни науки [онлайн]. 2012, Т. 4, с. 46 – 60.

A framework of guidance for building good digital collections. A NISO recommended practice. 3. ed. Baltimore, Md: NISO, 2007, 95 p.

Abrahamse, Benjamin. Cataloging matters for digital preservation. – In: *The serials librarian: From the printed page to the digital age*, 2009, № 1 – 2, p. 48 – 50.

Action plan on coordination of digitisation programmes and policies [онлайн]. Follow up the experts meeting, Lund, Sweden, 4 April 2001. [Прегледан на 13.08.2015.] Достъпен от: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/ist/docs/digicult/lund_action_plan-en.pdf.

Allen, Nancy S. Institutionalizing digitization. – In: *Collection management*, 1998, № 3 – 4, p. 217 – 223.

Anderson, Dorothy. IFLA's programme of Universal bibliographic control: Origins and early years. – In: *IFLA journal*, Vol. 26, 2000, № 3, p. 209 – 214.

Anderson, Dorothy. Universal bibliographic control: A long term policy. Muenchen: Verl. Dokumentation, Pullach, 1974, 88 p. ISBN 3-7940-4420-7.

Arthur, Kathleen. Recognizing digitalization as a preservation reformatting method. [Washington, 2004.], 16 p.

Avram, Henriette D. National aspects of creating and using MARC/RECON. Washington: Library of Congress, 1973, 48 p.

Avram, Henriette D. Whatever became of the national database. – In: *The Library quarterly: Information, community, policy*, Vol. 53, 1983, № 3, p. 269 – 278.

Backstage library works [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.]. Достъпен от: <https://www.bslw.com/metadata/#retro>.

Bala, Geetu, Mohan Lal Vishwakarma. Digital divide: An outline. – In: *e-Library science: Research journal*, Vol. 2, 2014, № 3, p. 1 – 5.

Beumont, Jane, Joseph P. Cox. Retrospective conversion: A practical guide for libraries. Westport, CT: Meckler, 1989, 198 p.

Bjorner, Susanne. Europeana and digitization [онлайн]. The collaboration is only the beginning. [Прегледан на 14.07.2021.]. Достъпен от: <http://newsbreaks.infotoday.com/NewsBreaks/Europeana-and-Digitization-The-Collaboration-Is-Only-Beginning-56079.asp>.

Borbinha, Jose. Authority control in the world of metadata. – In: *Cataloging and classification quarterly*, 2004, № 3 – 4, p. 105 – 116.

Bourdon, Françoise. VIAF [онлайн]. A hub for a multilingual access to varied collections. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://conference.ifla.org/past-wlic/2011/79-bourdon-en.pdf>.

Bowman, J. H. Retrospective conversion: The early years. – In: *Library history*, Vol. 23, 2007, p. 331 – 340.

British library [онлайн]. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <http://www.bl.uk/>.

British library [онлайн]. 2020 vision. [Прегледан на 15.02.2015.] Достъпен от: <http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/2020vision/2020A3.pdf>.

British library [онлайн]. Digitization strategy 2008 – 2011. [Прегледан на 13.08.2015.] Достъпен от: <http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/digi/digitisation/digistrategy/index.html>.

Brzukovic-Stanisavljevic, Tatjana, Aleksandra Nastic. Retrospective conversion and retrospective cataloging with special reference to experience to experience of the University library “Svetozar Markovic” in Belgrade. – In: *INFOTECA – Journal of informatics and librarianship*, Vol. 8, 2007, № 1 – 2, p. 10a – 15a.

Bulow, Anna E., Jess Ahmon. Preparing collections for digitization: With contributions from Ross Spencer. London: Facet publishing, 2011, XVII, 184 p.

Burnett, Peter B. Emerging from the Bibliographic Wilderness: Catalogue automation in the Bodleian library, University of Oxford. – In: *Cataloging and classification quarterly*, Vol. 30, 2000, № 1, p. 51 – 72.

Byrant, Philip. Making the most of our libraries [онлайн]. The report of two studies on the retrospective conversion of library catalogues in the United Kingdom, and the need of a National strategy. London: British library research and innovation centre, 1997. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.ukoln.ac.uk/services/papers/bl/blri053/>.

Calhoun, Karen. The changing nature of the catalog and its integration with other discovery tools [онлайн]. [Прегледан на 13.08.2015.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/catdir/calhoun-report-final.pdf>.

Calmes, Alan. New confidence in microfilm. – In: *Library journal*, September 1986, p. 38 – 42.

Chapman, Ann, Nicholas Kingsley, Lorcan Dempsey. Releasing the value of library and archive collections [онлайн]. 1999. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.ukoln.ac.uk/services/lic/fulldisclosure/report.pdf>.

Chapman, Ann. Retrospective catalogue conversion: A national study and a discussion based on selected literature. – In: *Libri*, Vol. 46, 1996, № 1, p. 16 – 24.

Chohey, Michael A. Planning and implementing a metadata-driven digital repository. – In: *Cataloging and classification quarterly*, 2005, № 3 – 4, p. 255 – 287.

Cleveland, Gary. Digital libraries [онлайн]: Definitions: Issues and challenges. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://archive.ifla.org/VI/5/op/udtop8/udt-op8.pdf>.

Cronin, John W. et al. Centralized cataloging at the national and international level. – In: *Library resources and technical services*, Vol. 2, 1967, № 1, p. 27 – 50.

Crow, Amy. Planning for retrospective conversion of legacy finding aids in the Southern Historical collection at the University of North Carolina at the Chapel Hill [онлайн]. A case study: A master's paper for the M.S. in L.S degree. Chapel Hill, 2007, 41 p. [Прегледан на 13.08.2015.] Достъпен от: <https://cdr.lib.unc.edu/record/uuid:e34b0e00-e6f3-406d-b606-8c32b355b4c3>.

Daigle, Bradley J. The digital transformation of special collections. – In: *Journal of library administration*, 2012, № 3 – 4, p. 244 – 264.

Darko-Ampem, Kwasi. Retrospective conversion of serials and card catalog records: A case study of project management in academic libraries. – In: *Library management*, 2006, 3, p. 121 – 134.

Denton, William. FRBR and the history of cataloging. – In: **Taylor, Arlene.** *Understanding FRBR*. Westport, Conn: Libraries unlimited, 2007, p. 35 – 57. ISBN 978-1-591-58509-1.

Descriptive cataloging manual [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/catdir/cpsol/dcmb19.pdf>.

Deutsche national bibliothek. [онлайн]. News. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: https://www.dnb.de/EN/Professionell/Standardisierung/Standards/_content/rda_akk.html.

Dipchikova, Alexandra, Tatyana Yanakieva. Bibliographic control and digitalization of the cultural and historical heritage. – In: *Globalization, digitization, access and preservation of cultural heritage. Papers from the International conference Sofia, Bulgaria, 8 – 10 November, 2006*. Sofia: Sofia University “St. Kliment Ohridski”, 2007, p. 276 – 282.

eContentplus [онлайн]. [Прегледан на 13.08.2015.] Достъпен от: http://cordis.europa.eu/programme/rcn/840_en.html.

eEurope [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021]. Достъпен от: http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/l24226_en.htm.

Encyclopedia of library history. Ed. by Wayne A. Wiegand, Donald G. Davis. New York, NY: Garland Publ., 1994. XXXI, 707 p. ISBN 0-8240-5787-2.

Enumerate [онлайн]. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <http://enumeratedataplatform.digibis.com/datasets>.

Epstein, Susan Baerg. Retrospective conversion revisited: Part 2. – В: *Library journal*, June 1, 1990, p. 94 – 96.

European modernism and the information society. Ed. W. Boyd Rayward. London: Ashgate, 2008, 358 p. ISBN 978-0-0754-64928-1.

Europeana – Europe’s largest digital library [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://publish.illinois.edu/iaslibrary/2014/04/20/europeana-europes-largest-digital-library/>.

Europeana [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.]. Достъпен от: <http://europeana.eu/portal/>.

Europeana professional [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://pro.europeana.eu/>.

FRBR – Library Reference Model [онлайн]. [Прегледан на 12.07.2021.] Достъпен от: <https://www.ifla.org/publications/node/11412>.

Frohmann, Bernd. The role of facts in Paul Otlet’s modernist project of documentation. – In: *European modernism and the information society*. Ed. W. Boyd Rayward. London: Ashgate, 2008, p. 75 – 88. ISBN 978-0-7546-4928-1.

Functional requirements for subject authority data (FRSAD) [онлайн]. A conceptual model. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.ifla.org/files/assets/classification-and-indexing/functional-requirements-for-subject-authority-data/frsad-final-report.pdf>.

Gäde, Maria. User behavior and evaluation of multilingual information access in digital libraries [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://bulletin.jcdl.org/Bulletin/v7n1/papers/gaede.pdf>.

Gorman, Michael. Authority control in the context of bibliographic control in the electronic environment [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1061.3942&rep=rep1&type=pdf>.

Guidelines for digitization projects for collections and holdings in the public domain, particularly those held by libraries and archives [онлайн]. IFLA, Preservation and conservation section. Draft ed. [Прегледан на

14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.ifla.org/files/assets/preservation-and-conservation/publications/digitization-projects-guidelines.pdf>.

Hagler, Ronald. The bibliographic record and information technology. 3. ed. Chicago: ALA, 1997. XVI, 394 p. ISBN 0-88802-280-8.

Han, Myung Ja. Creating metadata for digitized books: Implementing XML and OAI-PMH in cataloging workflow. – In: *Journal of library metadata*, 2011, № 1, p. 19 – 32.

Hanson, Heidi, Gregory Pronevitz. Planning for retrospective conversion: A simulation of the OCLC TAPECON service. – In: *Information technology and libraries*, 1989, 3, p. 284 – 294.

Heuvel, Charles van den. Building society, constructing knowledge, weaving the web: Otlet's visualizations of a global information society and his concept of a universal civilization. – In: *European modernism and the information society*. Ed. W. Boyd Rayward. London: Ashgate, 2008, p. 127 – 153.

Hillmann, Diane I., Rhonda Marker, Chris Brady. Metadata standards and applications. – In: *The serials librarian: From the printed page to the digital age*, 2008, № 1 – 2, p. 7 – 12.

Hoffman, Gretchen L. The statement of International cataloging principles. A global cataloging initiative. – In: *Libraries, globalization and cooperation. Papers from the International conference held in Sofia, Bulgaria, 3 – 5 November 2004*. Sofia, 2005, p. 187 – 192.

ICNBS Copenhagen, 25 – 27 November 1998. Pre-conference booklet [онлайн]. Universal bibliographic control and international MARC core programme (UBCIM) and division of bibliographic control, 61 p. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://archive.ifla.org/ubcim/icnbs/preconf.pdf>.

IFLA classification and indexing newsletter [онлайн], December 2014, № 50. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.ifla.org/files/assets/classification-and-indexing/newsletters/ci-newsletter-50.pdf>.

IFLA principles for the care and handling of library materials [онлайн]. Comp. and ed. by Edward P. Adcock; With the assist. Marie-Terese Varlamoff, Virginie Kremp. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.ifla.org/files/assets/pac/ipi/ipi1-en.pdf>.

IFLA professional statement on Universal bibliographic control [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.]. Достъпен от: <http://www.ifla.org/files/assets/bibliography/Documents/ifla-professional-statement-on-ubc-en.pdf>.

IFLA/UNESCO Manifesto for digital libraries [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.ifla.org/publications/iflaunesco-manifesto-for-digital-libraries>.

Inglis, David. Beyond the British library [онлайн]. – In: *Beyond the beginning: The global digital library: An international conference organized by UKOLN on behalf of JISC, CNI, BLRIC, CAUSE and CAUL, 16th and 17th June 1997 at the Queen Elizabeth II Conference Centre, London, UK.* [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.ukoln.ac.uk/services/papers/bl/blri078/content/repor~18.htm>.

International conference “UNESCO between two phases of the World summit on the Information society”, Saint Petersburg, Russian Federation, 17 – 19 May 2005: Final document [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.itu.int/net/wsis/docs2/thematic/unesco/Final-Document.pdf>.

Intner, Sheila S., Susan S. Lazinger, Jane Wheis. Metadata and its impact on libraries: Westport, Conn: Libraries unlimited, 2006, 263 p. ISBN 1-59158-145-1.

ISBD: Международен стандарт за библиографско описание. Консолидирано издание. София: ББИА, 2012, 268 с. ISBN 978-954-9837-22-3.

Ivey, Robert T. Perceptions of the future of cataloging: Is the sky really falling?. – In: *Cataloging and classification quarterly*, 2009, 5, p. 464 – 482.

Jacobsen, Grethe. International conference on national bibliographic services Copenhagen, 25 – 27 November 1977 [онлайн]. Coverage. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://archive.ifla.org/ubcim/ic-nbs/jacg.htm>.

Kaltwasser, Franz Georg. Universal bibliographical control. – In: *UNESCO bulletin for libraries*, Vol. 25, 1971, № 5, p. 252 – 259.

Kuny, Terry, Gary Cleveland. The digital library [онлайн]. Myths and challenges. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://web.simmons.edu/~chen/488_sp2008/kuny.pdf.

LC21: A digital strategy for the Library of Congress. Washington: National academy press, 2000, XVIII, 265 p. ISBN 0-309-07144-5.

LCSH (Library of Congress Subject Headings) [онлайн]. [Прегледан на 27.09.2021.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/aba/publications/FreeLCSH/freelcsh.html#About>.

Lehmann, Klaus-Dieter. Making the transitory permanent: The intellectual heritage in a digitized world of knowledge. – В: *Daedalus*, Vol. 125, 1996, № 4, p. 307 – 329.

Library of Congress. Bibliographic framework initiative [онлайн]: General plan. [Прегледан 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/marc/transition/news/framework-103111.html>.

List of collections [онлайн]. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <http://memory.loc.gov/ammem/dli2/html/list.html>.

Madison, Olivia. IFLA study on the Functional requirements for the bibliographic records report [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://archive.ifla.org/IV/ifla63/63mado.htm>.

Madison, Olivia. Standards for International bibliographic control proposed basic data requirements for the National record [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://archive.ifla.org/ubcim/icnbs/mado.htm>.

MADS [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/standards/mads/>.

MARC 21 Lite: Формат за машинночетими библиографски записи. Прев. от англ. Александра Дипчикова. Предг. Татяна Янакиева. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2005, 106 с.

Marcive, INC [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://home.marcive.com/>.

Marcum, Deanna. The Future of cataloging [онлайн]. Address to the EBSCO Leadership Seminar. [Прегледан на 13.02.2015.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/library/reports/CatalogingSpeech.pdf>.

MarcXchange. БДС ISO 25577:2014. София: Български институт за стандартизация, 2014, 25 с.

MARXML [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/standards/marcxml/>.

Memory of the World [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/about-the-programme/>.

Memory of the World Register [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/register/>.

METS [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.loc.gov/standards/mets/mets-home.html>.

Miller, J. Hillis. Preserving the literary heritage: The final report of the scholarly advisory committee on modern language and literature of the commission on preservation and access. Washington, 1991, 11 p.

MODS [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.loc.gov/standards/mods/mods-schemas.html>.

Multilingual search in libraries [онлайн]. The case-study of the Free University of Bozen-Bolzano. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.380.2328&rep=rep1&type=pdf>.

National digital library program [онлайн]. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <http://memory.loc.gov/ammem/dli2/html/lcndlp.html#Digital-LibraryUsers>.

NUKAT [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.nukat.edu.pl/>.

Olorunsola, Richard. Retroconversion project in a Nigerian university library: Setting the parameters. – In: *OCLC Systems and services*, Vol. 13, 1997, № 3, p. 87 – 90.

Osborn, Andrew D. The crisis in cataloging. – In: *The library quarterly*, Vol. 11, 1941, № 4, p. 393 – 411.

PC-TM [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.pc-tm.eu/>.

Pierre, Margaret St., William P. LaPlant, Jr. Issues in crosswalking content metadata standards [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.niso.org/publications/white_papers/crosswalk/.

Powell, James. Multilingual federated searching across heterogeneous collections. – In: *D-lib magazine* [онлайн], Vol. 4, 1998, № 9. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.dlib.org/dlib/september98/powell/09powell.html>.

Preservation digital reformatting program: Principles and specifications [онлайн]. [Прегледан на 15.07.2021.]. Достъпен от: <http://www.loc.gov/preservation/about/prd/presdig/presprinciple.html>.

Preservation of digitized books and other digital content held by cultural heritage organizations [онлайн]. A report for the NEH and IMLS resulting from a grant from the “Advancing Knowledge: The IMLS/NEH Digital Partnership” given to Portico and Cornell University Library. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.portico.org/wp-content/uploads/2017/12/NEH-IMLS-D-book-model.pdf>.

Purday, Jon. Think culture: Europeana: EU from concept to construction. – В: *Bibliothek*, 2009, № 2, p. 170 – 180.

Rayward, W. Boyd. The Universe of information: The work of Paul Otlet for documentation and international organization. Moscow: FID, 1975, 391 p.

RDA Toolkit [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.rdatoolkit.org/>.

RDF Schema [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: http://www.w3.org/TR/2014/REC-rdf-schema-20140225/#ch_introduction.

Reed-Scott, Jutta, Dorothy Gregor, Charles Payne. Issues in retrospective conversion: Report of a study conducted for the Council on Library

resources. Washington, DC: Bibliographic service development program, 1984, 57 p.

Reitz, Joan M. Dictionary for library and information science [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: https://products.abc-clio.com/OD-LIS/odlis_about.aspx.

Report of the International meeting of cataloging experts, Copenhagen, 1969. – In: *Libri*, Vol. 20, 1970, N 1 – 2, p. 105 – 132.

Report on digital libraries'94 [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.ukoln.ac.uk/services/papers/bl/diglib/backgrou.html>.

Retrospective conversion. Conversion of card catalogues in German university libraries: Methods, procedures, costs. Berlin: German libraries institute, 1993, 273 p. ISBN 9282694682.

Rogers, Gerard H. Retrospective conversion at the University of the West Indies. – In: *Technical services quarterly*, 2010, № 1, p. 51 – 65.

Schottlaender, Brian. Retrospective conversion: History, approaches, considerations. New York, NY: The Haworth Press, 1992, 167 p.

Smith, Robert. Distribution and exchange [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://archive.ifla.org/ubcim/icnbs/smitr.htm>.

Solodovnik, Iryna. Metadata issues in digital libraries [онлайн]: Key concepts and perspectives. – In: *Italian journal of library and information science*, 2011, № 2. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.jlis.it/article/view/4663>

Sorensen, Stephen. University of California: Retrospective conversion. – In: *Retrospective conversion: Kit 65*. Washington: SPEC, 1980, p. 59 – 82.

Statement of International cataloguing principles [онлайн], 15 p. [Прегледан на 14.06.2021.] Достъпен от: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-en.pdf.

Statement principles adopted on The International conference on cataloguing principles Paris, October 1961 [онлайн]. [Прегледан на 14.06.2021.] Достъпен от: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/IMEICC/IMEICC1/statement_principles_paris_1961.pdf.

Stroeker, Natasha, Rene Vogels. Survey report on digitization in European cultural heritage institutions 2014 [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.enumerate.eu/fileadmin/ENUMERATE/documents/ENUMERATE-Digitisation-Survey-2014.pdf>.

Strout, Ruth French. The Development of the catalog and cataloging codes. – In: *Library quarterly*, Vol. 26, October 1956, N 4, p. 254 – 275.

Taylor, Arlene G. The organization of information. 2. Ed. Westport, Conn: Libraries Unlimited, 2004, 417 p. ISBN 1-56308-976-9.

TEI [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://tei-c.org/>.
The Donohue group [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.dgiinc.com/services/for-libraries-museums-and-archive/retrospective-conversion/>.

The European library – Европейска библиотека [онлайн]. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: <https://www.theeuropeanlibrary.org/>.

The final recommendations on the International conference on National bibliographic services [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://archive.ifla.org/ubcim/icnbs/fina.htm>.

The Lund principles [онлайн]. Conclusions of experts meeting, Lund, Sweden, 4 April 2001. [Прегледан на 13.08.2015.] Достъпен от: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/ist/docs/digicult/lund_principles-en.pdf.

Tillett, Barbara. What is FRBR: A conceptual model for the bibliographic universe [онлайн]. 8 p. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.loc.gov/cds/downloads/FRBR.PDF>.

UDC summary [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.udcsummary.info/php/index.php>.

Understanding metadata. Bethesda, MD: NISO, 2004, 17 p. ISBN 1-880124-62-9.

UNESCO/UBC Vancouver declaration [онлайн]: The memory of the world in the digital age: Digitization and preservation, 26 – 28 September 2012, Vancouver, British Columbia, Canada. [Прегледан на 15.07.2021.] Достъпен от: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/mow/unesco_abc_vancouver_declaration_en.pdf.

VIAF [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://viaf.org>.

Vita, Susan H. PREMARC – A history and status report. – In: **Schottlander, Brian.** *Retrospective conversion: History, approaches, considerations*. New York, NY: The Haworth Press, 1992, p. 23 – 34.

Vitiello, Giuseppe. Legal deposit and national bibliographic services [онлайн]: Developments in the framework of the cooperative perspective and the convergence phenomenon coverage. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://archive.ifla.org/ubcim/icnbs/vitg.htm>.

Weinheimer, James. Is RDA the only way? An alternative option through international cooperation [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <https://www.bn.gov.ar/resources/conferences/encuentroIII/po-nencia-23-E-Wenheimer-ENG.pdf>.

Whetherbee, Lou. Planning retroconversion project. – In: *Retrospective conversion: Kit 65*. Washington: SPEC, 1980, p. 30 – 36.

WorldCat [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.worldcat.org/>.

World digital library [онлайн]. [Прегледан на 14.07.2021.] Достъпен от: <http://www.wdl.org/en/>.

World encyclopedia of library and information services. Ed. Robert Wedgeworth. 3. ed. Chicago, Ill: ALA, 1993. XVII, 905 p. ISBN 0-8389-0609-5.

Z39.50. A primer on the protocol. Bethesda, MA: NISO press, 2002, 12 p. ISBN 1-880124-35-1.

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

БАН	Българска академия на науките
БДС	Български държавен стандарт
ВГБИЛ	Руска държавна библиотека за чуждестранна литература
ГПНТБ СО РАН	Държавна публична научно-техническа библиотека на Сибирския клон на Руската академия на науките
ИБИС	Интегрирана библиотечно-информационна система
НАБИМ	Национална автоматизирана библиотечно-информационна мрежа
НАБИС	Национална академична библиотечно-информационна система
НАСА	Национално управление по въздухоплаване и изследване на космическото пространство
НБКМ	Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ = Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
НБФ	Национален библиотечен фонд
РГБ	Руска държавна библиотека
РНБ	Руска национална библиотека
УБК	Универсален библиографски контрол
УДК	Универсална десетична класификация
ЦНБ	Център за национална библиография
ЮНЕСКО	Организация на обединените нации за образование, наука и култура
APRA	Агенция за развитие на нови технологии
ARL	Асоциация на научните библиотеки
EDM	Модел за данни на Европеана
ESE	Семантични елементи на Европеана
FRBR	Функционални изисквания към библиографските записи
FRAD	Функционални изисквания към нормативните данни

FRANAR	Функционални изисквания и номериране на контролните записи
FRSAD	Функционални изисквания към предметните нормативни данни
GACs	Кодове за географска област
HTML	Език за маркиране на текст
IFLA	Международна федерация на библиотечните асоциации
ISBD	Международен стандарт за библиографско описание
LCSH	Предметен рубриikator на Библиотеката на Конгреса
ISO	Международна организация по стандартизация
MADS	Схема за описание на нормативни метаданни
METS	Стандарт за кодиране и предаване на метаданни
MODS	Описателна схема за метаданни на обект
NISO	Организация за национални стандарти
NSF	Американска национална научна фондация
OAI-PMH	Протокол Инициатива Отворени архиви за събиране на метаданни
RDA	Описание на ресурс и достъп до него
RDF	Система за описание на ресурси
RFID	Радиочестотна идентификация
SGML	Стандартен обобщен маркиращ език
TEI	Инициатива за кодиране на текст
URL	Стандартизиран адрес на ресурс
VIAF	Виртуален нормативен файл
XML	Разширяем маркиращ език

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	3
------------	---

ЧАСТ 1.

БИБЛИОГРАФСКИЯТ КОНТРОЛ – СЪЩНОСТ И ЗНАЧЕНИЕ. РОЛЯТА МУ В ПРОЦЕСА НА РЕТРОСПЕКТИВНА КОНВЕРСИЯ И ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА БИБЛИОТЕЧНИТЕ ФОНДОВЕ.....	11
--	-----------

Глава 1.

КРАТЪК ПРЕГЛЕД НА РАЗВОЯ НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА БИБЛИОГРАФСКИ КОНТРОЛ ПРИ КАТАЛОГИЗИРАНЕ НА БИБЛИОТЕЧНИ ДОКУМЕНТИ.....	13
1.1. Първи опити за библиографски контрол в процеса на каталогизация	15
1.2. Универсален библиографски контрол.....	18
1.3. Развитие на стандартизацията в контекста на изпълнение на програмата за УБК	22
1.4. Функционални изисквания към библиографските записи.....	26
1.4.1. Влияние на FRBR върху международните стандарти ISBD	29
1.5. Стандартизация в процесите класиране и предметизиране.....	33
1.6. Новата рамка за библиографски контрол	36

Глава 2.

РЕТРОСПЕКТИВНАТА КОНВЕРСИЯ В БИБЛИОТЕКИТЕ	42
2.1. Какво всъщност е ретроспективна конверсия и нейното значение за библиотеките?	42
2.2. Типове ретроспективна конверсия и методи за изпълнението ѝ.....	46
2.3. Значението на онлайн каталозите на националните библиотеки и на сводните каталози за процеса на ретроспективна конверсия	57
2.4. Инструментариум за извършване на ретроспективна конверсия.....	62
2.5. Ретроспективна конверсия – условия и етапи	66
2.6. Осъществени проекти за ретроспективна конверсия	71
2.6.1. Национална стратегия за ретроспективна конверсия на САЩ. Конвертиране на каталозите на библиотеката на конгреса.....	72

2.6.2. Ретроспективна конверсия в Германия. Проектът за ретроконверсия на Немската национална библиотека.....	76
2.6.3. Великобритания и процесът на ретроспективна конверсия. Конвертиране на каталога на Британската библиотека.....	79
2.6.4. Руските библиотеки и опитът на руската държавна библиотека за чуждестранна литература (ВГБИЛ)	81

Глава 3.

БИБЛИОГРАФСКИЯТ КОНТРОЛ И ДИГИТАЛИЗИРАНЕТО НА БИБЛИОТЕЧНИТЕ ФОНДОВЕ	84
3.1. Ретроспективна конверсия на каталозите и дигитализация на фондовете – два взаимосвързани процеса	85
3.2. Културното наследство и дигитализацията като метод за неговото опазване	88
3.3. Създаване и управление на дигитални колекции. Видове метаданни.....	94
3.3.1. Организиране на процеса на дигитализация	94
3.3.2. Метаданни.....	100
3.4. Международни проекти и инициативи. Национални програми за дигитализация	112
3.4.1. Международни проекти и инициативи	112
3.4.2. Добри практики за изграждане на дигитални библиотеки.....	117
3.4.3. Международни дигитални библиотеки	123

ЧАСТ 2.

РАЗВИТИЕ НА БИБЛИОГРАФСКИЯ КОНТРОЛ И ПРИЛОЖЕНИЕТО МУ В ПРОЦЕСИТЕ НА РЕТРОСПЕКТИВНА КОНВЕРСИЯ И ДИГИТАЛИЗАЦИЯ В БЪЛГАРСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ.....	131
---	------------

Глава 4.

БИБЛИОГРАФСКИЯТ КОНТРОЛ В БЪЛГАРИЯ И ПРОЦЕСИТЕ НА РЕТРОСПЕКТИВНА КОНВЕРСИЯ И ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА ФОНДОВЕТЕ	133
4.1. Стандартизиране на описанията	133
4.1.1. Първи опити за унифициране на каталогизацията.....	133
4.1.2. Единни правила за описание и стандартизация на библиографските описания.....	136

4.1.3. Класификационните таблици и предметните рубрикатори в България.....	143
4.1.4. Автоматизиране на библиотечните процеси в България. Етапи. Проблеми	146
4.1.5. Библиографският контрол в България днес.....	149
4.2. Процесът на ретроспективна конверсия в България.....	154
4.3. Дигитализацията в България. Ретроконверсия и дигитализация	160
4.3.1. Книжовното културно наследство на България и предприетите мерки за неговото опазване	160
4.3.2. Процесът на дигитализация в Националната библиотека	169
4.3.3. Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – гр. Варна и дигитализацията на специални колекции от нейните фондове	173

Глава 5.

РЕТРОСПЕКТИВНА КОНВЕРСИЯ НА КАТАЛОЗИТЕ И ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА ФОНДОВЕТЕ – ЕКСПЕРИМЕНТАЛЕН МОДЕЛ ЗА ОБЩА ОРГАНИЗАЦИОННА ПРОГРАМА В БИБЛИОТЕКИ С ФИЛИАЛНА СТРУКТУРА. ОПИТЪТ НА УНИВЕРСИТЕТСКАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“	175
5.1. Създаване и развитие на фондовете на библиотеката	175
5.2. Текуща ретроспективна конверсия.....	180
5.3. Създаване на план за организирана пълна ретроспективна конверсия и изпълнението му.....	182
5.3.1. Анализ на системата от каталози	183
5.3.2. Определяне на инструментариум и методи на работа	188
5.3.3. План за изпълнение на проекта.....	191
5.3.4. Трудности при изпълнение на проекта и първи резултати	199
5.4. Процесът на дигитализация в Университетската библиотека	204
5.4.1. Техническо и софтуерно обезпечаване и първи проекти за дигитализация	204
5.4.2. Подбор на документите и изграждане на колекциите	208
5.4.3. Библиографски контрол в процеса на дигитализация	209
5.4.4. Достъп до дигитализираните библиотечни документи ...	213

ЗАКЛЮЧЕНИЕ	216
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА	221
СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА	243